

NAISTEN KÄTEISTULOELINKEINOT
MUUTTUVASSA LUONNONYMPÄRISTÖSSÄ
Tapaustutkimus bamanakylästä Malista

Heidi Susanna Leino
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiologia
Pro gradu -tutkielma
toukokuu 2020

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä □– Författare – Author Heidi Leino			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Naisten käteistuloelinkeinot muuttuvassa luonnonympäristössä: tapaustutkimus bamanakylästä Malista			
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiologia			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -työ	Aika – Datum – Month and year toukokuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 81 + 4 liitesivua	
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tässä työssä tutkitaan malilaisen kyläyhteisön ja erityisesti sen yhden kotitalousryhmittymän naisten elinkeinoja ja vuorovaikutusta luonnonympäristönsä kanssa. Tutkielman tavoitteena on saada käsitys siitä, miten paikalliset sukupuoleen liittyvät käsitykset ja käytännöt vaikuttavat naisten harjoittamiin käteistuloelinkeinoin ja siitä, miten naiset näissä olosuhteissa vastaavat köyhtyvän luonnonympäristön heille asettamiin haasteisiin.</p> <p>Tutkielmani ammentaa naisen asemaa afrikkalaisissa kotitalouksissa käsittelevistä keskusteluista sekä bamanayhteisöjen parissa tehdystä sukupuoleen ja elinkeinoin liittyvistä tutkimuksista. Aiemmassa kirjallisuudessa naisen aseman nähdään usein olevan sidoksissa naisten taloudelliseen asemaan ja siihen, onko naisilla mahdollisuuksia harjoittaa tuottavaa työtä. Bamanayhteisöissä tehtyjen tutkimusten mukaan kotitalouden piirissä harjoitettavien tehtävien työnjakoon vaikuttavia tekijöitä ovat sukupuoli, ikä sekä asema kotitalouden nais- tai mieshierarkiassa. Työni kontribuoi näihin keskusteluihin tuomalla lisätietoa sukupuolen vaikutuksista luonnonvarojen hallintaan.</p> <p>Tutkielman aineisto on kerätty vuonna 2003 Malin pääkaupunki Bamakon vaikutuspiirissä olevassa maaseutukylässä. Aineisto koostuu tutkimuskylän kotitalouksissa tehdystä kyselystä, yhden kotitalousryhmittymän seitsemän naisjäsenen haastatteluista sekä kuuden viikon pituisesta osallistuvasta havainnoinnista kylän naisten parissa. Haastatteluiden ja havainnointiaineiston analysissa sovellettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Kyselytutkimuksen tulosten analysoinnin yhteydessä käytettiin myös määrällisen tutkimuksen piirteitä soveltavia menetelmiä.</p> <p>Aineiston avulla selviää, että paikallisessa kulttuurissa vallitsevat sukupuoleen liitetyt käsitykset ja käytännöt ovat vahva taustavaikuttaja tutkitun kotitalousryhmittymän naisten käteistuloelinkeinoissa. Heidän tärkeimmät henkilökohtaiset elinkeinonsa olivat karitepähkinöiden prosessointi, polttopuukauppa ja pienkaupan harjoittaminen. Naisten käteistuloelinkeinon valikoitumiseen ja harjoittamiseen vaikuttivat sukupuoleen liittyvät tekijät kuten naisen rooli perheen ja kodin uusintajana, asema kotitalouden naishierarkiassa, työvälineiden, maan ja veden käyttö- ja omistusoikeudet, pääsy tietojen ja taitojen pariin, liikkumisen mahdollisuudet sekä yhteisresurssien käyttöoikeudet.</p> <p>Tutkielman johtopäätösten mukaan alueen luonnonvarojen köyhtyminen on saanut tutkitun kotitalousryhmittymän naiset monimuotoistamaan käteistuloelinkeinojaan. Ympäristön muutokset yhdistettynä naisen asemaan sekä paikallisessa kulttuurissa naisille sopivina pidettyihin ansaitsemisen tapoihin ovat saaneet kotitalousryhmittymän naiset hyödyntämään intensiivisemmin kylän yhteisresursseja yrittäessään ylläpitää tulotasoaan. Karitepähkinäsatojen vähentyessä naiset ovat alkaneet ansaita tuloja kaatamalla puita ja myymällä ne polttopuuksi pääkaupungin markkinoille. Elinkeino oli naisille epämieluisa monista syistä, joista yksi oli se, etteivät naiset halunneet kiihdyttää alueen metsäkatoa. Tutkitun kotitalousryhmittymän naiset olivat motivoituneita vähentämään polttopuukaupan harjoittamista, mutta polttopuutulot korvaavien elinkeinon kehittämisen oli osoittautunut heille haastavaksi. Kotitalousryhmittymän naisten tavoitteena oli tulevaisuudessa haastaa paikallisen sukupuolijärjestelmän rajoitteita luomalla kylän naisille yhteinen vihannespuutarha.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords elinkeinot, sukupuoli, naisen asema, luonnonvarat, ekologinen kestävyys, kestävä kehitys			

Sisällysluettelo

1	Johdanto.....	1
2	Naisen asema ja työ afrikkalaisissa kotitalouksissa	6
2.1	Talous ja tuotantosuhteet naisen aseman määrittäjinä	6
2.2	Kulttuurin ja sosiaalisten suhteiden merkitys	9
2.3	Äitiys, ikä ja sukulaisuus.....	10
2.4	Rahatalouden vaikutukset kotitalouksiin ja naisiin Afrikassa	13
3	Naisen asema bamanayhteisöissä.....	16
3.1	Bamanayhteisöjen sosiaaliset rakenteet ja elinkeinot	17
3.2	Elämänvaiheiden määrittämät sukupuoliroolien muutokset.....	18
3.3	Naisen vahvat roolit	21
3.4	Bamanakotitalouksien työnjako ja henkilökohtaiset elinkeinot	22
4	Aineistonkeruu- ja analyysimenetelmät.....	26
4.1	Osallistuva havainnointi.....	28
4.2	Kotitalouskysely	30
4.3	Haastattelu	31
4.4	Analyysimenetelmät	33
4.5	Tutkimuksen eettisiä kysymyksiä.....	36
5	Naisten elinkeinot muuttuvassa luonnonympäristössä Malissa	38
5.1	Tutkimuskylä ja sen asukkaat.....	38
5.2	Kotitalouksien elinkeinot ja kulutus	40
5.3	Ympäristön muutoksia ja sopeutumisen keinoja	43
5.4	Naisten käteistuloelinkeinot ja sukupuolijärjestelmä	54
6	Johtopäätökset ja pohdinta.....	70
	Lähteet.....	78
	Liitteet	82

1 Johdanto

Tässä työssä tarkastelen Malissa sijaitsevan kyläyhteisön ja sen yhden kotitalousryhmittymän naisten elinkeinoja. Mielenkiintoni kohteena ovat sukupuoleen ja paikalliseen sukupuolijärjestelmään liittyvät tekijät, jotka vaikuttavat naisten vuorovaikutukseen luonnonympäristönsä kanssa. Omavaraistalouteen painottuvissa talousjärjestelmissä elävät länsiafrikkalaiset maaseutuyhteisöt ovat kohdanneet viime vuosikymmeninä monia ympäristöön liittyviä haasteita. Luonnonympäristön ja ilmaston muutokset vaikuttavat suoraan pienviljelijöiden, metsätuotteiden keräilijöiden, pienkaupan harjoittajien, käsityöläisten ja karjankasvattajien arkeen. Ne pakottavat maaseutuyhteisöjen asukkaita sopeuttamaan ja muuttamaan elinkeinojaan uudessa tilanteessa.

Työni lähestymistapaan sisältyy ajatus, että elinkeinoja harjoitetaan paikallisissa sosiaalisissa ja taloudellisissa rakenteissa, jotka muovautuvat vuorovaikutuksessa alueen yhteisöjen kulttuuristen arvojen, normien, tapojen, uskomusten ja perinteiden kanssa (Mansourian 2015, 102). Luonnonympäristön hyödyntäminen ei siis koskaan ole vain materiaalista toimintaa, vaan ihmisten suhde ympäristöönsä on aina myös symbolinen, käsitteellinen ja kulttuurinen (Kallinen ym. 2012, 9–10). Luonnonvaroista suoraan riippuvaisissa yhteisöissä valtasuhteet kuten sukupuoli, ikä ja taloudelliset erot vaikuttavat tapoihin, joilla luonnonympäristöä hallitaan (Kallinen ym. 2012, 9–10). Erilaiset oletukset sukupuolten ominaislaadusta sekä sukupuolten edustajien toimintaa koskevat odotukset ovat paikallisten sukupuolijärjestelmien rakennuspalikoita. Sukupuoleen liitetyillä käsityksillä ja käytännöillä on vaikutuksia yhteisöjen ja yhteiskuntien tuotantojärjestelmiin ja sitä kautta yksilöiden elämään.

Ympäristökysymyksiin, sukupuoleen ja globalisaation paikallistason vaikutuksiin perehtyneet antropologit Maria Cruz-Torres ja Pamela McElwee ovat todenneet, että vaikka sukupuolentutkimus ja ympäristön kestävä kehitys ovat olleet monien tutkijoiden mielenkiinnon kohteita koko 2000-luvun ajan, on tästä huolimatta julkaistu hyvin vähän tutkimuksia, jotka toisivat näkyville sukupuolen ja kestävä kehityksen välisiä yhteyksiä (Cruz-Torres & McElwee 138, 2017). Tässä tutkielmassani valotan näiden kahden ilmiön välisiä yhteyksiä tekemäni tapaustutkimuksen avulla.

Olen kerännyt tutkimusaineistoni Malissa Bougoulan kunnassa sijaitsevassa maaseutukylässä vuonna 2003. Ennen tutkimuskylään saapumistani minulla oli käsitys, että kyseisellä alueella metsäpeite vähenee ja että kylän naisten käteistuloelinkeinot liittyvät tilanteeseen. Minua kiinnostivat naisten roolit luonnonympäristönsä hyödyntäjinä ja päätökset, joita he tekivät omien elinkeinjensa suhteen. Minkälaisia olivat naisten ajatukset kylän alueen luonnonympäristön tilanteesta, ja mitkä asiat vaikuttivat siihen, mitä elinkeinoja he harjoittivat? Pohdin, muovasivatko paikallisen kulttuurin sukupuolikäsitykset ja naisten asema yhteisössään heidän käteistuloelinkeinojen valintojaan ja mahdollisuuksiaan.

Tämän työn tavoite on luoda kuvaa kyseisen malilaisen bamanayhteisön elinkeinoista, elinkeinoissa tapahtuneista muutoksista ja sukupuolen vaikutuksista erilaisten elinkeinojen harjoittamiseen. Tutkielmani pääkysymys on, miten sukupuoli vaikuttaa naisten vuorovaikutukseen luonnonympäristönsä kanssa bamanakylässä Malissa.

Vastaan tähän pääkysymykseeni seuraavien alakysymysten kautta:

- Mitä elinkeinoja kylän naiset ja miehet harjoittavat?
- Miten tutkitun kotitalousryhmittymän naiset vastaavat luonnonympäristön muutosten aiheuttamaan uhkaan elinkeinoilleen?
- Miten kulttuurisesti rakentuneet käsitykset sukupuolesta vaikuttavat tutkitun kotitalousryhmittymän naisten käteistuloelinkeinojen valikoitumiseen ja harjoittamiseen?

Työni tutkimusaineisto sisältää kylässä tehdyn kotitalouskyselyn tulokset, seitsemän naisen haastattelut sekä kirjaamani havainnointimuistiinpanot. Vaikka tutkimusaineistoni on kerätty 17 vuotta sitten, pidän sitä yhä käyttökelpoisena tieteellisen työn aineistona. Valotan aineistoni avulla sukupuolen, luonnonvarojen hallinnan ja mikrotalouden vuorovaikutussuhteita tilanteissa, jossa maaseutuyhteisön naiset kokivat painetta reagoida luonnonympäristössään tapahtuneisiin muutoksiin. Tarkastelen näiden ilmiöiden yhteen kietoutumista ja vaikutusta toisiinsa tavalla, jossa ilmiöiden esiintymisen ajankohdalla ei ole merkitystä. Koska tutkimusaineiston keruusta on kuitenkin vierähtänyt aikaa, en pysty tällä työllä antamaan ajankohtaista tietoa sukupuolen ja luonnonvarojen hallinnan välisistä vuorovaikutussuhteista tutkitussa maaseutuyhteisössä.

Pääsyini tutkimuskylään tapahtui kehitysyhteistyöhankkeen kautta. Kiinnostuin Malin pääkaupunki Bamakon lähikunnissa toteutettavasta Sinsibere-hankkeesta sen käynnistymisvaiheessa vuonna 2000. Hankkeessa tuettiin maaseutukyliä naisten henkilökohtaisia elinkeinoja metsäkadosta kärsivällä alueella. Toiminnan tavoitteena oli hillitä metsäkatoa tukemalla alueen naisia vähentämään harjoittamaansa polttopuukauppaa ja vahvistamaan naisten muita toimeentulon lähteitä. Ympäristökysymykset sekä Länsi-Afrikka alueena ovat olleet mielenkiintoni kohteita pitkään. Ryhdyin hankkeen toimintaryhmän vapaaehtoiseksi ympäristöjärjestö Dodossa Helsingissä. Vapaaehtoisryhmämme keräsi omarahoitusta hankkeelle ja seurasi sen toimintaa Suomesta käsin. Ehdotin opinnäytteen tekemistä hankkeen suomalaiselle vastuujärjestölle (Dodo ry) ja hankkeen malilaiselle toteuttajajärjestölle (MFC Nyetaa) ja matkustin vuonna 2003 Maliin kolmeksi kuukaudeksi keräämään pro gradu -työni tutkimusaineistoa yhteen kylään, jossa hankkeella oli toimintaa.

Työni on monitieteistä lähestymistapaa hyödyntävä sosiologian pro gradu. Jotta voisin ymmärtää ihmisten todellisuutta malilaisen maaseutukylän kotitalouksissa, olen pitänyt tarpeellisena perehtyä kirjallisuuteen sosiologisia teoksia laajemmin. Työni teoria- ja tutkimuksellinen tausta onkin auttanut minua tarkastelemaan tutkimuskohdettani kulttuurisista, taloudellisista ja luonnonvarojen hallintaan liittyvistä näkökulmista. Tutkielman punaisena lankana kulkevat sukupuoliin liitetyt merkitykset ja kulttuurin määrittämät valtasuhteet.

Työn johdantoluvussa taustoitan työni lähtökohtia ja esittelen tutkimuskysymykset. Toisessa luvussa kuvaan keskusteluita, joita on käyty naisen asemasta afrikkalaisissa kotitalouksissa, joissa rahatalous on saanut yhä vahvemman jalansijan viimeisten vuosikymmenten aikana. Esittelen afrikkalaisten esiteollisten yhteisöjen sukupuolijärjestelmiä ja niiden suhdetta kotitalouksien työnjakoon. Näihin asioihin perehtyminen on keskeistä, sillä naisten asema ja päätävävalta kotitalouksissa ja yhteisöissä on suorassa yhteydessä heidän mahdollisuuksiinsa harjoittaa erilaisia henkilökohtaisia elinkeinoja ja päättää tulojensa käytöstä. Kolmannessa luvussa etenen kuvaamaan länsiafrikkalaisten bamanayhteisöjen perinteistä työnjakoa ja elinkeinoja sekä yhteisöjen sukupuolijärjestelmän vaikutuksia naisten toimintatilaan eri ikävaiheissa. Bamanakulttuurin sukupuoleen liittyvät oletukset ja käytännöt ovat naisten arkeen keskeisesti vaikuttava tekijä, ja siksi sitä käsitteleviin tutkimuksiin perehtyminen on tärkeää. Luvussa neljä kerron tutkimukseni aineiston keruusta ja siinä hyödyntämistäni menetelmistä sekä tavoistani analysoida tutkimusaineistoa. Pohdin

myös tutkimukseni tekoon liittyviä eettisiä kysymyksiä. Viides luku on keräämäni aineistoon pohjautuva analyysi ja kuvaus tutkimani kyläyhteisön ja erityisesti sen naisten elinkeinoista ja tavoista sopeuttaa toimeentulon strategioita muuttuvassa luonnonympäristössä. Johtopäätökset ja pohdinta -luvussa vedän opinnäytetyötäni yhteen ja tarkastelen tutkimuksen tulosten merkitystä. Samassa luvussa teen myös lyhyen katsauksen siihen, mitä tutkimuskylässäni on tapahtunut vuoden 2003 jälkeen suhteessa naisten käteistuloelinkeinoin. Minulla on ollut mahdollisuus vieraillla kylässä muutamia kertoja aineistonkeruun ajankohdan jälkeen.

Seuraavassa määrittelen tässä työssä käyttämäni keskeiset käsitteet.

Puhuessani *rooleista* tarkoitan kokoelmaa odotuksia, toimimisen tapoja, vastuita ja oikeuksia joita henkilöllä on tietyssä sosiaalisessa tilanteessa tai tietynä ajanjaksona. Henkilöllä voi olla useita rooleja samanaikaisesti ja ne voivat muuttua ajan myötä. Henkilöllä voi myös olla valtaa muuttaa ja kehittää rooliaan.

Käyttäessäni sanaa *asema* viittaa sillä kokoelmaan oikeuksia ja velvollisuuksia. Henkilön asema määräytyy sen mukaan, miten paljon hänellä on valtaa kodin piirissä ja julkisilla alueilla, ennen muuta taloudellisissa ja poliittisissa asioissa, ja sen mukaan miten paljon hän saa osakseen kunnioittavaa kohtelua.

Sanalla *sukupuoli* viittaa sosiaaliseen sukupuoleen (engl. *gender*), joka rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Se on kokoelma biologisten piirteiden ulkopuolelle jääviä sukupuolen ilmiöitä. Sosiaalisen sukupuolen piiriin kuuluvat muun muassa sosiaalisesti rakentuneet käsitykset feminiinisuudesta ja maskuliinisuudesta. Käsitykset sukupuolesta eivät ole pysyviä, vaan ne vaihtelevat paikasta ja ajasta riippuen.

Puhuessani *sukupuolijärjestelmästä* tarkoitan naisten ja miesten erillisiä ja hierarkkisia sukupuolirooleja ylläpitävää sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten rakenteiden järjestelmää. Yhteisöjen jäsenet tuottavat ja uusintavat sukupuolijärjestelmää itsessään, toisissaan sekä sosiaalisissa ja kulttuurisissa rakenteissa.

Kotitalous ja *kotitalousryhmittymä* viittaavat tässä työssäni syömisen ja kulutuksen yksiköihin. Molemmat kuvaavat ihmisjoukkoa, jotka syövät päivittäin saman padan ruokaa tai jotka viljelevät yhteistä peltoa ja kuluttavat viljaa kotitalouden yhteisestä viljavarastosta. Kotitalousryhmittymä kuvaa bamanakulttuurille tyypillistä useiden ydinperheiden kotitalouksista muodostuvaa kokonaisuutta. Tutkimuskylässäni eri pihapiireissä asuvia usean

ydinperheen muodostamia kotitalousryhmittymiä oli paljon. Niiden lisäksi kylässä oli myös kotitalouksiksi kutsumiani kokonaisuuksia. Niiden kaikki perheenjäsenet asuivat samassa pihapiirissä, söivät saman padan ruokaa ja viljelivät yhteisiä ruokaviljapeltoja. Usein kotitaloudet olivat jäsenluvultaan huomattavasti pienempiä kuin kotitalousryhmittymät.

Käytän termiä *linjasuku* viitatessani sukulaisuuden yksilinjaiseen määrittelyyn. Linjasuvun jäseniksi lasketaan vain isän- tai vain äidinpuoleiset sukulaiset. Bamanakulttuurissa linjasuku on perheen miesten, heidän veljiensä, lastensa ja lastenlastensa muodostama kokonaisuus. Bamanakotitalouteen avioliiton kautta tulleiden naisten ajatellaan kuuluvan oman isänsä sukuun, ei aviomiehensä sukuun.

Käteistuloelinkeinolla ja sen synonyymina käyttämälläni *henkilökohtaisella elinkeinolla* viitataan tulojen ansaitsemisen tapoihin, joilla yksilö saa vaihdossa rahaa tarjottuaan tuotteen tai palvelun ja investoituaan siihen työvoimaansa, pääomaa tai muita käytössään olevia resursseja. Käteistuloelinkeinot eroavat sellaisista kotitalouksien ja kotitalousryhmittymien elinkeinoista, joiden tuotokset suunnataan suoraan perheenjäsenten kulutukseen, kuten ruokaviljan kasvatus. Käteistuloelinkeinoja tutkimuskylässäni olivat esimerkiksi naisten harjoittama polttopuukauppa ja miesten harjoittama vihreiden papujen viljely.

Metsätuotteilla (engl. *non-timber forest products*) viitataan puumateriaalia lukuun ottamatta kaikkeen muuhun biologiseen ainekseen, jota kerätään tai otetaan luonnosta inhimilliseen kulutukseen. Puiden ja pensaiden lisäksi metsätuotteita voidaan kerätä kasveista ja sienistä. Metsätuotteita ovat myös luonnossa elävät eläimet ja kalat.

2 Naisen asema ja työ afrikkalaisissa kotitalouksissa

Tässä luvussa avaan keskusteluja, joilla naisten asemaa afrikkalaisissa kotitalouksissa on selitetty antropologian ja taloustieteen piirissä. Nämä ideat ovat olleet keskeisiä keskustelussa naisten asemasta afrikkalaisissa kotitalouksissa ja yhteisöissä. Tarkasteluni kohteena ovat sosiaaliset, taloudelliset, kulttuuriset ja poliittiset selitysmallit, joilla sukupuolten välisen työnjaon järjestelyitä ja naisen asemaa on pyritty hahmottamaan. Olen myös kiinnostunut Afrikan mantereiden erilaisissa yhteisöissä elävien naisten tilanteen pysyvyydestä ja siihen liittyvästä argumentoinnista. Markkinatalouden käytäntöjen vallatessa yhä vahvemmin maaseutuyhteisöjä ja monipuolistaessa niiden elinkeinorakennetta naisen asema ja olosuhteet ovat muuttamassa. Nämä teemat liittyvät tutkimuskysymykseeni naisten elinkeinoihin vaikuttavista tekijöistä. Naisen asema kotitaloudessaan vaikuttaa ratkaisevasti siihen, missä määrin hänellä on mahdollisuuksia harjoittaa henkilökohtaisia elinkeinoja. Naisen kulttuurisesti määrittynyt rooli ja asema perheen hierarkiassa vaikuttaa myös siihen, onko hänellä vaikutusvaltaa elinkeinonsa valintaan tai tapoihin harjoittaa niitä. Rahatalouden merkityksen kasvu voi myös asettaa naisille vaatimuksia uudenlaisten kulujen kattamisesta.

Keskeisiä vastakohtapareja keskustelussa sukupuolten välisestä työnjaosta ja naisen rooleista ovat tuottava ja uusintava työ sekä julkinen ja yksityinen sfääri. Naisen toimintaa tarkastellessa hänet on usein sijoitettu kodin yksityiselle sfäärille ja tekemään ensisijaisesti uusintavaa työtä. Tällöin vastakohtana nähdään aktiivisemmassa roolissa esiintyvän miehen tuottava työ ja hänen uutta luova toimintansa julkisella sfäärillä. Kyseisestä jaosta ei kuitenkaan olla läheskään yksimielisiä.

2.1 Talous ja tuotantosuhdeet naisen aseman määrittäjinä

Kun on pyritty jäljittämään naisen aseman ja toimintapiirin määräytymisen syitä, painavimmat selitysmallit ovat usein löytyneet talouden kentältä. Naisen mahdollisuudet osallistua tuottavaan työhön ja omistaa tuotantovälineitä on nähty keskeisinä. Taloudellisten ja tuotantosuhdeiden tarkastelu avaa näkökulmia tutkimuskysymykseeni sukupuolijärjestelmän vaikutuksista naisten elinkeinoihin. Keskustelussa naisten roolista esiteollisissa yhteiskunnissa taloustieteilijä Ester Böserupin vuonna 1970 julkaisema teos

Women's role in economic development oli merkittävä puheenvuoro. Böserup (1970) vertaili naisten työtä eri mantereilla ja erilaisissa yhteiskunnissa ja nosti esiin teemoja, jotka ovat sen jälkeen olleet keskeisiä keskustelussa naisten asemasta ja taloudellisista rooleista. Böserupin mukaan taloudellinen toiminta on merkittävin naisten asemaa ja toimintatilaa laajentava tekijä. Böserupin ihmiskuvassa on vaikutteita uusklassisesta ajattelusta, jossa ihmisten ajatellaan olevan rationaalisten valintojen kautta oman taloudellisen hyötynsä maksimointiin pyrkiviä individualisteja. Böserupille naiset ovat taloudellisesti potentiaalisia toimijoita, joiden on mahdollista kilpailla markkinoilla tasavertaisina miesten kanssa.

Böserupin perusväitteitä on, että naisten tekemä palkaton työ ja heidän vaikutuksensa kotitalouksien tulotasoon on ollut kaikkialla maailmassa aliarvioitua. Tästä naisten merkittävästä taloudellisesta roolista huolimatta he ovat joutuneet siirtomaavaltojen ja sen jälkeisten itsenäistyneiden maiden hallinnoijien ennakkoluulojen uhriksi eikä naisia ole päästetty toteuttamaan rationaalisuuttaan tasavertaisina miesten rinnalla. (Böserup 1970, 54–56.) Böserup painottaa, että tuottavaa työtä tekevät ihmiset ovat kaikkien yhteiskuntien hierarkioissa muita korkeammalla, sillä uusintavaa työtä ei missään pidetä oikeana ja arvostettuna työnä. Hänen mukaansa naisia tulisikin tukea, jotta he voisivat parantaa kilpailuasetelmiaan miesten kanssa. Näin naiset voisivat saavuttaa tasa-arvon yleisemmälläkin tasolla. Tämän tilan saavuttamiseksi Böserup ehdottaa naisten kouluttamista ja tukemista tuottavan työn harjoittamisessa. (Böserup 1970, 214–217.)

Yhteiskunnan rakenteisiin huomionsa kiinnittävät marxilaiseen traditioon ajattelunsa pohjaavat teoreetikot ovat nostaneet esiin yhteydet sosiaalisten prosessien, pääoman kasaantumisen, luokkajaon ja naisten elinolosuhteiden välillä. He ovat kritisoineet Böserupia miesten universaalien valta-aseman sivuuttamisesta. Antropologi Claude Meillassoux on yksi rakenteellisesti suuntautuneista teoreetikoista. Toisin kuin Böserup, hän ei olettaut kehittämissään kotitalouden toimintamallissa (Meillassoux 1981) naisten tekevän lainkaan tuottavaa työtä. Meillassoux on tutkinut vanhimman miehen ympärille ryhmittyneitä länsiafrikkalaisia kotitalouksia ja nähnyt naisen sijoittuvan niissä valta-asetelman pohjalle. Hänen näkemyksensä mukaan nainen on kotitaloudessa ennen kaikkea uusintamisen väline, jonka tehtävänä on lisääntyä ja tuottaa näin kotitaloudelle uutta työvoimaa. Nainen on tuomittu kotitalouksien jäykkiin valtarakenteisiin ja on aina miehiä alempiarvoisempi. (Meillassoux 1981, 46–49.)

Naisten elämää ympäröiviä rakenteita on tarkastellut myös Afrikan maiden historiaa tutkinut Karen Sacks (1979). Hänen mukaansa naisten asemaan ja toimintakentän laajuuteen vaikuttavat oleellisesti yhteisön tuotantovälineiden omistus- ja käyttösuhteet. Sacks toteaa afrikkalaisissa yhteisöissä vallinneen historiallisesti erilaisia tuotantotapoja, joissa naisella ei useinkaan ollut Meillassouxin maalailemaa uhrin tai objektin asemaa. Sacksin mukaan naisella voi kotitaloudessaan ja yhteisössään olla myös vahva ja itsenäinen asema, jos hänellä on oikeuksia tuotantovälineiden käyttöön ja hallintaan ja sitä kautta tuotantoon. Sacks tutki siirtomaavaltaa edeltäneitä afrikkalaisia yhteiskuntia Itä- ja Länsi-Afrikassa ja identifioi niistä kaksi tuotantotapaa joiden kautta naisen suhde tuotantovälineisiin määrittyi:

1. Yhteinen tuotantotapa (*communal mode of production*), jossa sekä miehet että naiset ovat suvun täysivaltaisia jäseniä ja jossa heillä on samankaltainen suhde tuotantovälineisiin.
2. Sukuryhmiin perustuva tuotantotapa (*kin corporate mode of production*), jossa naisten rooli vaihtelee. Naiset saavat oikeuksia joko sukunsa miesten itsenäisinä sisarina tai vaihtoehtoisesti riippuvaisina vaimoina, joiden oikeudet määrittyvät aviomiehen kautta. Naiset ovat sisaren roolissa ennen kaikkea oman linjasukunsa jäseniä, jolloin heillä on omistusoikeus suvun tuotantovälineisiin. Vaimon roolissa naisella on pääsy tuotantovälineiden, kuten maan tai karjan hyödyntämiseen vain aviomiehensä suostumuksen kautta. (Sacks 1979, 112–123.)

Sacksin mukaan eri yhteiskunnissa sisaren ja vaimon roolia painotetaan eri tavoin. Useissa yhteiskunnissa naisten ja miesten välisiä suhteita symboloi ennen kaikkea veljen ja sisaren välinen suhde, jossa naisella on vahva asema. Sacks toteaa, että liikaa huomiota on kiinnitetty naisten vaimo-rooliin ja siten systemaattisesti kuvattu naisten asema heikommaksi kuin kokonaisvaltainen tarkastelu osoittaisi. (Sacks 1979, 112–123.)

Kamerunissa kotitalouksien tuotantoa, uusintamista ja valtion rakentumista tutkinut Miriam Goheen (1996) näkee yhteiskunnan eri tasojen valtasuhteiden muutokset merkittävinä naisen asemalle yhteisössään. Sacksin tavoin hän pitää tuotantovälineiden ja muiden resurssien hallintaoikeuksia ratkaisevina. Goheen kuvailee, kuinka Kamerunissa nso-naisten perinteinen rooli tuottajana ja uusintajana mahdollisti naisille melko vahvan poliittisen ja taloudellisen aseman yhteisössään. Goheenin havaintojen mukaan kulttuuriset käsitykset sukupuolten toisiaan täydentävistä rooleista saattavat kuitenkin lakata pätemästä, kun miehille tarjoutuu ratkaisevasti naista parempi asema maiden ja työvoiman yksityistämiseen ja sitä kautta rahakasvien kasvattamiseen. Naiset voivat tällaisessa tilanteessa menettää

aiemmin käytössään olleet kotitalouden taloudelliset resurssit, ja tätä kautta myös heidän poliittinen ja sosiaalinen toimintakenttensä kaventuu huomattavasti. (Goheen 1996, 118–124.)

Tässä alaluvussa käsitellyt tekijät valaisevat naisen mahdollisuuksia harjoittaa elinkeinoja ja vaikuttaa niihin. Naisten pääsy tuotantovälineiden ja resurssien pariin on näiden teoreetikoiden mukaan ratkaisevan tärkeää heidän asemansa ja vaikutusvaltansa kannalta. Tuottavan työn harjoittamiseen naisella voi olla käytössä resursseja, jotka saattavat jäädä ulkopuolisilta huomaamatta. Yhteisön perinteinen työnjako ja sukulaissuhteet esimerkiksi sisaren roolissa saattavat antaa naisille enemmän valtaa ja toimintatilaa kuin modernisaation myötä koittava ”edistys”.

2.2 Kulttuurin ja sosiaalisten suhteiden merkitys

Tässä alaluvussa tarkastelen kulttuurin ja sosiaalisten suhteiden merkitystä naisten aseman määrittymiselle. Näillä tekijöillä voi olla suoriakin vaikutuksia naisten mahdollisuuksiin harjoittaa henkilökohtaisia elinkeinoja tai päättää tuottavan työn harjoittamisen tavoistaan. Sekä uusklassiseen taloustieteeseen nojautuvia että rakenteellisin tulkintamallein naisten asemaa selittäviä teorioita on kritisoitu naisten tuotannollisen aseman ja taloudellisten olosuhteiden ylikorostamisesta. Esimerkiksi Saksin (1979) näkemystä naisen aseman määrytyksestä puhtaasti tuotantosuhteiden perusteella on pidetty puutteellisena, sillä hän ei kiinnitä lainkaan huomiota kulttuurissa esiintyvien sukupuoli-ideologioiden olemassaoloon. Ortner ja Whitehead toteavat, että kiinnostavaa onkin juuri se, miksi naiset ovat yhteiskunnissaan alempiarvoisia myös silloin, kun heidän asemansa tuotannossa on hyvä. He korostavat, että sukupuolirakenteet ja käsitykset eivät ole suoraa heijastusta sosiaalisten tai taloudellisten rakenteiden järjestyksestä. (Ortner & Whitehead 1981, 10.)

Myös Henrietta Moore (1988) näkee kulttuuristen sukupuolikäsitysten roolin merkittävänä. Hänen mukaansa kulttuuriset käsitykset sukupuolirooleista eivät ole suoraan johdettavissa naisten ja miesten taloudellisista ja sosiaalisista asemista, mutta Moore kuitenkin paikallistaa käsitysten alkuperän näiden olosuhteiden kontekstiin. Mooren mukaan yhteisöjen hallitsevat ideologiat, mukaan lukien sukupuoli-ideologia, uusintavat itseään yhteisöissä jatkuvasti vuorovaikutuksen ja erilaisten neuvotteluiden välityksellä. Sukupuolistereotyyppioita kehitetään ja käytetään useimmiten strategisissa neuvottelutilanteissa, joissa molempien

sukupuolten edustajat pyrkivät ajamaan omaa etuaan. Stereotypointi on tällöin yksi väline intressien ajamisessa. (Moore 1988, 36–37.)

Afrikkalaisten yhteisöjen historiaa itäisessä, läntisessä ja eteläisessä Afrikassa tutkinut Sara Berry (1993) korostaa kulttuuria ja sosiaalisia suhteita näiden alueiden ihmisten arjen todellisina resursseina. Hänen mukaansa arjen taloudellisten kamppailujen lomassa harjoitettavaan taloudelliseen vaihtoon ja resurssien hyödyntämiseen liittyy useita erityismerkityksiä. Berryn mukaan erityisesti Afrikassa pitkään jatkuneet epävakaaat taloudelliset ja poliittiset olosuhteet ovat saaneet ihmiset turvautumaan pysyvästi sosiaalisiin suhteisiin. Ihmiset käyttävät merkittävät määrät aikaansa, omaisuuttaan ja työvoimaansa panostamalla erilaisiin verkostoihin ja ihmissuhteisiin, jotta heillä olisi mahdollisimman vahva tuki- ja turvaverkko mahdollisten ongelmien varalta. (Berry 1993, 14–20.) Berryn mukaan heikompiin sosiaalisiin kategorioihin kuulumisen lisää sosiaalisten verkostojen tarvetta, ja epäedullisessa asemassa olevat naiset pyrkivätkin usein lisäämään jäsenyyksiään erilaisissa sosiaalisissa ryhmissä ja jopa muodostamaan omia ryhmiään turvatakseen resurssien saannin ja tuen (Berry 1993, 155).

Tutkimukseni kannalta merkityksellistä tässä alaluvussa on sukupuoli-ideologian käsite ja sen jatkuva uusintaminen vuorovaikutustilanteissa. Huomio, että kulttuurin sukupuoli-ideologia saattaa pitää naista vähempiarvoisena, vaikka hänellä olisikin hyvä asema taloudellisessa tuotannossa, on tärkeä. Siinä tapauksessa naisen mahdollisuudet aloittaa elinkeino uudella alalla tai päästä käsiksi samoihin resursseihin kuin miehet eivät välttämättä parane hänen taloudellisen menestyksensä myötä.

2.3 Äitiys, ikä ja sukulaisuus

Tässä alaluvussa avataan äitiyden, iän ja sukulaisuussuhteiden vaikutuksia naisten elämään afrikkalaisissa kotitalouksissa. Tutkimustyöni kannalta näiden tekijöiden tarkastelu antaa tietoa naisten arjen rajoituksista ja mahdollisuuksista henkilökohtaisten elinkeinojen harjoittamiselle. Naisen biologisten ominaisuuksien on kautta aikojen ajateltu määrittävän naisen paikan ja tehtävät perheessä, yhteisössä ja yhteiskunnassa. Myös monet teoreetikot ovat todenneet naisen lisääntymiskyvyn määräävän naisen keskeiseen rooliin lastenhoidossa ja sen kautta sitovan naisen kodin piiriin ja uusintavaan työhön. Naisen rooli kodin hengittärenä esiintyy luonnollisena ja kyseenalaistamattomana esimerkiksi Meillassouxin

(1981) ajattelussa. Kuitenkin juuri naisten elämän erityispiirteiden unohtaminen on monien yhteiskuntatieteen teoreetikoiden mielestä ollut pitkään este naisten elämän kokonaisvaltaiselle tarkastelulle (Moore 1988, 54).

Böserup (1970) ja Sacks (1979) ovat asettuneet kumpikin omalla tavallaan vastustamaan naisten aseman sementoivaa biologista determinismiiä. Heidän mukaansa äidin rooli on saanut liikaa painoarvoa arvioitaessa naisen mahdollisuuksia osallistua yhteiskuntiensa toimintaan. Böserupin mukaan naiset on ennakkoluulojen perusteella leimattu vain kotityöt hallitseviksi olennoiksi, vaikka todellisuudessa heidän kykynsä esimerkiksi tuottavaan työhön eivät jää miehistä jälkeen. Böserup pitikin oleellisen tärkeänä vapauttaa naiset tästä virheellisestä naiskuvasta. Tämän vapautumisen hän näki myös avaimena naisen aseman kohenemiselle, sillä näin naiset voisivat siirtyä yhteiskunnissaan arvostettujen töiden pariin. Böserup totesi, että naisen asema on aina alhainen sellaisissa kulttuureissa, joissa naisten työksi on määrittynyt pelkästään uusintavia kotitöitä. Siellä missä naiset harjoittavat myös tuottavaa työtä kuten maanviljelyä, niin kuin suurella osalla Afrikkaa, he nauttivat selvästi suuremmista taloudellisista, sosiaalisista ja poliittisista vapauksista. (Böserup 1970, 34–35.)

Sacks (1979, 24–26) pitää Böserupin tavoin äitiyteen liitettävää alistussuhdetta esimerkkinä etnosentrisestä ajattelusta, jossa muihin kulttuureihin heijastetaan länsimaisia käsityksiä sosiaalisista ja seksuaalisista suhteista. Hän kritisoi kannatusta saaneita universalistisia teorioita, joissa kaikki naiseuden määreet liitetään äitiyteen. Sacksin mukaan näkemykset naisen arjesta ja asemasta ovat usein rakentuneet seuraavan päättelyketjun varaan: Lasten saaminen ja hoito ja kulttuurin luominen ovat yhteen sopimattomia. Naiset tekevät lapsia. Niinpä vain miehet voivat luoda kulttuuria.

Sacks pitää naisten arjen ja aseman tarkastelua yksinomaan äidin ja vaimon roolissa puutteellisena ja vaarallisena. Hän korostaa, ettei äidin ja vaimon roolien kautta voida tavoittaa naisten elämän kirjoa kokonaisuudessaan, sillä raskauksiin, synnytyksiin, imettämiseen ja pienten lasten hoitamiseen kuuluu lopulta vain osan naisten elämänkaaresta. Tämän lisäksi sukulaisuussuhteilla ja naisten iällä on huomattavia vaikutuksia heidän toimintamahdollisuuksiinsa ja asemaansa. Sacks muistuttaa, että naimattomien, naimisissa olevien, äitien ja vaihdevuotensa ohittaneiden naisten oikeudet ja velvollisuudet poikkeavat usein suuresti toisistaan. (Sacks 1979, 242–243.)

Sosiaalisia rakenteita ja valtasuhteita lähtökohtanaan pitävät yhteiskuntatieteilijät ovat tarttuneet erityisesti Böserupin argumentointiin. Heidän mukaansa naisten ja miesten yhtäläisten mahdollisuuksien korostaminen on perusteetonta, sillä naisten biologisten ominaisuuksien vaikutusta heidän elämäänsä ei voida noin vain pyyhkiä pois. Kehitystutkija Naila Kabeer (1994, 138) korostaa naisen lisääntymiskyvyn vaikuttavan hänen sosiaalisiin rooleihinsa kaikkialla maailmassa. Hänen mukaansa on universaali ilmiö, että naiset kantavat päävastuun eri sukupolviin kuuluvien perheenjäsenten huolenpidosta ja terveydestä. Nämä tehtävät vaikuttavat paitsi hänen käytännön mahdollisuuksiinsa irrottautua harjoittamaan taloudellista toimintaa myös hänen valintoihinsa ja tapaansa toteuttaa rationaalisuuttaan. (Kabeer 1994, 28.) Kabeerin näkemyksen mukaan naiset tulisikin tunnustaa kyvykkäinä mutta sosiaalisesti rajoitettuina toimijoina (Kabeer 1994, 235). Jane Guyer ja Pauline E. Peters (1987, 211) pitävät naisen kotirollin ja hänen taloudellisen roolinsa vastakkainasettelua hedelmättömänä ja vahingollisena. Heidän mukaansa naisten todellinen kehittyminen mahdollistuu vasta kun naisen elämän osa-alueiden poissulkevista dikotomioista luovutaan.

Sukulaisuussuhteiden merkitys on nostettu usein oleelliseksi afrikkalaisten naisten elämässä. Meillassoux (1981, 29) on todennut aviovaimon aseman useissa länsiafrikkalaisissa etnisissä ryhmissä heikoksi, koska avioitunut nainen ei elä oman sukunsa vaan aviomiehen suvun keskuudessa. Tämä asetelma tekee naisen riippuvaiseksi miehestään, sillä kotitalouden kaikki resurssit ovat tämän suvun miesten hallinnassa. Meillassoux ei kuitenkaan kiinnitä analyysissään lainkaan huomiota naisten muiden sukulaisuussuhteiden, esimerkiksi oman suvun mahdollisuuksiin vaikuttaa naisten elämään. Saksin (1979) mukaan sukulaisuussuhteilla ja iällä on afrikkalaisen naisen toimintamahdollisuuksiin merkittävä vaikutus. Naisten asema vaihtelee huomattavasti eri roolien, kuten äidin, tyttären, sisaren ja anopin välillä (Assmuth & Tapaninen 1994, 182). Myös Berry toteaa, että naisten sosiaalisissa verkostoissa heidän omalla suvullaan on tärkeä asema. Naiset voivat saada esimerkiksi investointitukea omalle pienkauppatoiminnalleen oman perheensä parista. (Berry 1993, 155.)

Tässä aluvussa tutkimuskysymyksenä sukupuolijärjestelmän vaikutuksista naisen elinkeinoihin sai valaistusta keskustelusta, jota on käyty naisen biologisesta äidin roolista. Naisen asema ja äidin rooliin liittyvät vastuut saattavat muuttaa muotoaan iän, sukulaisuussuhteiden ja eri roolien välillä. Näihin seikkoihin on kiinnitettävä huomiota analyysissäni.

2.4 Rahatalouden vaikutukset kotitalouksiin ja naisiin Afrikassa

Tämän tutkielmani keskiössä ovat naisten käteistuloelinkeinot, niiden valikoitumisen syyt ja niiden harjoittamisen laajemmat vaikutukset. Tässä alaluvussa perehdyn käteistuloelinkeinojen ja markkinatalouden yleistymisen vaikutuksiin afrikkalaisissa maatalousyhteisöissä sekä tekijöihin, jotka todennäköisesti tukevat naisten käteistuloelinkeinoja.

Afrikkalaiset maaseutuyhteisöt ottavat yhä enemmän osaa markkinatalouteen, millä on väistämättä vaikutuksia yhteisöjen toimintaan. Berry (1993) kuvailee, kuinka maanviljelijöiden on yhä vaikeampi saada työvoimaa pelloilleen, koska maaseudun kotitalouksien jäsenet ovat alkaneet harjoittaa yhä enemmän erilaisia käteistuloelinkeinoja, jotka vievät suuren osan heidän ajastaan. Nämä lisääntyneet elinkeinot voivat olla esimerkiksi pientä kaupallista toimintaa, työvoiman myyntiä ja koulutusta. (Berry 1993, 145.) Berry näkee, että ihmiset pyrkivät monipuolistamaan elinkeinojaan reaktiona taloudelliseen epävakauteen ja erilaisiin hallitusten pakkotoimiin ja tavoittelevat näin turvattua toimeentuloa. (Berry 1993, 100.)

Siitä, minkälainen vaikutus hyödykkeistymisellä ja kasvaneella kaupankäynnillä Afrikassa on ollut naisiin ryhmänä, on erilaisia näkemyksiä. Monet väittävät, että 1900-luvun aikana vahvistunut kaupallistumiskehitys yhdessä afrikkalaisen patriarkaalisen hallinnon kanssa ovat merkittävästi huonontaneet maaseudun naisten taloudellista asemaa (Berry 1993, 137). Sacksin mukaan kapitalismin tulo Afrikkaan on synnyttänyt luokkayhteiskunnan ja sen kautta yksityisomaisuuden. Nämä tekijät ovat tuhonneet sukuryhmien yhteisyyteen perustuvat tuotantotavat, joissa naisilla oli erilaisia rooleja. Tämä on ollut naisille kielteinen kehitys, sillä heidän roolinsa on useimmiten kaventunut sisaren ja vaimon rooleista yksinomaan vaimon riippuvaiseen rooliin. Eri yhteiskunnat ovat kuitenkin kehittyneet tässä prosessissa erilaisiksi. Sacks toteaa, että esimerkiksi Länsi-Afrikassa alkuperäiset sukulaisuusjärjestelmät ovat heikentyneet, mutta naisten aktiivinen toimiminen pienkaupan alalla takaa heille edelleen joitakin sisaren rooliin liittyviä vapauksia. (Sacks 1979, 242.)

Jane Guyer (1997, 45) näkee kapitalismin prosessin historialliset seuraukset Afrikassa sekä myönteisinä että kielteisinä. Kaupallinen ekspansio on usein luonut naisille mahdollisuuksia ansaita ja kuluttaa tulojaan itsenäisemmin, vapaampana aviomiehestään tai muista perheen vanhemmista miehistä. Böserup (1970) näkee yhteiskuntien modernisaation loistavana

tilaisuutena naisille saavuttaa taloudellisesti tasa-arvoinen asema miesten kanssa ja sitä kautta saavuttaa valtaa myös julkisella alueella ja politiikassa. Hänelle kapitalismi näyttäätyy mahdollisuutena poistaa epäoikeudenmukaisuudet ihmisten ja sukupuolten välillä. Berry toteaa maaseudun kotitalouksien sisäisen työn eriytymisen tapahtuneen markkinavoimien ja sosiaalisten suhteiden välisessä vuorovaikutuksessa. Nämä muutokset kotitalouksien työjärjestyksessä voivatkin hänen mukaansa aiheuttaa jännitteitä. Berry (1993, 155) raportoi, että Keniassa sukupuolten välinen työnjako on alkanut monin paikoin muuttua. Samanlaisia konfliktin aiheita on raportoitu Ghanasta ja Nigeriasta (Guyer & Idowu 1991, 266 sit. Berry 1993, 74). Siellä jorubanaiset ovat lopettaneet kaakaoviljelyn aviomiestensä pelloilla, kun heidän miehensä eivät ole taanneet heille palkkiota tekemästään työstä. Nämä naiset siirtyivät harjoittamaan yhä voimallisemmin omaa pienkauppaa ja ruuan prosessointia. Berry korostaa, että sosiaaliset suhteet ovat säilyttäneet tärkeän taloudellisen roolinsa Afrikan esikolonialistisilta ajoilta nykypäivään asti, eikä jatkuvasti lisääntynyt kaupallinen vaihto ole automaattisesti poistanut vaihdolle kuuluneita sosiaalisia merkityksiä. Vaihto liittyy edelleen usein paitsi avunantosuhteiden ylläpitoon, myös vallankäyttöön. (Berry 1993, 16.) Goheenin mukaan naisen asemaa voivat merkittävästi murentaa kapitalismin mukanaan tuoma markkinasuhteiden intensifioituminen ja vahvistuvan valtion toimeenpanema julkisten ja yksityisten toiminta-alueiden toisistaan erottaminen. Erityisesti maanhallintaoikeuksien muutokset ovat Kamerunissa olleet naisille epäedullisia. Goheen kertoo, kuinka viimeisen 50 vuoden kuluessa rahatalouteen integroituneet Kamerunin nsot ovat luopuneet perinteisten sukupuoliroolien toisiaan täydentävien roolien käytännöistä ja ihanteista. (Goheen 1996, 70.)

Nigeriassa on tutkittu tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, kuinka todennäköisesti naiset harjoittavat käteistuloelinkeinoja. Merkittävimmin käteistuloelinkeinon harjoittamisen todennäköisyyttä tukivat yhdistyksen jäsenyys, naisen mahdollisuus saada lainaa tai luottoa ja perheen koko. Muita käteistuloelinkeinojen harjoittamista puoltavia tekijöitä olivat naisen ikä ja koulutustaso. Nuoret naiset harjoittivat vähemmän käteistuloelinkeinoja kuin vanhemmat ja koulutetummat naiset enemmän kuin vähemmän koulutetut. (Yusuf ym. 2014, 57–58.) Näiden tulosten valossa pidän mahdollisena, että mitä suurempi perhe naisella on, sitä vaikeampi hänen on löytää aikaa ja pääomaa käteistuloelinkeinojen harjoittamiseen. Koulunkäynnin myötä naisille taas saattaa kertyä taitoja ja tietoja, joista heille on hyötyä elinkeinonsa harjoittamisessa. Yhdistystoimintaan osallistumalla naiset saattavat saada käteistuloelinkeinojen harjoittamisessa arvokkaita kontakteja ja koulutusta. Mahdollisuus

saada luottoa puolestaan vakauttaa naisen taloudenpitoa. Se mahdollistaa investointien tekemisen omaan taloudelliseen toimintaan, mikä saattaa kasvattaa elinkeinon tuottavuutta.

Tutkimuskysymykseni kannalta oleellista on, että hyödykkeistymisen ja kasvaneen kaupankäynnin vaikutus naisten elinkeinoiniin Afrikassa nähdään sekä mahdollistavana että rajoittavana. Koulunkäynnillä, yhdistyksen jäsenyydellä ja perheen koolla saattaa olla vaikutusta naisten mahdollisuuksiin harjoittaa käteistuloelinkeinoja. Monet näistä tekijöistä voivat liittyä sukupuoleen.

3 Naisen asema bamanayhteisöissä

Jotta olisi mahdollista ymmärtää yksilön toimintamahdollisuuksia ja työn olosuhteita tietyssä ympäristössä, on tärkeää saada käsitys yhteisön jäsenten toimintaa säätelevistä kulttuurisista esioletuksista. Tässä luvussa kuvailen länsiafrikkalaisten bamanayhteisöjen sukulaisuusjärjestelmää, elinkeinoja ja sukupuolittunutta elämänjärjestystä. Tutkimusaineistoni on kerätty melko perinteistä elämää viettävän bamanayhteisön keskuudesta, joten tämä luku taustoittaa keskeisesti tutkimuskohdettani. Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen erityisesti naisten oikeuksia, velvollisuuksia ja asemaa tässä järjestelmässä. Näillä tekijöillä on vaikutusta myös siihen, mitkä elinkeinot voivat valikoitua naisten käteistulojen lähteiksi ja minkälaiset edellytykset heillä on niitä harjoittaa. Aloitan kuvauksen bamanoiden etnisen ryhmän esittelyllä ja etenen tarkastelemaan bamanakotitalouksien rakennetta, maaseutuyhteisöjen elinkeinoja ja työnjakoa sekä naisen vaihtelevia rooleja eri elämänvaiheissa.

Bamanat tai bambarat, kuten tutkimuskohteenani olevan etnisen ryhmän jäseniä kutsutaan, ovat saaneet nimensä sanoista *ban-mana*. Yleisin etymologinen selitys nimelle on, että se tulee sanoista *ban* (kieltäytyä) ja *mana* (herra, isäntä), jotka yhdessä tarkoittavat ”he jotka kieltäytyivät orjuuttamasta itseään”. Termillä on viitattu ryhmiin, jotka ovat pitkään kieltäytyneet kääntymästä islaminuskoon tai suhtautuneet siihen kielteisesti. (Gaudio 1995, 151.) Nimeke bambara yleistyi Ranskan siirtomaavallan aikana ja on sekä Malissa että kansainvälisessä kirjallisuudessa yleisesti tunnettu. Omalla kielellään ryhmä kutsuu itseään nimellä *bamananw*. Tässä työssäni käytän ryhmästä termiä *bamana* ja seuraan näin käytäntöä, jossa ulkopuolisten etnisille ryhmille antamia nimiä korvataan ryhmien alkuperäisillä nimillä.

Bamanat kuuluvat mandelaisten kansojen ryhmään. Siihen kuuluvat mandingo-kulttuurit ja kielet eli bamanat, malinket, djulat ja soninket sekä pienempiä ryhmiä ja kieliä kuten vai, busa ja kpelle. Näitä väestöryhmiä on Malin lisäksi Burkina Fasossa, Senegalissa, Guineassa, Sierra Leonessa, Liberiassa ja Norsunluurannikolla. (Anhava 2002, 127.)

Bamanat ovat Malin suurin etninen ryhmä ja he muodostavat noin 35 prosenttia väestöstä. Bamanoiden harjoittaman vilkkaan kaupankäynnin vuoksi heidän kielensä on levinnyt Malissa laajalle. Bamanan kieli onkin maan virallista kieltä ranskaa laajemmin puhuttu kieli Malin etnisten ryhmien välillä (Gaudio 1995, 151.)

Bamanat ovat Malin suurin etninen ryhmä ja he muodostavat noin 35 prosenttia väestöstä. Bamanoiden harjoittaman vilkkaan kaupankäynnin vuoksi heidän kielensä on levinnyt Malissa laajalle. Bamanan kieli onkin maan virallista kieltä ranskaa laajemmin puhuttu kieli Malin etnisten ryhmien välillä (Gaudio 1995, 151). Valtaosa bamanoista on islaminuskoisia ja pieni vähemmistö kristinuskoisia. Bamanat eivät ole kuitenkaan hylänneet luonnonuskontoaan ja kaikkia animistisiä tapojaan, vaan monet yhteisöt Malissa harjoittavat esimerkiksi esi-isien kunnioitukseen perustuvia seremonioita. (Thiam 1986, 70.)

3.1 Bamanayhteisöjen sosiaaliset rakenteet ja elinkeinot

Useimmat bamanayhteisöt ovat nykypäivänäkin pitkälle järjestäytyneitä ja toimivat perinteisten sääntöjen mukaan, vaikka ne ovat olleet modernin maailman vaikutusten alaisina jo pitkään. (Gaudio 1995, 152). Yksilöiden elämää määrittää monin sosiaalisin säännöin ylläpidetty sukulaisuus- ja kotitalousjärjestelmä. Bamanoiden keskuudessa moniavioisuus on yleistä ja sitä pidetään miesten keskuudessa tavoiteltavana asiana. Sukulaisuussuhteet määrittyvät patrilineaarisen järjestelmän mukaisesti, miehen linjasuvun kautta. (Grosz-Ngaté 1989, 168; Hylland-Eriksen 2004, 134.) Tämä tarkoittaa, että kotitalouden jäsenet elävät ja työskentelevät suvun vanhimman miehen hallinnan alaisina, ja vastuu suvun johtamisesta periytyy tälle (Grosz-Ngaté, 1989, 168). Perheen päämiehellä on suvun edustajana myös oikeus päättää kotitalouden yhteisten varojen hallintaan ja maankäyttöön liittyvistä asioista. (Wooten 2003, 168).

Tärkein asumis-, tuotanto- ja kulutusyksikkö on bamanankieliseltä nimeltään *du*. *Du* on kotitalousryhmittymä, jonka jäsenet koostuvat useista sukupolvista. Siihen kuuluvat suvun vanhimman miehen ydinperheen lisäksi hänen veljensä vaimoineen sekä suvun poikalapset, näiden vaimot ja heidän poikalapsensa. Lasten varttuessa kotitalouteen jäävät siis aina miehet, jotka jatkavat sukua. (Wooten 2003, 168.) Tyttäret puolestaan muuttavat avioituessaan virilokaalin käytännön mukaisesti aviomiehensä kotitalouden piiriin, usein toiseen kylään (Hylland-Eriksen 2004, 134).

Bamanat pitävät itseään ensisijaisesti maanviljelijöinä vaikka harjoittavat usein myös kaupankäyntiä ja käsityöläisammatteja sekä pitävät karjaa. Malin bamanayhteisöt viljelevät ruokaviljanaan hirssin eri lajeja ja lisäksi usein riisiä ja maapähkinöitä. Saman kotitalousryhmittymän miehet viljelevät ruokahirssiä kotitalouden yhteisillä pelloilla. Kerran

vuodessa korjattavalla sadolla pyritään turvaamaan suvun koko vuoden ruokahuolto. Tästä syystä bamanat ovat erityisen riippuvaisia sadekauden onnistumisesta. (Gaudio 1995, 151–152.) Useat bamanakotitaloudet omistavat nautakarjaa, jonka hallinnasta vastaa perheen päämies. Kotitalouden ylimääräiset varat investoidaan usein lauman kasvattamiseen, sillä karjaa pidetään turvallisena pääoman muotona. Suuri karjalauma onkin vauraan ja arvovaltaisen perheen merkki. (Thiam 1986, 77.) Miehet harjoittavat edelleen monia perinteisiä käsityöläisammatteja: sepän, puusepän, savenvalajan, nahkurin sekä kankaankutojan ja -värjääjän. Käsityöläisammattien harjoittajat ovat yleensä ensisijaisesti maanviljelijöitä ja toteuttavat toista ammattiaan pääosin kuivalla kaudella, jolloin maanviljely ei ole mahdollista (Gaudio 1995, 151–156.) Miehen ammatti voi vaikuttaa myös hänen vaimonsa ammattiin: perinteen mukaan vain bamanaseppien vaimot voivat olla savenvalajia ja valmistaa ruukkuja (Thiam 1986, 76).

Ammatti- ja sukuryhmien lisäksi bamanayhteisöjen jäsenet toimivat myös ikätoveruuteen perustuvissa ryhmissä. Camilla Toulminin (1992, 33–34) tutkimassa malilaisessa kylässä jokainen bamananainen ja -mies kuului omaan ikäryhmittymäänsä, jonka jäsenten välillä vallitsi kulttuurissa erityislaatuinen tasa-arvo ja luottamus. Samana vuonna kylään avioituneet naiset auttoivat toisiaan esimerkiksi puuvillan kehräämisessä ja hirssin jauhamisessa. Miesten ryhmät muodostuivat samanaikaisesti initioiduista ja ympärileikatuista miehistä.

3.2 Elämänvaiheiden määrittämät sukupuoliroolien muutokset

Bamananaisten ja -miesten elämänvaiheita ohjaavat keskeisesti kulttuurin määrittämät sukupuoliroolit, joita vahvistetaan tarinoin ja myytein. Siirtymäriittien tahdittamat roolit eivät kuitenkaan vaihdu naisilla ja miehillä samanaikaisesti eivätkä samoista syistä. Naisen rooli on synnyinkylässä erilainen kuin aviomiehen kylässä. Bamanoiden sukupuolikäsitykset näyttäytyvät mandelaisten kansojen maailman luomiskertomuksessa. Siinä maskuliininen jumalan ruumiillistuma Pemba luo feminiinisen jumalolennon vaimokseen. Olentojen muodostama liitto osoittautuu kuitenkin hyvin pian epätäydelliseksi ja vie koko maailman sekasorron tilaan. Kaaos saadaan rauhoittumaan vasta kun naisjumalolennot poistetaan sukupuoleltaan kaksijakoisen ihmisen tunnusmerkki ympärileikkauksen avulla. Myytissä sukupuoli pidetään vahvasti erillisinä: naisesta ja

miehestä poistetaan kaikki vastakkaista sukupuolta muistuttavat piirteet. (Hoffman 2002, 16.) Barbara G. Hoffmania (2002, 16) mukaillen myytistä voidaan johtaa ajatus, ettei kummankaan sukupuolen edustaja ole täydellinen ihmisolento ennen kuin hänestä on ympärileikkauksella tehty mies tai nainen ja kun hän on onnistunut pariutumaan vastakkaisen sukupuolen kanssa ja saanut lapsia. Ympärileikkaus ja avioliitto ovat keskeisimmät bamananaisten ja -miesten elämänvaiheita rytmittävät siirtymäriitit. Pieniä tyttöjä ja poikia pidetään sukupuolettomina, kunnes he ympärileikkauksen kautta tulevat oman sukupuolensa edustajiksi. Tämä tapahtuu kun vastakkaisen sukupuolen elementit poistetaan heidän sukuelimistään; tytöiltä klitoris ja pojilta osa esinahasta. (Grosz-Ngaté 1989, 173.)

Bamanan kielen sanat *muso* ja *cè* merkitsevät naista ja miestä. Samat sanat sisältävät myös merkitykset vaimo ja aviomies. Tämä kuvaa hyvin kulttuurin sukupuolikäsityksiä, sillä kuten edellä todettiin, naiseuden ja miehuuden ei ajatella olevan alkuperäisiä ihmisessä olevia ominaisuuksia, vaan ne syntyvät ja muotoutuvat henkilön elämänvaiheiden kautta. Yleistermit nainen ja mies saavatkin bamanan kielessä muunnelmia riippuen yksilön elämänvaiheesta. Eri elämänvaiheissa naiset ja miehet toimivat erilaisissa rooleissa joissa heillä on niiden mukaan määräytyneitä oikeuksia ja velvollisuuksia.

Bamanayhteisössä elävä nainen kohtaa kolme erilaista vaihetta elämänsä aikana: *mpògòtigi* (ympärileikkaamaton tyttö), *muso misèn* (nuori nainen) ja *musokòròba* (vanha nainen). Miehen elämä jaksottuu neljään vaiheeseen: *bilakòrò* (ympärileikkaamaton poika), *cèmisen* (pieni tai nuori mies) *kamalen* (nuori mies) ja *cèkòròba* (vanha mies). (Grosz-Ngaté 1989, 173.) Siirtymäriitit vaikuttavat eri tavoin naisten ja miesten elämänvaiheisiin. Tytöt nukkuvat äitinsä talossa 11–14 vuoden ikäisiksi, jolloin heidät ympärileikataan ja he siirtyvät asumaan jonkun kotitaloutensa vanhemman naisen luo. Toisin kuin pojilla, tyttöjen ympärileikkaus ei muuta heidän sosiaalista asemaansa: siirtymä tytön roolista naiseksi tapahtuu vain avioliiton kautta. (Grosz-Ngaté 1989, 173.) Avioliiton solmimisen ja lasten saannin myötä nainen täydellistyy nuoreksi naiseksi ja hän pääsee toteuttamaan bamanakulttuurissa tärkeimpänä pidettyä tehtävänsä, lasten synnyttämistä ja kasvattamista. Naisen ikääntyessä ja saavutettua vaihdevuodet hänen sukupuoliroolinsa mukainen käytös ja siihen kohdistuvat odotukset muuttuvat jälleen. Vanhat naiset nauttivat bamanayhteisöissä merkittävää kunnioitusta ja heidän toimivaltansa ulottuu monilta osin miesten alueelle. (Kone 2002, 27–28.) Naisten elämänvaiheisiin perehdytään tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

Bamanamiesten elämänvaiheiden roolit määräytyvät siis ennen kaikkea iän perusteella kun taas naisen statusta määrittää keskeisesti avioituminen ja lasten saanti. Poikien siirtyessä ympärileikkauksen jälkeen noin 14 vuoden iässä nuoren miehen ikävaiheeseen, he muuttavat pois äitinsä talosta ja alkavat asua ikätovereidensa kanssa. Jonkun ajan kuluttua nuoret miehet viestittävät oman asemansa muutoksesta muuttamalla omaan taloon tai rakentamalla sellaisen itselleen. Muutos vanhaksi mieheksi tapahtuu yleensä 40–50-vuotiaana, mutta sitä ei merkitä virallisella rituaalilla. (Grosz-Ngaté 1989, 173.)

Bamanayhteisöt ovat sosiaalisesti hyvin kerrostuneita. Sukupuoliroolit ja ikä ovat merkittävä osa auktoriteettirakenteita. Hoffman (2002, 2–3) toteaa, että miehillä on vahva valta-asema suhteessa naissukupuoleen kaikissa mandelaisissa kulttuureissa. Sosiaalisen hierarkian huipulla ovat kotitalouksien vanhimmat miehet. Heidän jälkeensä arvojärjestyksessä tulevat nuoremmat miehet, sitten vanhimmat avioituneet naiset ja nuoremmat avioituneet naiset. Naisten toimintatila ja oikeudet ovat rajattuja, mutta heidän asemansa synnyinkylissään isosiskojen ja tätien roolissa on usein vahva. Avioituminen ja äitiys ovat kaikissa mandelaisissa kulttuureissa naisen arvostetun aseman välttämättömiä edellytyksiä. Naimattoman ja lapsettoman naisen on käytännössä mahdotonta saavuttaa kunnioitettua asemaa ja koulutetutkin kaupunkilaisnaiset voivat tulla jätetyksi yhteisön ulkopuolelle, mikäli he eivät taivu näihin yhteisön odotuksiin. (Hoffman 2002, 2–11.)

Kun tarkastellaan bamananaisen asemaa ja oikeuksia, on oleellista kiinnittää huomiota bamanoiden pitkälle säänneltyyn kotitalous- ja sukulaisuusjärjestelmään. Niiden yhteisvaikutuksen kautta naisen rooli määrittyy kaksijakoiseksi suurimmaksi osaksi hänen elämäänsä. Bamanayhteisöissä sukulaisuus määritellään miehen linjasuvun kautta, mikä tarkoittaa, että sukulaisuussuhteen katsotaan syntyvän vain isän ja lapsen polveutumisen välityksellä. Erityisesti maaseudun laajentumaperheissä syntyneet poikalapset kuuluvat usein koko elämänsä vanhempiensa fyysisen kotitalouden piiriin. (Hylland-Eriksen 2004, 134.) Tytärten elämä kulkee toisenlaista reittiä, sillä avioitumisen yhteydessä he muuttavat aviomiehensä suvun kotitalouteen, usein toiseen kylään. Naisten katsotaan kuitenkin koko elämänsä kuuluvan ennen kaikkea oman isänsä sukuun, jonka identiteetin heidän odotetaan säilyttävän. Ulkoisena merkinä tästä nainen pitää avioituessaan isältä perimänsä sukunimen. (Kone 2002, 27.) Nämä sukulaisuus- ja avioliittokäytännöt luovat rakenteen, jossa avioituneita naisia pidetään miestensä sukulinjasta muodostuvissa yhteisöissään ulkopuolisina, vaikka he asuvat, työskentelevät ja kasvattavat lapsensa kyseisissä kotitalouksissa (Hylland-Eriksen 2004, 138; Hoffman 2002, 11).

Naisten ulkopuolisella asemalla omista yhteisöissään on merkittäviä vaikutuksia heidän elämäänsä. Vaimot nähdään usein uhkana linjasuvun yhtenäisyydelle, ja heidän onkin lähes koko elämänsä todistettava sitoutumistaan miehen sukuryhmään. (Hylland-Eriksen 2004, 139). Naisilla ei ole päätösvaltaa aviomiehensä suvun asioihin. Jopa tehtävä ottaa hirssiä kotitalouden viljavarastosta on varattu suvun miehille. (Grosz-Ngaté 1989, 177.)

Kyläyhteisön yhteisiin asioihin liittyvä tieto kulkee ainoastaan miesten sukulinjan jäseniltä toisille, ja vaimoille ei anneta esimerkiksi kylän valtarakenteisiin ja historiaan liittyvää tietoa (Freeman 2002, 116–117). Naisen ulkopuolinen asema tulee käytännön tasolla näkyviin myös avioerossa, jolloin isä ja hänen linjasukunsa ovat oikeutettuja pitämään avioparin lapset (Hylland-Eriksen 2004, 138).

3.3 Naisen vahvat roolit

Naisen jäsenyys omaan sukuryhmäänsä säilyy vahvana läpi elämän. Sen kautta hänellä on kotikylässään merkittävästi vahvempi asema kuin aviomiehensä kotitaloudessa (Hoffman 2002, 11). Bamanamiehet kunnioittavat sisariaan, ja miesten lapsille täti edustaa samaa valtakategoriaa kuin isä (Kone 2002, 26). Hoffmanin (2002, 11) mukaan äiti ja sisar voivatkin vaikuttaa ratkaisevasti bamanamiehen päätöksiin. Sukulinjan naisjäsenten valta pidetään kuitenkin yleensä ympäröivältä yhteisöltä piilossa, ja naiset käyttävät vaikutusvaltaansa kulisissa tavalla, joka ei uhkaa miehen auktoriteettia muiden silmissä. (Hoffman 2002, 11; Kone 2002, 26.)

Naisen asemassa tapahtuu merkittävä muutos, kun hän lähestyy vanhan naisen asemaa. Naisen ikääntyessä ja ohittaessa vaihdevuodet jännitteet suhteessa aviomiehen sukuryhmään vähenevät. Jos nainen on osallistunut sukuryhmän rakentamiseen synnyttämällä ja kasvattamalla poikia, joista on tullut suvun tuottavia jäseniä, katsotaan naisen liittyneen miehensä sukuryhmään. Myös pelkkiä tyttäriä synnyttäneitä naisia kunnioitetaan, mutta hänen ihmisyytensä ei katsota tuolloin koskaan saavuttavan täyttymystään. (Grosz-Ngaté 1989, 178–179.)

Naisen velvollisuudet kotitaloudessa vähenevät ratkaisevasti hänen poikiensa avioituttua ja tuotua vaimonsa perheeseen (Grosz-Ngaté 1989, 176). Mitä vanhemmaksi pariskunta tulee, sitä todennäköisempää on naisen vallan kasvaminen suhteessa mieheen. Tätä valtaa vaimo käyttää kuitenkin yleensä taustalla huomaamattomasti. (Kone 2002, 27–28.) Vaihdevuotensa

ohittaneet naiset osallistuvat moniin perheen ja kylän asioihin, joita miehet ovat hoitaneet yksinoikeudella naisten huolehtiessa lapsistaan (Kone 2002, 27–28). Grosz-Ngaté (1989, 178–179) kertoo, että vanhoilla naisilla ajatellaan vanhojen miesten tavoin olevan *barikaa* (voimaa/armoa). Kun naisen ”vatsa on viilentynyt” vaihdevuosien jäätyä taakse, pidetään naista kyvykkäämpänä säilyttämään salaisuuksia ja siten myös viisaampana ja voimakkaampana. Seniori-ikäiset naiset osallistuvat synnytyksiin sekä parantamis- ja initiaatioritteihin, koska he kykenevät suojautumaan siirtymäriittien yhteydessä vapautuvalta voimalta (Freeman 2002, 115–123). Kaiken kaikkiaan vanhat naiset saavat uuden asemansa kautta merkittävästi enemmän valtaa ja autonomiaa verrattuna aiempiin elämänvaiheisiinsa.

3.4 Bamanakotitalouksien työnjako ja henkilökohtaiset elinkeinot

Bamanoiden keskuudessa sukupuolten väliseen työnjakoon viitataan usein ilmaisulla ”Mies kasvattaa hirssin, vaimo huolehtii kastikkeesta”. Sekä kotitalouksien uusintavien ylläpitotöiden että tuottavan työn jakautuminen määrittyy bamanayhteisöissä ennen kaikkea sukupuolijärjestelmän perusteella. Tässä alaluvussa tarkastelen bamanakotitalouksien naisille ja miehille määrittäneitä työtehtäviä sekä heidän henkilökohtaisia elinkeinojaan ja tulojen käyttöä. Bamanamiehen tärkein tehtävä on osallistua linjasukunsa muiden työikäisten miesten kanssa ruokaviljan viljelyyn suvun omistamalla pelloilla. Omavaraisuutta tavoitteleva hirssinviljely on maaseudun bamanakotitalouksien selkäranka esimerkiksi Malissa. Miehen toinen ohittamaton vastuu on rakentaa (kullekin) vaimolleen oma talo ja oma keittiörakennus pienperheen pihapiiriin. (Grosz-Ngaté 1989, 176.) Sukuun avioituneiden naisten tärkein velvollisuus on kotitalouden jäsenten päivittäisen hirssipuuron ja sen kastikkeen valmistaminen ja kastikeainesten hankkiminen. Ruuanlaittotehtävästä huolehtivat kotitalouden työikäiset vaimot. Naisen muuttaessa aviomiehensä kotitalouteen hän sitoutuu usein tekemään myös maataloustyötä miehensä sukuryhmälle. (Toulmin 1992, 31–32.)

Valtaosa bamanakotitalouksien ylläpito- ja huoltotöistä on naisten vastuulla. Kotitalouteen avioituneiden työikäisten naisten tehtäviin kuuluvat ruuan valmistus sekä erilaiset kotitaloustyöt kuten astioiden- ja pyykinpesu. Jos naisilla on tyttäriä, osallistuvat nämä naisille kuuluviin kotitöihin pienestä pitäen. (Thiam 1986, 74.) Miehet harjoittavat

uusintavia tehtäviä yleensä ainoastaan kuivalla kaudella, jolloin he eivät käytä aikaansa maataloustyöhön. Työkäisten miesten kotipiirin tehtäviin kuuluvat kotitalouden rakennusten rakentaminen ja korjaaminen, erilaisten työvälineiden valmistaminen sekä mattojen kutominen. Isät vapautuvat rakennustöistä poikiensa kasvaessa, mutta kutovat mattoja usein vielä vanhoilla päivillään. (Thiam 1986, 74.) Sukupuolen lisäksi kodin piirissä harjoitettavien tehtävien työnjakoon vaikuttavia tekijöitä ovat siis myös ikä ja asema kotitalouden nais- tai mieshierarkiassa.

Käteistulojen käytön ja tarpeen on raportoitu olevan kasvamassa länsiafrikkalaisissa maaseutuyhteisöissä (Wooten 1997; Becker 2000). Bamanayhteisöissä sekä miehet että naiset harjoittavat yksityisiä elinkeinoja, joiden tuotto jää elinkeinon harjoittajalle ja jonka käytöstä he saavat päättää henkilökohtaisesti. Kotitalouksien peltoviljelyn lisäksi laajentumaperheen sisällä onkin useita muita omistuksen, tuotannon ja kulutuksen tasoja. Sukuryhmän kotitalouden tasolla tehtävää työtä, yleisimmin maanviljelyä, kutsutaan nimellä *foroba*, ”suuri pelto”. Kotitalouden jäsenten yksityisesti harjoittamia elinkeinoja kutsutaan puolestaan nimellä *suroforo* ”yöpelto”. (Toulmin 1992, 31–32.) Henkilökohtaisista elinkeinoista käytettävä termi viittaa näiden töiden tärkeysjärjestykseen: yöpellolle päästään työskentelemään vasta kun kotitalouden yhteinen työ on tehty.

Perinteisen työnjaon voi nähdä rohkaisevan naisia yksityisten tulojen hankintaan. Siinä missä miehet tuottavat kotitalouden ruokaviljan pääosin pelloilla tekemällään työllä, naiset tarvitsevat perheen ruokahirssin kastikeaineiden hankintaan yksityistä ostovoimaa. Kiinnostavaa onkin, että bamanakulttuurissa paitsi miehet myös naiset toimivat itsenäisesti myös tuottavan työn kentällä ja heillä on oikeus päättää tulojensa käytöstä itse.

Miriam Thiam (1986, 73–74) on tutkinut Malissa Segoun läheisyydessä sijaitsevan bamanakylän elinkeinoja. Sekä naisten että miesten harjoittamien henkilökohtaisten elinkeinojen kirjo oli laaja. Miehet ansaitsivat käteistuloja vihannesten, puuvillan ja maapähkinöiden viljelyllä. Naisten mahdollisuudet kasvattaa pellolla myyntiin tarkoitettuja lajikkeita olivat rajoitettuja, sillä viljelymaat olivat poikkeuksetta aviomiesten suvun hallinnassa ja niiden käyttö usein epävarmaa ja turvatonta. Naisten keskeinen toimeentulon lähde olivatkin metsätuotteet, joita he saattoivat kerätä kylän mailta ilman ehtoja. Jotkut naisista työskentelivät myös vihannespuutarhoissaan, joissa he viljelivät kasviksia, mausteita ja toisinaan tupakkaa myytäväksi. Käteistuloja naiset hankkivat myös kasvattamalla kanoja ja pienkarjaa.

Paule Simard (1998, 189–199) on perehtynyt malilaisen bamanakylän naisten elinkeinoihin. Hän totesi naisten henkilökohtaisia elinkeinoja rajoittavien tekijöiden liittyvän ennen kaikkea paikalliseen sukupuolijärjestelmään. Naisten käteistuloelinkeinoja rajoitti heidän epävarma pääsýnsä moniin tarvittaviin resursseihin. Esimerkiksi vihannesviljelyn aloittamisessa rajoitettuja resursseja olivat aviomiehen suvun hallinnassa oleva maa, vaikeasti kerättävä pääoma, miesten työvoimaa rakentamisvaiheessa edellyttävä kaivo ja miesten työpanosta tai suostumusta edellyttävä maanviljelyvälineiden hankinta ja käyttö. Simard nostaakin naisten henkilökohtaisten elinkeinojen yhteydessä tärkeäksi välineeksi yksilöiden neuvottelukyvyn. Sen avulla naiset pystyivät usein järjestämään itselleen pääsýn raaka-aineisiin ja saamaan apua aviomiehensä perheeltä, ystäviltä tai omalta synnyinperheeltään.

Beckerin (2000, 237–239) tutkimassa malilaiskylässä kotitalouksien viljelemä hirssi riitti vain harvoin koko vuoden ruokatarpeisiin sen jäsenille. Henkilökohtaisilla elinkeinoilla olikin suuri merkitys ruokaturvalle, sillä suurin osa kylän kotitalouksista käytti jäsentensä ansaitsemia käteistuloja ruuan hankintaan. Käteistuloja käytettiin ruokaviljan ostoon etenkin köyhissä perheissä siinä missä vauraampien kotitalouksien jäsenten tuloja käytettiin moninaisempiin kohteisiin. Becker totesi maanviljelyn ulkopuolisten elinkeinojen olevan erityisen tärkeitä haavoittuvimmille ihmisryhmille, kuten köyhille perheille ja naisille. Miehet käyttivät tässä bamanakylässä henkilökohtaisia käteistulojaan ruuan lisäksi vaatteisiin, lannoitteisiin ja muihin viljelyä tukeviin tuotteisiin sekä sosiaalisiin ”luksustuotteisiin” kuten teehe, sokeriin ja tupakkaan. Naisten kulutus suuntautui miesten kulutusta enemmän ruokatarpeisiin ja vaatteisiin, joita he hankkivat myös lapsilleen. Naisten henkilökohtaisten budjettien merkittävin kuluerä olivat kuitenkin erilaisten juhlien ja sosiaalisten tilanteiden yhteydessä annettavat lahjat ja lahjoitukset.

Tässä luvussa olen tarkastellut länsiafrikkalaisten bamanayhteisöjen sukulaisuusjärjestelmää, elinkeinoja ja sukupuolittunutta elämänjärjestystä. Bamanakulttuurin sukupuoli-ideologia määrittää naisen ja miehen selkeästi erilaisiksi ja erillisiksi, mistä seuraavat erilaiset käytännöt ja odotukset naisen ja miehen elämäkaarelle. Naisten elinkeinojen kannalta avioituneelle bamananaiselle keskeisiä ovat kodin- ja lastenhoidon ensisijaisuus, velvoite hankkia tuloja lasten kuluja varten ja ulkopuolinen asema aviomiehen kotitaloudessa. Kodinhoitovastuiden määrä vaikuttaa naisten arjen ajankäyttöön ratkaisevasti, mutta vaihtelee naisen iän, avioituneiden poikalasten ja kotitalouden muiden naisjäsenten iän ja aseman mukaan. Naissukupuolelle määritetty tehtävä huolehtia lastensa kuluista asettaa

kaikille banamayhteisöjen äideille tehtävän ansaita käteistuloja. Asema kotitaloudessa rajoittaa ja mahdollistaa naisen pääsyä erilaisten resurssien ääreen. Nämä tekijät ovat keskeisiä tarkasteltaessa sukupuolen vaikutusta siihen, miten tutkimani kotitalousryhmittymän naiset ovat vuorovaikutuksessa luonnonympäristönsä kanssa.

4 Aineistonkeruu- ja analyysimenetelmät

Tutkimuskohteeni oli keskikoinen maaseutukylä noin 60 kilometriä Bamakosta etelään. Se oli yksi Sinsibere-hankkeen kylistä, jossa naiset olivat harjoittaneet polttopuukauppaa ja jossa kyläneuvosto oli tehnyt päätöksen puukaupan lopettamisesta. Asuin kylässä yhteensä 42 päivää kuivan kauden aikana tammi-maaliskuussa 2003. Vietin kylässä 5–9 päivän jaksoja kerrallaan, joiden välillä palasin pääkaupunki Bamakoon. Tämä menettelytapa osoittautui toimivaksi, sillä kaupungissa ollessani pystyin paremmin suunnittelemaan tutkimusaineiston keruuta kuin kylän sosiaalisessa viiksessä, jossa yksityisyyden käsitettä ei juuri tunnettu. Haittapuoli tästä järjestelystä oli se, että pätkittäiset vierailut eivät ehkä mahdollistaneet yhtä täysipainoista osallistumista kylän elämään.

Sinsibere-hankkeen malilaisen toteuttajajärjestön MFC Nyetaan työntekijät olivat neuvotelleet minulle pääsyn kylään asumaan ja keräämään tietoja. En tiedä tarkkaan, yhdistivätkö he asiasta kyläläisille kertoessaan minun kylään tuloni hankkeen toimintaan. Sain kuitenkin kylään usein autokyydin tämän kylässä hanketta toteuttavan järjestön hankkeen työntekijöiltä. Malissa ollessani en tehnyt vapaaehtois- tai palkkatyötä Sinsibere-hankkeen taustajärjestöille Dodo ry:lle enkä MFC Nyetaalle. Keskustelin hankkeesta ja hankekylien toiminnasta MFC Nyetaan työntekijöiden kanssa ja sain heiltä tietoa alueen metsäkadosta, polttopuukaupan tilanteesta ja naisten elinkeinoista. En kuitenkaan saanut toimeksiantoa tutkielmaani kummaltakaan hankkeen taustajärjestöltä, ja koen, että työn tutkimusasetelma, metodit ja kysymykset ovat vahvasti omien intressieni mukaan muotoutuneita. Se, että kyläläiset yhdistivät minut kylässä toteutettavaan naisten elinkeinoja tukevaan ja puukauppaa vastustavaan hankkeeseen vaikutti todennäköisesti siihen, miten minuun suhtauduttiin ja mitä tietoja minulle kerrottiin. Kyläläisten yleinen intressi saattoi olla pitää kylässä toimiviin kehityshankkeisiin liittyvät henkilöt tyytyväisinä ja saada niiden toiminnasta mahdollisimman suuri hyöty. Arvioni on, että tämän tyyppiset taustatavoitteet saattoivat vaikuttaa erityisesti siihen, mitä naiset kertoivat minulle suhteestaan kaupalliseen puunhakuuseen, jota kyseinen hanke pyrki vähentämään.

Saavuttuani kylään asuinsijakseni osoitettiin huone pihapiirissä, jossa asui yhden kotitalousryhmittymän päämies kahden vaimonsa ja perheen nuorimpien lasten kanssa. Valitsin tutkimusyksikökseni tämän kotitalousryhmittymän, koska sain sen jäseniin

suhteellisen helposti kontakteja ”vierailijan” asemani vuoksi. Kotitalousryhmittymä muodostui perheen päämiehen omien vaimojen ja lasten lisäksi hänen veljiensä ja poikiensa aviovaimoista, lapsista ja lapsenlapsista. Perheen suuren koon vuoksi (yli 50 henkilöä) sain havainnointiaineistoa myös sen sisällä olevien erilaisten ydinperheiden elämästä. Kyseisen kotitalousryhmittymän muodostamien ydinperheiden pihapiirit sijoittuivat kylässä lähietäisyydelle toisistaan ja niiden jäsenet söivät ja tekivät töitä yhdessä päivittäin.

Pyrin olemaan mukana erityisesti naisten arjessa. Kylän naisista kukaan ei puhunut niin hyvin ranskaa, että olisimme voineet kommunikoida ranskaksi. Minä taas en osannut kylässä puhuttavaa bamanan muutamia tervehdyksiä enempää. Apunani oli Bamakosta palkkaamani tulkki-assistentti, joka käänsi bamanan ranskaksi ja toimi myös kulttuuritulkkina. Hän oli kolmekymppinen mies, joka oli kotoisin 10 kilometrin päässä tutkimuskylästä sijaitsevasta kylästä. Hän oli asunut ja opiskellut pääkaupungin yliopistossa joitakin vuosia. On todennäköistä, että assistenttini sukupuoli vaikutti moniin tilanteisiin ja todennäköisesti jossain määrin rajoitti naisten vuorovaikutusta kanssani. Kylässä eri sukupuolten edustajat pysyttelivät pääosin erillään. Naisten ja miesten työt ja vapaa-ajanviettotavat olivat pitkälti toisistaan erotetut. Siksi assistenttini läsnäolo tilanteissa, joissa oli pelkkiä naisia, saattoi tuntua kylän naisista oudolta. Naiset eivät todennäköisesti myöskään voineet olla aivan varmoja, että assistenttini heiltä kuulemat asiat pysyisivät vain hänen omassa tiedossaan. Useissa tilanteissa saatoin kuitenkin itse olla eksoottisena eurooppalaisena kulloistakin tilannetta vinouttava häiriötekijä, sukupuolestani huolimatta. Kylässä ei tietojeni mukaan ollut asunut ulkomaalaista ihmistä aiemmin, ja olin kylän asukkaille ihmetyksen ja monenlaisen mielenkiinnon kohde.

Opinnäytetyöni kiinnostuksen kohteena ovat erityisesti kylän naisten elinkeinot sekä naisten suhde luonnonympäristöönsä ja luonnonvarojen hallintaan. De Bruijn kollegoineen (1997, 5) ovat määrittäneet kuusi keskeistä huomion kohdetta tarkasteltaessa sukupuolen, maankäytön ja luonnonvarojen hallinnan suhteita. Tutkimusaineistoni keruun aikana keräsin materiaalia kaikista heidän mainitsemastaan kuudesta näkökulmasta: 1) Erot eri sukupuolille määrittäneissä vastuissa ja tehtävissä, esimerkiksi ruuan viljelyssä ja sen valmistamisessa. 2) Erot eri sukupuolten edustajien resurssien käyttö- ja omistusoikeuksissa, lainansaantimahdollisuuksissa, valmistettujen tuotteiden hallinnassa, koulutusmahdollisuuksissa, tiedonsaannissa ja siinä kuinka

sukulaisuus ja avioliitto, perinteinen tapalaki ja valtion laki määrittävät käyttö- ja omistusoikeuksia. 3) Eri sukupuolille kertyneet tiedot ja taidot, esimerkiksi kasvien hyödyntäminen, tai eri sukupuolille määritettyjen eläinten tai viljalajikkeiden käsittely. 4) Eri sukupuolten edustajien erot käsityksissä ja identifioitumisessa luonnonvaroihin, mukaan lukien tabut ja paikat joihin liitetään uskonnollisia merkityksiä, kuten pyhät metsät. 5) Erot sukupuoliryhmien sisällä, mukaan lukien ikä, luokka ja etninen ryhmä. 6) Kotitalouden institutionaalinen rakenne, avioliitto, yhteisö ja laajempi maantieteellinen kehys mukaan lukien se, kuinka sukupuolijärjestelmä määrittää ympäristöön liittyvää päätöksentekoa instituutioissa. Seuraavassa alaluvussa kuvailen, kuinka hyödynsin aineistonkeruumenetelmiä ja mitä rajoituksia aineistollani on.

4.1 Osallistuva havainnointi

Saadakseni kuvaa naisten arjen rakentumisesta, elinkeinoista, perhesuhteista ja sosiaalisista verkostoista pidin välttämättömänä, että asuisin kylässä pidemmän aikaa. Elämäntapa tutkimassani bamanakylässä oli hyvin kaukana omastani, ja siten useimmat esioletukseni ihmisten arjen käytännöistä, arvoista tai tavoitteista eivät olisi voineet päteä. Osallistuva havainnointi oli mielestäni hyvä tapa pohjustaa tulevia haastatteluita, koska sen kautta sain tietoa tutkimani kotitalousryhmittymän eri jäsenten tavoista viettää päivänsä. Osallistuva havainnointi auttoi minua kytkemään haastattelulla ja kotitalouskyselyllä hankkimiani tietoja toisiinsa. Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2018) mukaan havainnointi voi paljastaa jonkin normin ja sen noudattamisen väliset mahdolliset ristiriidat haastattelua paremmin (Tuomi & Sarajärvi 2019, 94). Koska tutkimusaiheeni oli jossain määrin herkkä ja tiesin siihen liittyvän odotuksia norminmukaisesta käyttäytymisestä, pidin tärkeänä hankkia tietoa myös muulla tavoin kuin kotitalousryhmittymän naisia haastattelemalla. Osallistuvassa havainnoinnissa tutkija on aktiivisessa vuorovaikutuksessa tutkittaviensa kanssa. Osallistuvan havainnoinnin jatkumon toisessa päässä on täydellinen osallistuminen ja toisessa päässä täydellinen osallistumattomuus. (Tuomi & Sarajärvi 2019, 95.) Itse sijoituin niiden ääripäiden väliin. Pysyttelin usein pelkkänä tarkkailijana mutta toisinaan heittäydyin tulkkini avulla keskusteluun ja kysymään kysymyksiä. Pidin aktiivisesti yllä roolia, jossa olin paikalla keräämässä tietoa ja oppimassa, en siis kehittämässä, muuttamassa tai

arvottamassa näkemääni ja kuulemaani. Pidättäydyin antamasta ohjeita tai kertomasta mielipidettäni asioihin silloinkin, kun koin siihen vahvaa houkutusta.

Kirjoitin koko kylässä oloaikani kahta kenttäpäiväkirjaa. Joskus kirjoitin muistiinpanoja pieneen mukana kantamaani vihkoon tilanteissa ollessani. Huomattavasti useammin kuitenkin kirjoitin havaintoja kenttäpäiväkirjaani illalla ja keskipäivällä, jolloin usein vetäydyin huoneeseeni levähtämään. Se mahdollisti luontevamman mukana olon ihmisten kanssa itse tilanteissa. Tässä tutkielmassa viitataan kenttäpäiväkirjani lainauksiin merkinnällä ”P” (= päiväkirja), jonka perässä on päivämäärä. Päivämäärä viittaa ajankohtaan, jolloin kyseinen muistiinpano on kirjoitettu. Vihkoon kirjoittamiini muistiinpanoihin viitataan merkinnällä ”V” (=vihko), jonka perässä on kirjausajankohdan päiväys.

Keskityin erityisesti omassa ja naapuripihapiirissä asuvien henkilöiden elämän seuraamiseen. Nämä pihapiirit ja niiden asukkaat olivat osa suurta kotitalousryhmittymää, jonka vieraana kylässä asuin. Ajan mittaan pääinformantiksi muodostui kolmikymppinen nainen asuinhuoneeni viereisestä pihapiiristä. Paitsi että hän oli kotitalousryhmittymäni päämiehen miniä, hän oli vastuhenkilö myös naisten elinkeinoja tukevassa ja metsäkatoa hillitsevässä Sinsibere-hankkeen toiminnassa. Näistä syistä johtuen hän luultavasti kantoi minusta ja tarpeistani vastuuta muita enemmän. Hänen mukanaan pääsin osallistumaan kyseisen kotitalousryhmittymän naisten arkisiin kokoontumisiin, kuten yhteisiin lounaisiin ja päivällisiin ja aamuisiin tapahtuvaan hirssin jauhamiseen yhdessä. Sittenmin olin muidenkin kotitalousryhmittymän naisten mukana monenlaisissa arjen askareissa ja hetkissä: kasvimaiden huollossa ja sadonkorjuussa, ruuanlaitossa, ruokailuissa, vedenkannossa, puunhakumatkoilla, pihaa lakaisemassa, pähkinöitä kuorimassa, pyykkiä pesemässä, juhlissa, kokouksissa, koulutuksissa ja iltahämärän tehetkissä radiota kuunnellen ja jutustellen. Yhden päivän vietin pääinformanttini kanssa kokonaisuudessaan. Olin mukana hänen toimissaan aamuneljästä iltakymmeneen hahmottaakseni hänen koko päivänsä tapahtumien ja toimien ketjun.

Kylän ja oman kotitalouteni naisten kanssa olon lisäksi osallistuin jonkin verran myös ”kylän miesten maailmaan”. Bamanakulttuurille tyypillisesti eri sukupuolille määrittäviä tehtäviä ja fyysisiä alueita oli kylässä paljon. Päivittäinen kotitalousryhmittymän lounas ja päivällinen nautittiin erillisissä pihapiireissä siten, että

yli 50 henkilöstä koostuvan kotitalousryhmittymän naiset kerääntyvät kotitalouden suurimpaan pihaan syömään ateriaansa, miehet taas kotitalousryhmittymän päämiehen pihaan. Osallistuin toisinaan miesten pyynnöstä myös kotitalouden miesten ruokailuhetkiin. Olin miesten mukana myös seuraamassa kasvimaan aidan rakennusta, kulhojen valmistusta kalebassien kuorista sekä talon rakennusta. Yleisesti ottaen vuorovaikutusta syntyi miesten kanssa huomattavasti vähemmällä ponnistuksella kuin naisten, sillä monet miehistä puhuivat ranskaa ja he lähestyivät minua usein oma-aloitteisesti toisin kuin paljon vetäytyvämmiin käyttäytyvät naiset. Osallistuin myös joihinkin kylässä toteutettavien kehityshankkeiden järjestämiin kokouksiin ja tapahtumiin.

4.2 Kotitalouskysely

Saadakseni taustatietoa kylän naisten arjen ja perheiden perusrakenteista tarvitsin tietoa kylän perheiden sosioekonomisista olosuhteista. Valitsin tiedonkeruun menetelmäksi kyselyn, sillä tavoitteeni oli saada lyhyessä ajassa kattavalta vastaajamäärältä suhteellisen konkreettista ja faktapitoista tietoa (Hirsjärvi ym. 182). Kysely on aiheistonkeruumenetelmänä suhteellisen tehokas tähän tarkoitukseen, vaikka toteutinkin sen kiertämällä fyysisesti kyselykohteissa ja kirjaamalla vastaukset itse. Kyselyn kysymykset koskivat kotitalousryhmittymien ja kotitalouksien kokoa ja rakennetta, niiden jäsenten saamaa koulutusta, kotitalouden piirissä harjoitettuja elinkeinoja eri vuodenaikoina sekä elinkeinojen mahdollisia muutoksia kylän alueella viimeisen 10 vuoden aikana ja syitä muutoksiin (ks. liite 1. Kotitalouskysely).

Tavoitteeni oli kattaa kiertokyselyllä puolet kylän 32 kotitalousryhmittymästä. Vierailin tulkki-assistenttini kanssa tekemässä kyselyn 16 kotitalousryhmittymän päämiehen luona. Jo tuossa vaiheessa tiesin, että kylässä asui vain muutamia luku- ja kirjoitustaitoisia ihmisiä, joten ei ollut tarkoituksenmukaista toteuttaa kyselyä niin, että ihmiset olisivat täyttäneet kyselylomakkeet itse. Kiertokyselyä tehdessäni kirjasin kunkin kotitalousryhmittymän vastaukset käsin kysymyslomakkeelle. Vastaukset kirjoitin tuossa tilanteessa ranskaksi, tulkin kääntämien vastausten mukaan. Kiertokyselyn etuna oli havainnointiaineiston kertyminen samanaikaisesti, sillä

kyselyvierailujen kautta pääsin näkemään monien kylässä asuvien perheiden pihapiirejä ja niiden elämää.

Kysymyksiin vastasi muutama poikkeusta lukuun ottamatta kotitalousryhmittymän päämies eli miesten sukulinjan vanhin mies. Tietoja kerätessä sain huomata, että perheen päämies ei aina tiennyt yksityiskohtaisesti joskus jopa 60-henkisen kotitalousryhmittymän jäsenten kaikista taloudellisista toimista ja esimerkiksi kotitalouteen avioliiton kautta liittyneiden naisten koulutustasosta.

Kiertäessämme pihapiiristä toiseen huomasin vasta kyselyn loppupuolella kiinnittää huomiota siihen, mitkä perheet valikoituivat vierailujemme kohteiksi. Kyselyä tehdessä tarvitsin paikallisten tapojen mukaisesti välittäjän vierailuja järjestämään ja sujuvoittamaan. Käytännössä minua ja tulkki-assistenttiani johdatti pihapiiristä toiseen kylän ulkosuhteista vastaava "animaattori", joka samalla ilmeisesti piti huolen siitä, että kävimme ensin suurimpien ja tärkeimpien perheiden luona. Vasta kun niin erikseen toivoin, otimme mukaan kyselyyn myös pienimpiä ja köyhimpiä perheitä. Näistä aineiston rajoituksista huolimatta pystyin mielestäni kyselyn avulla hahmottamaan kylän ihmisten elämää määrittäviä perustekijöitä, mikä auttoi paljon tutkimuskenttäni hahmottamista.

Matkani jälkeen kirjasin kyselylomakkeiden tiedot tietokoneella taulukkomuotoon suomeksi. Vastausten kääntäminen omalle äidinkielelleni helpotti aineiston käsittelyä. Kirjasin kunkin vastaajan vastaukset yhteen taulukon sarakkeeseen ja annoin jokaiselle sarakkeelle koodinumeron. Tässä tutkielmassa viitataan kotitalouskyselyn tuloksiin koodeilla K1–K16, sillä tein yhteensä 16 kiertokyselyä.

4.3 Haastattelu

Kenttätöjaksoni viimeisellä viikolla haastattelin seitsemää naista. Heidän kotitalousryhmittymänsä oli sama, jonka naisten elämää kylässä seurasin. Päädyin rajaamaan haastatteleman naiset tähän kohderyhmään, jotta osallistuva havainnointi ja haastattelut täydentäisivät toisiaan mahdollisimman hyvin. Työskentelytapa mahdollisti sen, että saatoin perehtyä tapaustutkimuksena yhden kotitalousryhmittymän naisten elinkeinoihin ja luonnonvarojen hallintaan. Tuomen ja Sarajärven mukaan haastattelun tärkeä etu on joustavuus. Haastattelijalla voi kysyä ihmiseltä suoraan hänen ajatuksiaan ja

toimintansa perusteita, ja tarvittaessa selventää kysymyksiä tai esittää täydentäviä lisäkysymyksiä ymmärryksensä tueksi, oikaista väärinkäsityksiä ja keskustella haastateltavan kanssa. Kysymykset voidaan myös esittää siinä järjestyksessä kuin haastattelija parhaaksi näkee. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 84–85.)

Tutkimustyössäni haastattelut mahdollistivat tervetulleen rauhallisen, keskittyneen ja kahteen suuntaan tulkatun keskusteluhetken, jossa ennalta suunnitelluilla kysymyksillä sain paremmin kaipaamaani tietoa naisten elämästä ja ajatuksista. Haastattelut olivat strukturoituja teemahaastatteluja. Kysyin naisilta paljon konkreettisia kysymyksiä, sillä kenttätyöni aikana olin todennut, että esittämäni käsitteellisemmät kysymykset, tapani esittää ne, tai paikallisen assistenttini tapa kääntää ne olivat naisille liian vieraita tai vaikeita. Haastattelut olivat siis pitkälle suunniteltuja, ja yllättäviin suuntiin ei niissä juuri edetty. Käsiteltyjä teemoja olivat naisten elinkeinot ja niiden harjoittamiseen vaikuttavat tekijät sekä naisten vuorovaikutussuhde luonnonympäristöönsä (ks. liite 2. Haastattelurunko). Nauhoitin useimmat haastattelut naisten luvalla, yksi haastateltava ei halunnut ääntään nauhoitettavan. Assistenttini käänsi kysymykseni ranskasta bamanaksi ja naisten vastaukset bamanasta ranskaksi. Haastattelut kestivät 45 minuutista puoleentoista tuntiin. Pidemmät haastattelut tehtiin kahdessa osassa, peräkkäisinä päivinä. Purin haastatteluiden vastaukset matkan jälkeen ääninauhoilta kirjaamalla ne suomeksi taulukkoon. Kirjausvaiheessa vastaukset olivat siis kulkeneet kolmen kielen läpi: bamana – ranska – suomi. Tämä tarkoittaa, että haastateltavien suora lainaaminen ei ole mahdollista. Olen siitä huolimatta käyttänyt aineiston analyysiluvussa haastatteluissa ja kyselyissä esiin tulleita ”lainauksia” haastateltavien vastauksista. Ne ovat mahdollisimman lähellä niitä ilmaisuja, joita tulkkini käytti kyseisissä tilanteissa. Iältään haastateltavat naiset olivat 22–45-vuotiaita. He olivat yhtä lukuun ottamatta muuttaneet tutkimuskylään naimisiinmenon yhteydessä. Tässä tutkielmassa viitataan haastatteluihin koodeilla H1–H7, sillä tein yhteensä 7 haastattelua.

4.4 Analyysimenetelmät

Aineistoni analyysiprosessissa tarkastelin haastatteluaineistoa, kotitalouskyselyn tietoja ja kenttäpäiväkirjojen muistiinpanoja tutkimuskysymysteni johdattelemana.

Seuraavassa kerron analyysiprosessin toteutuksesta.

Kotitalouskyselyn lomakkeille kirjaamani vastaukset kirjasin purkuvaiheessa laskentataulukkomuotoon. Yhden kotitalousryhmittymän tiedot kirjasin aina taulukon yhteen sarakkeeseen niin, että saman kysymyksen vastaukset olivat taulukossa rinnakkain. Kyselylomakkeita oli 16, joten sarakkeita tuli taulukkoon 16.

Kyselyaineiston kirjausvaiheessa loin joitakin käytäntöjä, joita voi pitää kyseisen aineiston käsittelyn alkupisteenä. Useimmissa tapauksissa kirjasin tietyn kysymyksen vastauksen yhdelle taulukon riville. Muutamissa tapauksissa tekemäni kysymys oli monivaiheinen, mutta vastaukset kysymyssarjaan olivat lyhyitä ja konkreettisia. Silloin yhdistin samaa aihetta koskevat vastaukset kirjaamisvaiheessa samalle taulukon riville. Elinkeinoja koskevia avoimia kysymyksiä oli kotitalouskyselyssä runsaasti. Tiedon myöhemmän käsittelyn sujuvoittamiseksi tein taulukkoon uuden rivin aina kun jokin uusi elinkeino mainittiin kyselylomakkeissa. Elinkeinoon ensimmäisen kirjaamisen jälkeen laitoin sen kohdalle rasteja sarakkeeseen aina kun vastaajat mainitsivat sen vastauksena kyseiseen kysymykseen. Tämä mahdollisti määrällisen tiedon keräämisen taulukkoon. Koska kyseessä ei ollut kvantitatiiviseen aineistoon pohjautuva pro gradu -työ vaan laadullisen tutkimuksen taustatiedon keruu, koin, että keräämistäni tiedoista oli taulukkoon kirjaamisen jälkeen tarpeeksi helppo saada keskeisimmät tiedot esille.

Valmista taulukkoa tarkastelemalla pystyin poimimaan siitä tietoja yleisimmistä kotitalousryhmittymän elinkeinoista. Sain myös suuntaa-antavia tietoja miesten ja naisten henkilökohtaisista käteistuloelinkeinoista. Taulukon tietoja tarkastelemalla sain myös tietoa kylän kotitalousryhmittymien ja kotitalouksien kokovaihtelusta ja siitä, miten koulutus keskimäärin jakaantui sukupuolten ja ikäryhmien välillä. Kyselyn viimeinen kysymys oli muita avoimempi ja siihen tuli kyselyn pisimmät vastaukset: ”Onko kotitaloutenne/kotitalousryhmittymänne elinkeinoissa tapahtunut muutoksia viimeisen 10 vuoden aikana? Jos kyllä, millaisia ja miksi?” Tähän kysymykseen annettuja vastauksia tarkastelin rinnakkain etsien niistä samoina toistuvia asioita ja eroavaisuuksia.

Haastattelu- ja kenttäpäiväkirja-aineiston analysointitapani voi nähdä mukailevan jossain määrin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan aineistolähtöinen sisällönanalyysi on portaittain etenevä prosessi. Se aloitetaan määrittelemällä tutkimustehtävän ja kerätyn aineiston pohjalta tietty analyysiyksikkö, joka edustaa tutkimuksen keskeisintä kohdetta. Auki kirjoitetusta laadullisesta tutkimusaineistosta etsitään tähän analyysiyksikköön, eli käytännössä tutkimustehtävään liittyviä alkuperäisilmaisuja esimerkiksi värikoodauksen avulla. Löydetyt ilmaukset redusoidaan pelkistetyiksi ilmaisuiksi ja listataan. Samaa ilmiötä kuvaavat pelkistetyt ilmaukset yhdistetään ryhmiksi jotka nimetään niitä yhdistävän sisällön mukaan. Syntyneet luokat pyritään edelleen yhdistämään yläluokiksi ja nimeämään saman periaatteen mukaan. Ryhmittelyn eli klusteroinnin edetessä luokat yhdistetään edelleen pääluokaksi. Tämän jälkeen tutkija pyrkii käsitteellistämään teoreettisesti aineistosta löytämiään asioita eli abstrahoimaan niitä. Analyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn, jossa tutkija rakentaa muodostamiensa käsitteiden avulla kuvauksen tutkimuskohteesta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123–127.)

Käsittelin haastatteluaineistoani seuraavasti: kirjasin haastatteluaineiston nauhalta taulukkomuotoon suomen kielellä. Tekemissäni haastatteluissa kysyin paljon konkreettisia kysymyksiä ja haastateltavien näihin kysymyksiin antamat vastaukset olivat useimmiten lyhyitä ja selvärajaisia. Useiden haastattelukysymysten konkreettisen luonteen vuoksi vastausten kirjaaminen taulukkomuotoon oli minusta tarkoituksenmukaista. Koin taulukkomuodon auttavan merkittävästi laajan haastatteluaineiston analysoimista. Kirjasin jokaisen haastatellun vastaukset taulukon yhteen sarakkeeseen. Yhdistin haastateltavan henkilön vastauksia kirjaamisvaiheessa siten, että kirjoitin henkilön samaa aihepiiriä käsittelevät vastaukset samalle riville. Haastatteluaineiston taulukko oli valmistuessaan kahdeksan A3-sivun pituinen asiakirja fonttikoolla 10. Tämä asiakirjan tulostaminen mahdollisti minulle haastatteluaineiston tarkastelun kokonaisuutena, mikä oli erittäin hyödyllistä. Haastattelutaulukon viimeisen sarakkeen jätin tyhjäksi. Siihen tein omia muistiinpanojani. Kirjasin tuohon sarakkeeseen huomioitani, joita syntyi luettuani eri haastateltavien samalle riville kirjoitettuja vastauksia. Tämä osoittautui menetelmäksi, joka tuotti joitakin aineistosta nousevia oivalluksia.

Ensimmäisessä haastattelujen käsittelyvaiheessa olin kiinnostunut siitä, mitkä asiat haastatellut naiset kokivat haastaviksi käteistuloelinkeinoissaan ja minkälaisia asioita he

mainitsivat tiettyjen käteistuloelinkeinojen harjoittamista puoltavina. Mielenkiintoni kohteena olivat siis kaikki haastateltujen naisten mainitsemat erilaisten käteistuloelinkeinojen haasteet ja hyvät puolet. Merkkasin haastatteluaineistoon värikoodilla eri elinkeinojen haasteita ja niiden harjoittamista puoltavia tekijöitä, minkä jälkeen kirjoitin niistä elinkeinokohtaisia yhteenvetoja. Tarkastellessani yhteenvetoja naisten kertomista erilaisten elinkeinojen rajoitteista ja mahdollisuuksia aloin nähdä yhteyksiä niiden välillä. Havaintojeni perusteella tein uuden ryhmittelyn, jossa värikoodien avulla yhdistin maininnat sellaisista elinkeinoista koskevista rajoitteista ja mahdollisuuksista, joiden taustalla vaikutti olevan sama vaikuttava tekijä. Tämän toisen ryhmittelyn tuloksena esiin nousi sarja ilmiöitä, jotka vaikuttavat siihen, mitä käteistuloelinkeinoja haastatellut naiset harjoittivat, mitä he eivät harjoittaneet sekä siihen millä tavoin he elinkeinojaan harjoittivat. Näistä tiedoista saatoinkin tehdä yllättävänkin selkeän päätelmän: lähes kaikilla esiin nousseilla tekijöillä oli tulkintani mukaan yhteys paikalliseen sukupuolijärjestelmään. Tämän tuloksen perusteella muotoilin tutkielmani tutkimuskysymyksen uudelleen. Alun perin tavoitteeni oli tutkia erilaisia naisten elinkeinoihin vaikuttavia tekijöitä, mutta analyysini perusteella erittäin määrääväksi näytti nousevan yksi tekijä: sukupuoli. Päätin keskittyä tässä työssä siihen. Havainnointipäiväkirjaa ja –vihkoa käytin haastattelu- ja kyselyaineistojen täydentäjinä. Malissa ollessani kirjoitin kenttäpäiväkirjan sivujen marginaaliin muistiinpanoistani nousevia kysymyksiä ja huomioita, jotka pohjautuivat tutkimuskysymykseeni. Ensimmäisessä analyysivaiheessa alleviivasin kenttäpäiväkirjaan vihkoon tekemiäni käsin kirjoitettuja muistiinpanoja värikoodilla. Erilaisen värikoodin saivat eri elinkeinot ja tulojen lähteet, metsäkato ja puunhakkuu, tulojen käyttö, luontosuhde, naisten arki ja asema ja miesten arki ja asema. Samalla värikoodilla merkattuja kohtia peräkkäin lukemalla muodostin kuvaa kyseisistä asioista ja etsin niiden välisiä yhteyksiä. Toisessa vaiheessa tarkastelin havainnointipäiväkirjaa ja -vihkoa haastatteluissa tekemäni ryhmittelyn pohjalta ja sovelsin sen myötä syntynyttä uutta värikoodausta muistiinpanoihini.

4.5 Tutkimuksen eettisiä kysymyksiä

Tutkimuksen tekoon liittyy aina eettisiä kysymyksiä. Seuraavassa käsittelen tätä tutkielmaa tehdessä kohtaamiani tilanteita ja kysymyksiä, joiden kohdalla olen pohtinut toimintani vaikutuksia. Olen pyrkinyt toimimaan vastuullisesti sekä tutkittavan yhteisön että kirjoittamani tutkielman ja sen tulosten suhteen.

Suojellakseni tutkimukseen osallistuneiden ihmisten anonymiteettiä en käytä tässä tutkielmassa tutkimani kylän nimeä. Olen lisäksi häivyttänyt informanttien, haastattelemieni ihmisten ja kotitalouksien kiertokyselyyn osallistuneiden ihmisten henkilöllisyydet siten, että heitä tai kotitalousryhmittymiä ei ole mahdollista tunnistaa. Myöskään muita tutkielmassa raportoimiani asioita ei voi yhdistää tiettyihin henkilöihin ja kotitalousryhmittymiin.

Tutkimuskylään asettuessani tavoitteeni oli kertoa kylässä oloni tarkoitus tutkimuskohteenani olevan kotitalousryhmittymän naisille. Paikallista kieltä puhuvan assistenttini avulla pyrin välittämään heille tiedon siitä, että keräisin tietoa kyseisen kotitalousryhmittymän ja erityisesti sen naisten elämästä ja elinkeinoista opiskeluuni liittyvää tutkielmaani varten. Ketään ei voitaisi tunnistaa tekemäni tutkielmani perusteella, vaan raportoisin saamani tiedot yleisellä tasolla. Pyysin assistenttiani kertomaan nämä tiedot myös kyseisen kotitalousryhmittymän miehille, koska hän oli heidän kanssaan tekemisissä joka päivä perheen miesten yhteisillä lounailla ja päivällisillä. Assistenttini kertoi minulle antaneensa tiedot näille miehille ja vastanneensa muutenkin kyläläisten minua koskeviin kysymyksiin. Minulla ei kuitenkaan ollut mahdollisuutta tarkistaa, missä määrin näin oli tapahtunut.

Kylän asukkaiden joukossa oli vain muutamia koulua käyneitä aikuisia.

Tutkimuskohteena olleen kotitalousryhmittymän naisjäsenistä koulua oli käynyt muutamien vuosien ajan kaksi naista. Koska korkeakouluopiskelu ja mahdollisesti myös tutkimusten tekeminen olivat kylän asukkaille täysin tuntemattomia asioita, en voi varmuudella tietää, missä määrin tutkimuksen kohderyhmässä ymmärrettiin, mistä toiminnassani oli kyse. Pidän todennäköisenä, että he ajattelivat minun keräävän tietoa Sinsibere-hankkeen toimintaa varten.

Käytin tutkielmani aineiston keruuseen kylän asukkaiden aikaa esimerkiksi tehdessäni toisinaan pitkiäkin haastatteluita naisten kanssa. Kysyin paikallista elämäntapaa

tuntevalta assistentiltani, miten kiittää haastateltavia ja kyselyyn osallistuneita heidän panoksestaan. Hänen ohjeensa mukaisesti tarjosin haastateltaville naisille kuivattuja taateleita ja kiertokyselyyn osallistuneille miehille kolapähkinöitä haastattelun ja kyselyn ajan. Nämä olivat eri sukupuolille sopivina pidettyjä herkkuja, joita pystyi hankkimaan vain ostamalla, ja ne olivat myös siksi arvostettuja. Annoin taateleita ja kolapähkinöitä myös tilanteen päätteeksi osallistujille mukaan. He vaikuttivat arvostavan lahjaa ja assistenttini arvion mukaan sen suuruusluokka oli sopiva.

Otin kylässä ollessani paljon valokuvia. Kysyin aina ennen kuvan ottamista bamanan kielellä henkilöltä siihen lupaa. Kaikki kohtaamani kylän asukkaat antoivat minulle luvan kuvien ottamiseen. Jotkut muutkin tulivat vaatimaan, että ottaisinkin heistäkin kuvan. Paperivalokuvat itsestä ja perheestä olivat kylän asukkaille harvinaisia arvoesineitä, joita pyrittiin säilyttämään mahdollisimman kauan. Koin, että kuvattavillani oli oikeus saada heistä ottamiani kuvia. Lähetin runsaasti valokuvia kylän asukkaille myöhemmin Suomesta käsin. Pidin huolta siitä, että kaikki ihmiset, joiden kanssa olin tekemisissä useamman kerran, saivat joko itseään tai perheenjäseniään esittävän kuvan. Minulla on tieto siitä, että asukkaat ovat vastaanottaneet kuvat ja olleet niistä hyvillään. Kylän jäsenet eivät kuitenkaan voineet tietää, kuinka laajalle ottamani kuvat heistä leviäisivät. Tästä syystä olen päätenyt siihen, että tässä tutkielmassani ei ole valokuvia.

5 Naisten elinkeinot muuttuvassa luonnonympäristössä Malissa

Tässä luvussa käsittelen tutkimusaineistoani. Kuvaan ensin kyläympäristöä, jossa tein tutkimukseni ja kerron kylän asukkaiden harjoittamista elinkeinoista. Etenen etsimään vastauksia tutkimuskysymyksiini siitä, miten tutkitun kotitalousryhmittymän naiset vastasivat luonnonympäristön muutosten asettamaan uhkaan elinkeinoilleen ja miten paikalliset kulttuurisesti rakentuneet käsitykset sukupuolesta vaikuttivat tutkitun kotitalousryhmittymän naisten käteistuloelinkeinojen valikoitumiseen ja harjoittamiseen.

5.1 Tutkimuskylä ja sen asukkaat

Tässä alaluvussa kuvailen tutkimuskylääni ja tutkimaani kotitalousryhmittymää. Niiden tunteminen auttaa ymmärtämään kylän asukkaiden arjen rakentumista ja toimintaympäristöä, jossa naiset ja miehet harjoittavat elinkeinojaan ja tekevät niitä koskevia päätöksiä. Tutkimani kylä sijaitsee Bougoulan kunnassa noin 60 kilometriä pääkaupunki Bamakosta etelään. Alue on kasvillisuusvyöhykkeeltään sudanin savannia, jossa pensaikko ja puusto vaihtelevat matalakasvuisen ruohikon kanssa. Vuotuinen sademäärä on 500–1100 millimetriä vuodessa. Sateita saadaan vuosittain kesäkuun ja syyskuun välisenä aikana. Sadekausia seuraa kuiva viileä kausi sekä kuiva kuuma kausi, jolloin lämpötila kohoaa usein 45 asteeseen. (Weather-atlas 2020.)

Kylässä oli noin 500 asukasta, se oli keskikokoinen kylä kyseisellä alueella. Kylän perustaneet bamanat muodostivat valtaosan kylän väestöstä, lisäksi kylässä asui kaksi fulbé-nimiseen etniseen ryhmään (eng. fulani, ransk. peulh) kuuluvaa perhettä.

Tutkimusaineistoni keräämisen aikaan kylä koostui yhteensä 32 kotitalousryhmittymästä ja kotitaloudesta. Kotitalouksien ja kotitalousryhmittymien koot vaihtelivat 5 ja 59 hengen välillä. Suurimmat kotitalousryhmittymät olivat kylän vaikutusvaltaisimpia ja vauraimpia. Kylän väestöstä valtaosa piti itseään muslimeina ja seitsemän perhettä tunnusti kristinuskoa.

Kylän keskellä sijaitsi pieni kauppa, ja sen reunalla sijaitsivat savimoskeija ja katolinen kirkko. Kylässä oli myös talkoovoimin rakennettu koulu ensi- ja toisluokkalaisille,

varastorakennus kylän puuvillasadolle ja naisten hyödyntämä mylly. Ympäri vuoden vettä antavia porakaivoja oli kylässä kaksi. Kylän asukkaiden viljapelot sijaitsivat kylän ympärillä, vaihtelevilla etäisyyksillä. Useimmat kyläläisten vihannespuutarhoista sijaitsivat kylän vierellä kulkevan joen varrella. Joessa on vettä ainoastaan sadekauden aikana ja muutamia viikkoja sen jälkeen. Kylän laidalla oli kaksi metsikköä, joista yhteisö ei koskaan kaatanut puita. Toinen oli hautausmaa ja toista naiset kutsuivat ”miesten metsäksi”. Se oli paikka, jossa pojat ympärileikataan. Tutkimuskylään ei johtanut tietä. Lähin naapurikylä sijaitsi kilometrin päässä. Tutkimuskylästä oli n. 10 kilometriä pääkaupunki Bamakoon johtavalle asfalttitielle, jonka varrella on myös lähin tori. Kylässä oli yksi matkapuhelin, josta kylän asukkaat saattoivat maksua vastaan soittaa puheluita. Postiliikenne ei ulottunut kylään.

Kotitalousryhmittymien jäsenet asuivat pääosin ydinperheiksi jakautuneina omissa pihapiireissään. Riippuen ydinperheen varallisuudesta, vuodenajasta ja mahdollisista vierailijoista pihalla myös syötiin ydinperheen kesken. Tutkimukseni kohteena olevan kotitalousryhmittymän ydinperheet asuivat kuudessa toisiaan lähellä olevassa pihapiirissä. Jokaisella kotitalouden avioituneella jäsenellä, sekä naisilla että miehillä, oli henkilökohtainen savitalo ja ydinperheillä omat pihat. Asuin- ja keittiörakennusten ympäröimillä pihoilla tehtiin arkiaskareita, pidettiin kotieläimiä, valmistettiin ruokaa ja tavattiin tuttavien. Nämä pienet sisäpihat olivat erityisesti naisten työaluetta. Jokainen tutkimani kotitalousryhmittymän työikäisistä naisista valmisti lounaan ja päivällisen kaikille kotitalousryhmittymän jäsenille yhtenä päivän viikossa. Naiset ja miehet nauttivat kotitalousryhmittymän yhteiset lounaat ja päivälliset kahdessa pihapiirissä omaan sukupuoleensa kuuluvien jäsenten kanssa. Yhteislounas ja päivällinen koostuivat malilaisen bamanakeittiön perusruuasta, paksusta *tô*-puurosta kastikkeen kera. *Tô*-puuroa valmistettiin kotitalousryhmittymän yhteisillä pelloilla kasvatetusta hirssistä.

Noin puolet kyselyyn osallistuneista kotitalouksista ilmoitti, ettei heidän joukossaan ollut ainuttakaan lukutaitoista aikuista. Erityisesti naisten lukutaito oli harvinaisuus: ilmeisesti vain 4–6 kylän naisista oli käynyt nuoruudessaan koulua. Tutkimuskylän oli kylän vanhimpien mukaan perustanut 1900-luvun alussa läheisestä kylästä tullut perhe. Kylään ensimmäisinä asettuneet sukuryhmät ovat saaneet pitää etuoikeuden kylän maihin, ja uusien asukkaiden tullessa maata pyydetään näiden kotitalouksien päämiehiltä. Vanhin mies kylän kustakin linjasuvusta kuuluu kylän päämiesten neuvostoon, joka on kylän korkein poliittinen auktoriteetti. Vuodesta 2002 toteutetun

Malin valtionhallinnon hajauttamisprosessin edetessä valtion uudet instituutiot, kuten kunnat ja kunnanjohtajat, olivat vähitellen ottamassa haltuunsa joitakin neuvostojen perinteisistä tehtävistä, joten neuvostot elivät murrosaikaa.

5.2 Kotitalouksien elinkeinot ja kulutus

Tässä alaluvussa kuvaan kylän kotitalousryhmittymien sekä asukkaiden henkilökohtaisia elinkeinoja. Kylässä vauraana pidettiin kotitalousryhmittymää tai kotitaloutta, joka oli vahvoilla vähintään yhdellä, mutta mielellään useammalla rikkauden osa-alueella: se joko omisti paljon karjaa, viljeli suuria maa-alueita tai kotitaloudessa oli paljon jäseniä. Jos kotitalousryhmittymällä oli kaikkea tätä – paljon jäseniä, paljon viljelymaata ja paljon karjaa – oli sen jäsenten elämä paikallisella mittapuulla mitattuna turvallista. Vauraus ja turvallisuus kulkivat näin käsi kädessä. Maanviljelys oli kylän muutamaa paimentolaisperhettä lukuun ottamatta kaikkien kotitalouksien ja kotitalousryhmittymien pääelinkeino. Kylän asukkaat pyrkivät tuottamaan perusruokaviljansa kunkin kotitalousryhmittymän tai kotitalouden jäsenten yhteistyössä viljelemillä pelloilla. Ruokaviljana viljeltiin hirssiä ja durraa, jotka ovat kuivilla alueilla menestyviä viljakasveja. Tärkein vilja oli hirssi, jota viljeltiin ennen kaikkea kotitalouksien omaan kulutukseen, mutta myös myytäväksi, mikäli sato oli hyvä. Lisäksi kotitalousryhmittymien ja kotitalouksien piirissä viljeltiin puuvillaa ja maissia. Peltotyöt olivat kotitalousryhmittymien jäsenten suurin yhteinen voimanponnistus. Työ oli pääosin kollektiivista miesten työtä, mutta kotitalouden koosta riippuen myös jotkut naiset osallistuivat yhteisiin peltotöihin. Useimmissa perheissä naiset viljelivät lisäksi ruokaviljaa ja maapähkinöitä itsenäisesti omilla pelloillaan. Niiden tuotannon he suuntasivat oman ydinperheen kulutukseen.

Vuoden kulku kylässä määrittyi vuodenaikojen ja maanviljelyn mukaan. Sadekausi alkoi kesäkuussa, jolloin sekä kotitalouden yhteinen pelto että miesten ja naisten henkilökohtaiset pellot kylvettiin. Viljasato kypsyi loka-marraskuussa, jolloin sadekausikin päättyi. Sitä edeltävä aika on niukkuuden kautta, jolloin itse viljelty vilja usein loppuu ja sitä pitää ostaa kylän ulkopuolelta. Satoa korjattiin ja varastoitiin kotitalouden miesten ja naisten toimesta vuoden loppuun saakka, sillä työt tehtiin pääosin ihmisvoimin. Joillakin kotitalousryhmittymillä oli työlehmiä, joita miehet saattoivat hyödyntää peltoviljelyssä. Vihanneksia viljeltiin myyntiin kuivan kauden

aikana huhtikuulta lokakuulle tai kunnes kaivot kuivuivat. Sadekaudella kaikkien kuvailtiin olevan kiireisiä. Naisilla nuo kiireet tarkoittivat kotitöiden päälle tehtävää omien peltojen viljelyä sekä karitepähkinöiden keruuta savannilta karitevoin ja -saippuan valmistamista varten. Kuivalla kaudella peltotöitä ei tehty. Silloin naiset harjoittivat henkilökohtaisia elinkeinojaan, joilla he ansaitsivat omaa rahaa: karitepähkinöiden prosessointia voiksi ja saippuaksi, polttopuun keruuta myyntiin ja pienkauppaa kylässä.

Vaikka useimmat kotitalousryhmittymät ja kotitaloudet pyrkivät olemaan ruuan suhteen omavaraisia, melko suuri osa ihmisten tarpeista tyydytettiin kylässä käteistuloilla. Suuri osa käteistulojen hankinnasta ja kulutuksesta tapahtui yksilötasolla. Esimerkiksi omien peltojen ja vihannespuutarhan satojen myynnistä saatava voitto oli tuloa, jonka käytöstä sekä miehet että naiset saivat päättää itse. Samoin kuin Thiamin (1986, 73–74) tutkimassa bamanakylässä, miesten yleisimmät henkilökohtaiset elinkeinot olivat puuvillan ja vihannesten viljely myyntitarkoituksiin. Jotkut kylän miehistä harjoittivat myös hunajan keräämistä, metsästystä sekä räätälin, sepän, puusepän ja muurarin ammatteja. Kaikki edellä mainitut ammatit ovat bamanakulttuurissa määrittyneet kastijärjestelmän kautta vain miesten tehtäviksi. (Gaudio 1995, 151–156). Kuivalla kaudella miesten tehtäviä perheessä oli myös astioiden valmistaminen kalebassien kuorista, tiilien valmistus joen pohjan savesta sekä mattojen ja sermien punominen hirssinruo'oista. Näistä toimista he eivät kuitenkaan yleensä saaneet tuloja, vaan työt tehtiin omalle kotitalousryhmittymälle tai kotitaloudelle. Kausittainen siirtotyöläisyys kylän tai jopa Malin ulkopuolelle oli kylän miesten keskuudessa yleistä. Sitä harjoittivat nuoret miehet, iältään 15–30-vuotiaat. Kuivalla kaudella siirtotyöläisyys oli hieman yleisempää kuin sadekaudella.

Kotitalousryhmittymien, kotitalouksien ja yksilöiden käteisrahan kulutus oli kerroksellisesti järjestynyttä. Kotitalousryhmittymän tai kotitalouden yhteisten peltojen tulojen käytöstä päätti bamanakulttuurille tyypillisesti kotitalouden päämies eli suvun vanhin mies. Hänen tehtävänään oli jakaa kotitalouden varoja tarpeen tullen esimerkiksi terveydenhoitokuluihin, myötäjäisiin ja karjan hankintaan tai myyntiin.

Naiset ja miehet päättivät valtaosin itse henkilökohtaisten tulojensa käytöstä. Kotitalouskyselyni perusteella ydinperheen sisäisiä yhteisiä käteisvaroja oli vain muutamissa tapauksissa, ja useimmiten aviomiehellä ja aviovaimolla oli oma

taloudenpito. Miehillä ja naisilla oli erilliset rahankäyttöalueet, joista heidän tuli huolehtia. Miesten tehtävä oli huolehtia peltotyöllään hirssi tai durra perheen ruokapöytään, mutta rahakasvien, kuten puuvillan ja vihreiden papujen, tuoton he saivat pitää. Naisten tuli huolehtia ruuan kastikkeesta esimerkiksi kasvattamalla pellollaan maapähkinöitä ja okraa. Käytännössä kastike sisälsi aina myös ostettavia aineksia, kuten liemikuution ja suolaa. Naisen tehtävä oli silloin ostaa tarvittavat kastikkeen aineosat. Avioituneiden naisten tehtävä oli myös ansaita käteistuloja omiin ja lastensa tarpeisiin. Jonkin verran vaihtelua esiintyi siinä, tuliko naisten huolehtia kaikista lastensa kuluista vai osallistuivatko lasten isät koulumaksuihin ja kotitalousryhmittymän päämiehet lääkärikuluihin.

Becker (2000, 237–239) totesi tutkimassaan bamanakylässä maanviljelyn ulkopuolisten elinkeinojen olevan erityisen tärkeitä haavoittuvimmille ihmisryhmille, kuten köyhille perheille ja naisille. Omassa tutkimuskylässäni, samoin kuin Beckerin tutkimassa miehet käyttivät henkilökohtaisia käteistulojaan ruuan lisäksi vaatteisiin, lannoitteisiin ja muihin viljelyä tukeviin tuotteisiin sekä sosiaalisiin ”luksustuotteisiin” kuten teehen, sokeriin ja tupakkaan. Naisten kulutus suuntautui miesten kulutusta enemmän ruokatarpeisiin ja vaatteisiin, joita he hankkivat myös lapsilleen. Toisin kuin naiset, tutkimuskyläni miehet investoivat rahaa kulkuvälineisiin kuten pyöriin ja mopoihin. Kun kysyin tutkimani kotitalousryhmittymän naisilta heidän kuukausimenojensa suuruutta, vaihtelivat vastaukset 3-38 euron välillä (2000 - 25 000 CFA:ta). Naiset kertoivat tulojen määrän vaihtelevan merkittävästi eri vuodenaikoina ja esimerkiksi sen mukaan, kuinka runsas kyseisen vuoden karitepähkinäsato on.

Tässä alaluvussa toin esiin, että sekä tutkimuskylässä harjoitetut elinkeinot että henkilökohtaisilla elinkeinoilla ansaittujen rahojen kulutuskohteet olivat yhteisössä selkeästi eriytyneet sukupuolen mukaan. Lähes kaikkien kotitalousryhmittymien ja kotitalouksien pääelinkeino oli maanviljely, joka oli miesten vastuulla. Merkittävä taloudellinen toiminta-alue olivat henkilökohtaiset elinkeinot, joita harjoittivat sekä naiset että miehet ja joiden tuottojen käytöstä he saivat päättää itse. Naiset käyttivät ansaitsemiaan käteistuloja miehiä enemmän oman perheen tarpeisiin.

5.3 Ympäristön muutoksia ja sopeutumisen keinoja

Tutkielmani yksi tavoite on saada tietoa siitä, kuinka tutkimuskylän asukkaat vastaavat kokemuksiinsa muutoksiin, joita alueen luonnonympäristössä on tapahtunut. Useissa Afrikkaa koskevissa tapaustutkimuksissa (Assan ym. 2009; Eskonheimo 2006; Tan ym. 2005) raportoidaan maaperän köyhtymisestä, metsien tilan heikkenemisestä ja sateiden muuttumisesta arvaamattomammiksi. Nämä tekijät pakottavat erityisesti maaseutuväestön ihmiset muuttamaan ja monimuotoistamaan elinkeinojaan ja vuorovaikutustaan luonnonympäristön kanssa. Tutkimani kylän asukkaat raportoivat seuraavista muutoksista alueen luonnonympäristössä viimeisen 10 vuoden aikana: sateiden väheneminen, karitepuiden pähkinäsatojen pienentyminen, kylää ympäröivän puuston väheneminen ja erilaisten kasvien sekä villien eläinlajien harvinaistuminen alueella. Seuraavassa kerron tarkemmin näistä havainnoista sekä niiden vaikutuksista kylän asukkaiden elinkeinoihin. Sen jälkeen kuvaan naisten käteistuloelinkeinojen ja luonnonympäristön vuorovaikutusta sekä sitä, kuinka naiset vastasivat luonnonympäristön köyhtymiseen elinkeinojaan muokkaamalla.

Kotitalouksien sopeutumiskeinoja

Kotitalouskyselyssä esitin kysymyksen, olivatko kotitalouden tai kotitalousryhmittymän keskeisimmät elinkeinot muuttuneet viimeisen 10 vuoden aikana. Jos vastaus oli myönteinen, kysyin miten elinkeinot olivat muuttuneet ja mistä syistä.

Kotitalouskyselyyn osallistuneista 16 henkilöstä 13 kertoi alueen sademäärien vähentyneen ja sateiden tulleen vaikeammin ennustettaviksi viimeisen 10 vuoden aikana. He kertoivat, että sadekauden alku saattoi viivästyä viikkoja tai jopa kuukausia, mitä ei tapahtunut ennen. Minulle kuvailtiin tapahtumakulkuja, joissa pitkään odotettujen sateiden viimein alettua alueella ihmiset kylvivät kiireellä ruokaviljan siemenet pelloilleen. Tämän jälkeen sateet päättyivät kuin seinään palatakseen jälleen noin kolmen viikon päästä normaaleina, jokapäiväisinä sateina. Viikkojen kuivuuden jälkeen viljanoraat olivat kuitenkin ehtineet kuolla ja kotitalouden sato oli menetetty.

Sateiden muutokset olivat vaikeuttaneet kotitalouksien tärkeimpien elinkeinojen harjoittamista merkittävästi. Sekä ruokaviljojen hirssin ja durran että kotitalouksien tärkeimmän käteistulokasvin puuvillan sadot olivat pienentyneet kylässä asteittain

viimeisten 20–25 vuoden aikana. Ennen kotitaloudet saattoivat myydä pelloillaan kasvatettua ylijäämäviljaa muille ja ansaita siten tuloja. Nyt yksikään kotitalous, jossa vierailin tekemässä kyselyä, ei saavuttanut edes omavaraisuutta ruokaviljan viljelyssä. Becker (2000) raportoi, että hänen tutkimassaan malilaiskylässä käteistuloja käytettiin ruokaviljan ostoon etenkin köyhissä perheissä siinä missä vauraampien kotitalouksien jäsenten tuloja käytettiin moninaisempiin kohteisiin (2000, 237–239). Myös tutkimuskylässäni kotitalouksien oli pakko ostaa jäsenilleen ruokahirssiä tai durraa ennen uuden sadon kypsymistä.

Kotitaloudet ja -ryhmittymät olivat kehittäneet tässä haastavassa tilanteessa erilaisia sopeutumiskeinoja. Prioriteettina oli turvata perheenjäsenten ruokaturva tavalla tai toisella. Useimmiten se tarkoitti uusien käteistulojen lähteiden kehittämistä. Jotkin kotitalousryhmittymät olivat alkaneet viljellä suurempia pinta-aloja pitääkseen hirssi- ja durrasadot ennallaan. Tästä eräs haastateltava kertoi:

Teemme koko ajan enemmän työtä selvitäksemme. Viljelemme isompia peltoja kuin ennen. Mutta sekään ei riitä. (K10)

Käytännössä tämä tarkoitti lisää raskaita maatöitä kuivan kauden lopulla ja sadekauden aikana. Osa kotitalousryhmittymistä ja kotitalouksista oli puolestaan siirtynyt nopeampikasvuisten viljalajikkeiden kasvattamiseen, esimerkiksi neljän kuukauden lajikkeista kahden kuukauden lajikkeisiin. Näin sato oli turvattu, jos sadekausi alkoi myöhässä tai päättyi aikaisin. Nopeasti kasvavien lajikkeiden sadot jäivät kuitenkin pienemmiksi kuin hitaammin kasvavien.

Muutamissa kotitalouksissa tärkeimmän käteistulokasvin, puuvillan, kasvattaminen oli lopetettu kokonaan. Haastavassa tilanteessa kaikki kotitalousryhmittymät ja kotitaloudet olivat alkaneet panostaa aiempaa enemmän muiden käteistulojen hankintaan. Ansaitulla rahalla ne ostivat perheelle ruokaviljaa. Tarve ostaa ruokaviljaa koitti yleisimmin sadekaudella ennen uutta sadonkorjuuta kotitalouden viljavarastojen huvettua. Käteistuloja pyrittiin kotitalousryhmittymien ja kotitalouksien tasolla lisäämään lähettämällä aiempaa useampia nuoria miehiä aiempaa pidemmiksi ajoiksi puuvillaplantaasityöhön muualle Maliin tai Côte d'Ivoireen. Lähes jokaisesta kotitalousryhmittymästä ja kotitaloudesta, jossa tein kiertokyselyn, lähti 1–4 miestä siirtotyöläiseksi joko sadekauden tai kuivan kauden ajaksi tai jopa koko vuodeksi. Eräs haastateltava yhdisti vähäiset sateet ja nuorten miesten kausityön seuraavasti:

Ennen sateita oli paljon ja ne tulivat ajallaan. Nyt emme saa yhtä suurta satoa, vaikka viljelemme suurempia alueita. Tarvitsemme rahaa ja joudumme lähettämään kaikki kotitalouden nuoret miehet muualle kausityöhön. (K2)

Käteistulojen lisäämiseksi monet olivat lisänneet puutarhaviljelyn harjoittamista. Vihannesten kaupallinen viljely oli aloitettu kylän miesten toimesta 15–20 vuotta aiemmin. Se oli alusta asti ollut miesten henkilökohtaisten tulojen ansaitsemiskeino, ei siis kotitalousryhmittymien tai kotitalouksien yhteistä taloudellista toimintaa. Tärkeäksi tulonlähteeksi viimeisen viiden vuoden aikana oli noussut vihreiden papujen viljely. Ranskalainen yhtiö kävi ostamassa pavut suoraan kylästä, mikä oli kylän miehille vaivatonta, sillä näin he välttyivät kuljettamasta tuotteita joko aasikärryillä, moottoripyörällä, polkupyörällä tai kerran viikossa kulkevalla bussilla. Suhteellisen lähellä sijaitsevan Bamakon kasvava keskiluokka oli synnyttänyt markkinat monenlaisten kasvien myynnille. Kaupalliseen vihannesviljelyyn olivat pyrkineet viime vuosien aikana osallistumaan myös kylän naiset. He tunsivat kasvimaatyöt hyvin, sillä kylässä naiset olivat perinteisesti pitäneet kotitarvepuutarhoja. Naisten puutarhojen tuotteita ei kuitenkaan aiemmin ollut suunnattu myyntiin, vaan naiset olivat viljelleet vihannuksia yksinomaan perheensä ruokatarpeisiin. Naiset, jotka olivat viljelleet myyntivihannuksia aviomiestensä puutarhassa, kertoivat sen erinomaisesta kannattavuudesta:

Puutarhaviljelyllä tienaa kuukaudessa paremmin kuin polttopuukaupalla vuodessa. (H5)

Muita arjen toimeentuloon vaikuttaneita asioita oli haastateltavien mukaan se, että metsästettävät liskoeläimet ja jyräjät olivat vähentyneet kylän yhteismailla. Niitä pyydystivät ravinnoksi länsiafrikkalaisen perinneammatin harjoittajat, metsästäjät, jotka olivat bamanakulttuurissa aina miehiä. Käteistulojen tarve lisääntyi, kun perheiden lihan kulutustarpeeseen ei riittänyt riistaa. Käteisen turvin oli mahdollista ostaa kanoja, lampaita ja lehmiä uskonnollisiin juhliin tai muiden tärkeiden tilanteiden kunniaksi. Alueen ympäristömuutoksiin liittyi myös se, että eroosion koettiin kiihtyneen kylän mailla. Asukkaat kertoivat, että vesi haihtui ilmaan sen sijaan että se olisi muodostanut lampia tai imeytynyt maahan:

Maa on käynyt kovaksi. Vedellä ei ole paikkaa missä viipyä eikä se pääse maan sisään. (H7)

Minulle kerrottiin, että ennen yksikään kylän kaivoista ei kuivunut. Nyt kaikki kylän kaivot kuivuivat kuivalla kaudella porakaivoja lukuun ottamatta. Kuivalla kaudella koko kylä olikin kahden avustusvaroin rakennetun porakaivon varassa. Silloin vettä käytettiin vain ihmisten välittömiin tarpeisiin, eikä vettä saanut käyttää omien elinkeinojen harjoittamiseen, esimerkiksi vihannesmaiden kasteluun tai kotieläinten juottamiseen.

Karitepuu naisten elinkeinona

Kylän alueen luonnonympäristön muutoksissa ja naisten sopeutumiskeinoissa keskeisiä olivat karite- eli sheapuut. Kylää ympäröivillä yhteismailla ja muutamien kotitalouksien pelloilla luonnonvaraisina kasvavat karitepähkinäpuut (*Vitellaria paradoxa*) olivat tutkimuskyläni naisille tärkeä elinkeino. Carney ja Elias (2013) ovat tutkineet karitepuun merkitystä naisille Burkina Fasossa. Heidän mukaansa karitepuun pähkinät ovat Sahelin alueen kaikissa maissa erityisesti naisten aktiivisesti hyödyntämä luonnonresurssi. Naiset valmistavat keräämistään pähkinöistä ruokaöljyä, saippuaa ja lääkevoiteita iholle. Karitepähkinöistä uutettu karitevoiksi tai sheavoiksi kutsuttu öljy on nykyisin suosittu ainesosa myös länsimaisessa kosmetiikkateollisuudessa. Joiltain osin tämä on tarjonnut alueen järjestäytyneille naisille mahdollisuuksia myös kansainväliseen kauppaan. Karitepuita arvostetaan suuresti alueen yhteisöissä. Perimätiedon mukaan Malin kuningaskunnan perustajan Sundiata Keitan kävelyyn kelvottomat jalat paranivat täysin karitevoihin ansiosta. Karitepuiden taloudellisen, lääkinnällisen ja symbolisen merkityksen vuoksi Burkina Fasossa on yleinen käytäntö jättää karitepuut kaatamatta uusia peltoja raivattaessa. Karitepuu kantaa hedelmää vasta yli 20-vuotiaana, minkä vuoksi alueen yhteisöissä sen kasvatus siemenistä ei ole ollut yleistä. Alueen naiset ovat siirtäneet karitepuun hyödyntämiseen ja suojelemaan liittyvää tietotaitoaan sukupolvilta toisille vuosisatojen ajan. Tämän sukupuolierityinen tieto on mahdollistanut karitepuiden ja muidenkin hyötöpuiden suojelemaan esimerkiksi Burkina Fason alueella. (Carney & Elias 2013, 232–238.)

Carneyn ja Eliasın tekemät huomiot naisten suhteesta karitepuihin Burkina Fasossa vastaavat omia havaintojani tutkimuskyläni asukkaiden käytännöistä ja käsityksistä. Naisten karitepähkinöistä valmistamaa voita käytettiin tutkimuskylässä ruokaöljynä, iho- ja hiusvoiteena sekä lääkkeenä haavoihin. Voista jalostettua saippuaa käytettiin vaatteiden ja astioiden pesemiseen sekä henkilökohtaiseen hygieniaan. Naiset myös myivät karitevoita käteistulojen ansaitsemiseksi, ja vuotuisen pähkinäsadon suuruudesta riippuen he saattoivat ansaita sillä paljonkin. Karitepähkinöiden keruu ja prosessointi oli kylässä naisten perinnetaito, jonka kaikki haastattelemani naiset olivat oppineet omilta äideiltään.

Karitepuut auttavat naisia ja ovat aina auttaneet. (H5)

Tässä kylässä ei ole naista, joka ei tekisi karitetyötä. (H2)

Myös Carneyn ja Eliasın raportoima kunnioitus karitepuita kohtaan ja sen mahdollistama puiden suojeleminen oli selvästi havaittavissa tutkimuskylässäni. Vaikka naiset kaatoivat kylän savannialueelta puita sekä omaan käyttöön että myyntiin, oli heille hyvin tärkeää välttää kaatamasta alueen hyötypuita. Tämä tarkoitti, että täysikasvuiset karitepähkinäpuut, mutta myös nere- ja baobab-puut, joiden hedelmiä ja lehtiä naiset hyödynsivät ruuanlaitossa, pyrittiin säästämään.

Tutkimani kotitalousryhmittymän naisista kaikki yli 30-vuotiaat naiset kertoivat karitepuiden pähkinäsatojen vähentyneen 10–20 vuoden ajan. He kertoivat, että karitepähkinäsatojen määrät ovat aina vaihdelleet, mutta että vaihtelu ei ennen ollut niin suurta kuin nykyisin. Ennen savannilla ja kotitalouksien pelloilla kasvaneet lukuisat karitepuut olivat tarjonneet alueen naisille runsaita pähkinäsatoja ja enemmän työtä kuin naiset ehtivät tehdä. Naiset saattoivat silloin jatkaa karitepähkinävoin valmistusta koko kuivan kauden ajan, 4–5 kuukautta, mutta usean vuoden ajan pähkinät eivät olleet enää riittäneet siihen. Koska naiset yleensä myivät osan sekä valmistamastaan karitevoista että keräämistään pähkinöistä, tämä oli vähentänyt heidän tulojaan ratkaisevasti ja lisäsi heidän tarvettaan hankkia käteistuloja muilla tavoin.

Karitepuiden pähkinäsatojen vähenemiseen liittyy esimerkki tavoista, joilla tutkimuskyläni naiset vastasivat luonnonympäristönsä muutoksiin. Tapa pohjautui paikalliseen uskomusperinteeseen. Parempien satojen toivossa kylän naiset järjestivät kyläpäällikön vaimon päätöksellä sarjan rituaaleja karitepuiden kunniaksi.

Vastaavanlaisia ”juhlia”, kuten se minulle ranskaksi käännettiin, oli kylässä menneinä vuosikymmeninä järjestetty muutamien vuosien välein, mutta sittemmin tuo perinne oli

hiipunut. Kun olin kylässä tutkimusaineistoa keräämässä, naiset päättivät järjestää juhlan karitepuiden kunniaksi ensimmäistä kertaa kymmeneen vuoteen. Minulle kerrottiin, että karitepähkinäsato oli ollut hyvin heikko viimeisten kolmen satokauden ajan ja juhlan toivottiin lepyttävän kitsaat puut. Hyvin tärkeänä pidettiin, että kylän jokainen nainen osallistui juhlaan:

Kaikkien naisten tulee olla mukana, jotta karitepuut tietävät, että kunnioitamme ja tarvitsemme niitä. Ja jotta ne antaisivat meille hyvän sadon. (P 12.3.2003)

Vuorokauden pituinen rituaalien sarja alkoi illalla. Kylän naiset valvoivat koko yön, tanssivat karitepuiden kunniaksi öisellä savannilla ja toivat kukin aamuvarhaisella omaan keittiömajansa seinälle karitepuun oksan. Seuraavana päivänä naiset toivat kylän laidalla olevan suuren karitepuun juurille uhrilahjaksi hirssiä sekä karitevoita, josta osa siveltiin puun runkoon. Sen jälkeen kaikki naiset tanssivat ja lauloivat ylistyslauluja karitepuille suuren puun alla paikalle tilatun griot-muusikkoryhmän soittaessa ja laulaessa. Juhla päättyi yhteiseen ruokailuun kyläpäällikön pihassa. Tutkimani kotitalousryhmittymän naiset vaikuttivat tyytyväisiltä juhlan jälkeen.

Kaikki meni niin kuin piti. Kaikki naiset valvoivat koko yön. Jos naiset olisivat nukkuneet, olisivat karitepuut ajatelleet, ettei pähkinöille ole tarvetta. (P 17.3.2003)

Tutkimuskylässä animismi, islam ja kristinusko olivat ihmisten elämässä usein rinta rinnan läsnä. Yleinen ajatustapa oli, että toinen elämäkatsomus ei sulkenut pois toista, vaan eri uskomuksia ja rituaaleja hyödynnettiin eri tilanteissa ja myös rinnakkain.

Puusto ja puukauppa

Kysyessäni luonnonympäristön muutoksista kylän alueella viimeisen 10 vuoden aikana haastattelemani vanhemmat naiset (kaksi noin 45-vuotiasta) kertoivat kasvillisuuden, marjojen ja lääkekasvien vähenemisestä.

Luonto on muuttunut paljon. Pikkueläimet ja kasvilajit ovat kadonneet. Ennen kylää ympäröivältä alueelta saattoi löytää kymmeniä lääkekasvilajeja, nyt löydän helposti vain kahta. (H4)

Nyt on vähemmän sateita, vähemmän puita, vähemmän lääkekasveja ja vähemmän eläimiä metsässä. (H3)

Lääkekasvien vähennyttyä asukkaiden piti lähteä kylästä kaupunkiin Bamakoon ostamaan lääkkeitä ja lääkekasveja. Niinpä lääkkeisiin kului rahaa enemmän kuin ennen, oli kyse sitten perinteisistä tai länsimaisista lääkkeistä. Tämä lisäsi naisten käteistulojen tarvetta.

Lähes kaikki haastattelemi naiset kertoivat kylää ympäröivän savannin kasvillisuuden muuttuneen puiden vähenemisen myötä. Useat heistä kertoivat, että ennen puita kasvoi runsaasti kylää ympäröivällä alueella. Toisin oli nyt.

Kun muutin kylään, puita oli kylän ympärillä paljon. Nyt niitä on vain vähän. (H2)

Puut on ajettu kauas kylästä. Puukauppa on tuhonnut metsämme. (H1)

Kaikki haastattelemi naiset ilmaisivat olevansa huolissaan metsäkadosta alueella. Kylän naiset olivat harjoittaneet polttopuun myyntiä noin parikymmentä vuotta ja kaataneet kaikki suuremmat puut hyötypuita lukuun ottamatta kylän läheisiltä alueilta. Eräs tutkimani kotitalousryhmittymän naisista kertoi, että kymmenen vuotta sitten polttopuuta löytyi puolen kilometrin päässä kylästä, mutta nyt piti kulkea vähintään kaksi kilometriä ennen kuin sopivaa puuta löytyi. Puunhakumatkat olivat pidentyneet vuosi vuodelta myös heidän kotitarvepolttopuunsa hankinnassa, ja näin ympäristömuutos vaikutti naisten arkeen konkreettisesti. Tutkimuskylän maa-alueet olivat pienemmät kuin muilla alueen kylillä. Hupenevat puuvarat aiheuttivat kiistoja myös kylien välille, kun jotkut kylän naiset kävivät toisten kylien alueilla kaatamassa toisille kuuluvia puita.

Ennen puukaupan harjoittamista haastattelemi naiset olivat hakeneet puita kylän mailta vain omaan kotitarvekäyttöön. Minulle kerrottiin, että silloin puiden kaataminen ei ollut tarpeen, vaan naiset saivat kuivuneita puita ja oksia keräämällä tarpeeksi polttopuuta kotitalouden ruuanlaittoon, vedenlämmitykseen ja kuivalla kaudella karitevo in valmistukseen. Kaikissa kotitalouskyselyni saavuttamissa kotitalouksissa naiset olivat hankkineet käteistuloja puita kaatamalla ja myymällä. Myös haastattelemistani naisista kaikki olivat jossain vaiheessa harjoittaneet kaupallista

puunhakkuuta, ja monet harjoittivat sitä edelleen. Tämä elinkeino oli siis erittäin laajalti harjoitettu kylän naisten keskuudessa.

Karitepähkinäsatojen dramaattinen väheneminen 15–20 vuotta sitten oli saattanut naiset pulaan. Siihen asti näiden pähkinöiden keruu ja prosessointi ruokaöljyksi, voiteeksi ja saippuaksi oli ollut useimpien kylän naisten ainoa käteistulon lähde.

Karitepähkinäsatojen hiipuessa naisten oli pitänyt keksiä muita tulonlähteitä.

Suhteellisen lähellä sijaitsevan pääkaupunki Bamakon kasvun myötä kaupunkiväestön polttopuun tarve kasvoi kovaa vauhtia. Näiden kahden tapahtumakulun osuminen samaan ajankohtaan vaikutti siihen, että naiset alkoivat myydä polttopuuta. Puukaupan harjoittaminen oli siis tutkimani kotitalousryhmittymän naisille ympäristömuutokseen liittyvä taloudellisen sopeutumisen väline.

Noin 10 vuotta sitten kylässä oli alkanut käydä kuorma-autolla polttopuun ostajia Bamakosta. Kylässä asuessani näin, kuinka nämä miehet ajoivat vaatimattomalla kuorma-autollaan kylään kerran tai kaksi viikossa ja ostivat naisilta pienehköjä yhteen sidottuja puunippuja, joita kasattiin lava-auto kukkuroilleen. Silmämääräisesti saatoin nähdä, että kaikki kylää ympäröivillä alueilla pystyssä seisovat suuremmat puut olivat karite-, nere- tai baobab-puita, eli naisten suojelemia hyötypuita. Muutoin alueella kasvoi vain matalaa pensaikkaa, heinää ja nuoria puita siellä täällä. Poikkeuksen muodostivat kylän hautausmaa ja poikien ympärileikkausmetsä, joissa puusto oli hyvin tiheää.

Tutkimuskylässä oli tutkielmani aineiston keruuta edeltäneen vuoden aikana alkanut Sinsibere-hanke, jota malilainen ja suomalainen järjestö toteuttivat yhteistyössä. Kylässä oli siihen liittyen pidetty aavikoitumiseen, metsäkatoon, polttopuukauppaan ja naisten kestäviin elinkeinoihin liittyviä koulutusseesioita, joihin monet naiset olivat osallistuneet. Hanke lupasi tarjota naisille koulutusta ja pienlainatoimintaa heidän elinkeinonsa kehittämiseen, minkä tavoitteena oli vähentää kaupallista puunhakkuuta metsäkadosta kärsivissä Bamakon ympäristökunnissa. Kysyessäni, olivatko naisten ajatukset puunhakkuusta ja sen vaikutuksista muuttuneet hankkeen ympäristökoulutusten ansiosta, toivat lähes kaikki haastateltavat painokkaasti esiin, että he olivat aina olleet tietoisia siitä, että liiallinen puunhakkuu on pahasta ja että se vaikeuttaa heidän omia elinolosuhteitaan tulevaisuudessa.

Olen aina ajatellut, ettei puiden kaataminen ole hyvä asia. Kun kaataa puun, se on vaikea korvata. (H5)

Puu on arvokkaampi elävänä kuin kaadettuna. Se pitää säästää ihmiskunnan hyväksi. Ilman puita ei ole sateita. Sateiden vähetessä vähenevät myös sadot, mikä aiheuttaa köyhyyttä ja nälkää. Nälkäisenä ei jaksa tehdä töitä. (H4)

Useat naiset ilmaisivat näkevänsä selvän yhteyden oman toimintansa ja eläinten ja kasvien vähenemisen välillä. Jotkut naiset sanoivat toiveikkaina, että jos kadonneet metsät saataisiin kasvamaan jälleen, ehkä sateetkin palaisivat ja niiden mukana kadonneet marjat ja kasvitkin. Kylässä oli hankkeeseen liittyen tehty noin puoli vuotta aiemmin kotitalouksien vanhimpien miesten neuvoston toimesta päätös, että kylän alueilta ei enää saisi kaataa puita myyntiin. Puunhakkuu oli siis sallittua pelkästään kotitarvekäyttöön. Ymmärsin, että naiset olivat olleet mukana tekemässä tätä päätöstä, koska se liittyi heidän elinkeinoihinsa. Tutkimuskylässä ja bamanayhteisöissä yleensä yhteisistä päätöksistä vastaavat kotitalouksien vanhimmat miehet. Haastatteluissa naiset sanoivat, ettei heillä ole päätösvaltaa kotitaloutensa taloudellisiin asioihin, mutta naisten omiin elinkeinoihin ja niiden tulojen käyttöön kyllä.

Kylän naisten tuli nyt joka tapauksessa sopeutua päätökseen lopettaa puukauppa. Monet tutkimani kotitalousryhmittymän naisista vakuuttivat vähentäneensä puukauppaa tai lopettaneensa sen kokonaan. Käytännössä puukauppiat kuitenkin vierailivat kylässä edelleen säännöllisesti ja polttopuunippuja kertyi kylän laidalle heitä odottamaan. Kysyessäni asiasta jotkut kylän naiset sanoivat myyvänsä pois jo tekemänsä niput. Myöhemmin syyksi annettiin se, että savannilla on puuvarastoja, jotka halutaan myydä pois ennen puukaupan lopullista lopettamista. Oli selvää, että naisten oli vaikea löytää korvaavia tuloja puukaupalle.

Tästä huolimatta naisilla oli korkea motivaatio lopettaa kaupallinen puunhakkuu. Tekemissäni haastatteluissa ilmeni, että se oli naisten keskuudessa erittäin epämieluisa tapa ansaita tuloja, monista eri syistä. Yksi keskeisimmistä syistä oli elinkeinosta saatavat matalat tulot. Polttopuuta myydessään naiset saivat yhdestä noin 10 oksan nipusta 3–5 eurosenttiä (15–25 CFA:ta). Työmäärään nähden hinta oli malilaisittainkin alhainen. Naiset kertoivat, että puukaupasta ansaitulla rahalla saattoi kattaa juuri ja juuri

välttämättömät kulut, mutta että suuresta työpanostuksesta huolimatta mitään ei jäänyt säästöön.

Puukaupassa on liikaa työtä saavutuksiin verrattuna. Siinä on enemmän paha kuin hyvää. (H6)

En tykkää tehdä sitä. Uurastan kovasti paahtavassa auringossa ja kuitenkin tienaan vain vähän, kun myyn puut. (H6)

Matalien tulojen lisäksi naiset nostivat usein esiin sen, että puiden hakkuu ja kantaminen oli fyysisesti erittäin raskasta. Monet valittivat selkä-, niska- ja päänsärkyä kannettuaan puita päänsä päällä useiden kilometrien matkan savannilta. Monelle oli myös vaikeaa poistua kodin piiristä monien tuntien ajaksi polttopuunhakumatkoille. Kotona olisi pitänyt huolehtia kotitöistä, lapsista, vanhuksista ja pihapiirin turvallisuudesta.

Puunhakumatkat sairastuttavat ja väsyttävät. En ehdi tehdä muita töitä, kun joudun olemaan niin paljon poissa kotoa. (H3)

Puunhaku lisää vaikeuksia, koska joka kerta pitää mennä kauemmas hakemaan puita. En ehdi huolehtia asioista kotona. (H2)

Kulkeminen savannilla pelotti monia. Siellä oli mahdollista kohdata käärme tai joutua raiskatuksi. Puunhakkuu vei naisten ajatukset myös puiden henkiin. Kylässä sekä naiset että miehet puhuivat toisinaan hengistä (*djeni, jinn*). Ne olivat yliluonnollisia olentoja, jotka saattoivat esiintyä erilaisissa olomuodoissa. Fairhead ja Leach toteavat, että Länsi-Afrikassa puun kaataminen ilman asiaankuuluvia uhrimenoja ja puussa asuvan hengen suostumusta voi aiheuttaa puun kaatajalle puun hengen koston (Fairhead & Leach 1998). Tutkimani kotitalousryhmittymän jäsenten mukaan henget asuivat savannilla kylän ulkopuolella ja näyttäytyivät siellä kulkeville öisin. Niitä pelättiin. Haastattelemiani naisia huolestuttivat puissa asuvien henkien reaktiot puunhakkuuseen. Kaikki haastattelemiani naiset yhtä lukuun ottamatta kertoivat pelkäävänsä, että he kaatavat puun, jossa asuu henki ja joka lähettää kostoksi sairauden puun kaatajalle.

Jos kaataa tiettyjä puita, voi sairastua. Silloin hengiltä häviävät niiden piilopaikat. Ne eivät pidä sen vuoksi puiden hakkuista. (H7)

Puissa asuvat henget ovat tyytyväisiä, jos saavat olla rauhassa emmekä häiritse heidän kotejaan. (H2)

Analysoimani aineiston pohjalta tulkintani on, että monimuotoistaessaan elinkeinojaan naiset olivat ajautuneet harjoittamaan itselleen hyvin epämieluisaa elinkeinoa, polttopuukauppaa. Tämä oli tapahtunut, koska karitepähkinöistä saatavat tulot olivat laskeneet ja koska muita mahdollisia elinkeinovaihtoehtoja oli naisille vähän tarjolla sukupuolijärjestelmän rajoitusten vuoksi. Palaan seuraavassa luvussa sukupuolen vaikutuksiin elinkeinojen valikoitumisessa.

Lähes kaikki kylän alueella tapahtuneet luonnonympäristön muutokset olivat vaikeuttaneet kylän asukkaiden toimeentuloa. Muutokset madalsivat kotitalouksien omavaraisuuden astetta ja kasvattivat sekä miesten että naisten käteistulon tarpeita. Sen seurauksena elinkeinoja oli kylässä kehitetty askel askeleelta. Kun ruokakasvien kasvattaminen oli käynyt yhä vaikeammaksi sateiden vähyiden ja ennustamattomuuden vuoksi, kyläläiset olivat ottaneet yhdeksi keskeiseksi sopeutumiskeinoksi käteistuloja tuovien elinkeinojen vahvistamisen. Kun taas aiemmin luotettavina pidettyjen käteistuloelinkeinojen – kuten miesten harjoittaman puuvillan kasvatuksen ja naisten harjoittaman karitevoin valmistuksen – voitot olivat pienentyneet, oli syntynyt tarve uusien käteiselinkeinojen kehittämiseksi. Haastava taloudellinen tilanne oli saanut sekä kylän naiset että miehet monipuolistamaan keinojaan hankkia käteistuloja. Haasteeksi kuitenkin muodostui, että jotkut korvaavat elinkeinot, kuten naisten harjoittama polttopuukauppa, saattoivat kiihdyttää alueen negatiivisten ympäristömuutosten kierrettä entisestään.

Tutkimuskyläni tilanteelle voi löytää vertailukohtia muualta Sahelin alueelta. Anu Eskonheimo (2006) toteaa, että samantyyppinen prosessi on tapahtunut esimerkiksi Sudanissa, missä maanviljelijä- ja paimentolaisnaiset ovat hyödyntäneet yhteisönsä alueen puita sekä omaan polttopuutarpeeseensa että – etenkin köyhimpien kotitalouksien naisten osalta – myös polttopuun myyntiin. Puiden kaataminen yhdessä sääolosuhteiden tiukentumisen ja karjan laiduntamisen kanssa on köyhdyttänyt kylien maa-alueita. (Eskonheimo 2006, 91–92.) Eskonheimon mukaan Sudanissa naisten ympäristöä kuormittava toiminta on seurausta köyhyydestä sekä sukupuolijärjestelmästä, joka rajoittaa naisten saatavilla olevia elinkeinoja (Eskonheimo 2006, 176–179).

Afrikkalaisia maaseutuyhteisöjä tutkineen Sara S. Berryn mukaan ihmisten turvatumman toimeentulon tavoittelu elinkeinoja monipuolistamalla on usein seurausta kyseisen maan taloudellisesta ja poliittisesta epävakaudesta (Berry 1993, 100). Perehtyessäni tutkimuskyläni kotitalousryhmittymän naisten elinkeinoihin saatoin todeta, että käteistuloelinkeinojen monipuolistaminen oli naisten keskeisin selviytymisstrategia ympäristömuutosten keskellä. Käytännössä se tarkoitti, että jostakin elinkeinosta saatavien tulojen vähentyessä naiset pyrkivät identifioimaan ja käynnistämään uusia käteistuloelinkeinoja täydentääkseen elinkeinojen valikoimaansa. Elinkeinoista luovuttiin kokonaan harvoin, tyypillisempää oli lisätä niiden määrää. De Bruijn ja kollegoidensa (1997) mukaan luonnonresurssien käyttö- ja hallintamahdollisuudet miesten ja naisten välillä poikkeavat yleensä selvästi toisistaan ja niitä säädellään monimutkaisten käytäntöjen ja sääntöjen kautta. Usein esimerkiksi omistus- ja käyttöoikeudet eivät osu samalle henkilölle. (De Bruijn ym. 1997, 4–5.) Analysoidessani tutkitun kotitalousryhmittymän naisten elinkeinoja saatoin todeta, että naisilla oli käyttöoikeuksia viljelymaahan tai puihin, mutta ei omistusoikeutta kumpaakaan. Yleisimmiksi ja pysyvimmiksi osoittautuneet naisten elinkeinojen monipuolistamisen strategiat olivat sellaisia, jotka noudattivat paikallisia kulttuurisesti rakentuneita sukupuolirooleja.

Tutkimani kotitalousryhmittymän naisia eniten kiinnostavassa uudessa käteistuloelinkeinossa, puutarhaviljelyssä oli sekä elementtejä, joita paikallinen sukupuolijärjestelmä tuki, että elementtejä, joilla se haastoi sitä. Seuraavassa alaluvussa tarkastelen, minkälainen liikkumatila kylän naisilla oli tehdä valintoja eri elinkeinojen välillä ja miten paikalliset kulttuurisesti rakentuneet sukupuoliroolit vaikuttivat heidän valintoihinsa ja selviytymisstrategioihinsa.

5.4 Naisten käteistuloelinkeinot ja sukupuolijärjestelmä

Tässä alaluvussa tarkastelen, miten tutkitun kylän kulttuurissa vallitsevat sukupuoleen liitetyt käsitykset ja käytännöt olivat yhteydessä tutkimani kotitalousryhmittymän naisten käteistuloelinkeinojen harjoittamiseen. Esittelen tutkimusaineistosta identifioimiani kategorioita, joiden kautta paikallinen sukupuolijärjestelmä ja paikallisyhteisön tavat tulkita bamanakulttuurin käytäntöjä vaikuttivat kylän naisten

elinkeinojen valikoitumiseen ja harjoittamiseen. Aineistosta löytämiäni naisten käteistuloelinkeinoihin vaikuttavia sukupuolijärjestelmän elementtejä olivat naisen rooli kodin ja perheen uusintajana, työvälineiden ja maan omistus- ja käyttöoikeudet, asema kotitalouden naishierarkiassa, pääsy tietojen ja taitojen pariin, liikkumisen mahdollisuudet sekä yhteisresurssien käyttöoikeudet. Kaikki nämä osa-alueet muokkasivat sitä mahdollisuuksien kenttää, joka kylän naisilla oli tuloja hankkiessaan ja uusia elinkeinoja suunnitellessaan.

Naisen rooli kodin ja perheen uusintajana

Tutkimuskylässä naisten ja nuorten tyttöjen ohittamaton vastuualue oli huolehtia kodin ja perheen uusintavasta työstä. Näihin tehtäviin kuului lasten synnyttäminen, hoito ja kasvatusta, oman perheen sekä aviomiehen suvun kotitalouden ruuan valmistus, ruoka-ainesten kasvattaminen, prosessointi ja hankinta, kodin pihapiirin ja sen rakennusten puhtaanapito, oman perheen vaatteiden ja astioiden pesu sekä perheenjäsenten pesuvesien haku ja lämmitys. Ruuanlaittoon ja veden lämmittämiseen tarvittavan polttopuun hakeminen kylää ympäröivältä savannilta oli naisten kodinhoitorooliin kuuluva tehtävä. Samaan naisten kotirooliin liittyi erilaisten luonnosta kerättävien ruoka-ainesten, kuten karitepähkinöiden sekä baobab-puun ja nere-puun lehtien kerääminen kylän yhteismailta perheen tarpeisiin. Naisten kodinhoitajan rooliin kuului myös kotitarvepuutarhaviiljely perheen tarpeisiin.

Paikallista sukupuolijärjestelmää mukailleen kylän naisten yleisimmät käteistuloelinkeinot, karitepuun pähkinöiden keruu ja prosessointi, polttopuukauppa ja pienkauppa sekä kylän naisten suuren kiinnostuksen kohteena oleva vihannesten puutarhaviiljely liittyivät kaikki jollain tavoin naisten kodinhoitajan roolin tehtäviin. Tulkintani on, että kun naisen käteistuloelinkeino myötäili paikallisen kulttuurin naisille määrittämiä perinteisiä vastuualueita, sen harjoittaminen oli naisille mahdollisempaa. Karitepähkinöiden keruu sekä karitevoin ja -saippuan valmistus kodin tarpeiden lisäksi myös myyntiin on nähtävissä suorana jatkona naisten kotiroolille. Tulkintani on, että naisille määrittäneet ruuanlaitto- ja puhtaanapitotehtävät tukivat kulttuurisesti naisten mahdollisuutta harjoittaa karitevoin ja saippuan valmistusta myös käteistuloelinkeinonaan.

Karitepuuta pidettiin kylässä ja Malissa laajemminkin ”naisten puuna” (H6). Sitä eivät uhanneet miesten elinkeinokaappaukset, kuten toisinaan kävi, jos joku nainen viljeli hedelmällisellä pellolla ja tienasi hyvin. Kylän naisilla vaikutti olevan vahva yksinoikeus kylän alueen karitepähkinäsatoon. Haastatteluissa kysyin, voisivatko miehetkin ansaita karitepähkinöillä. Naisten reaktiot kysymykseeni olivat epäuskoisia ja huvittuneita. Jotkut heistä pitivät kuitenkin mahdollisena, että mies keräisi karitepähkinöitä ja myisi ne sitten eteenpäin.

Miehet eivät tule keräämään pähkinöitä, vaikka tulisi kuinka paljon satoa. Pähkinöiden keruu ei ole miesten työtä. (H5)

Karitetyöt eivät ole miesten töitä. Niin se vain on. Harvoin näkee miehiä keräämässä pähkinöitä. (H1)

Perheen pihaan aviomiesten vaimoilleen rakentamat uunit vahvistivat naisten ajatusta sukupuolittuneesta elinkeinosta.

Miehillä ei ole uunia ja pähkinämyllyä käytössään, joten he eivät voi valmistaa karitevoita. (H6)

Polttopuun haku kylän alueilta perheen ruuanlaittoa ja pesuvesien lämmitystä varten oli kylän naisten perinteinen kodinhoitotehtävä. Puiden kaataminen myytäväksi polttopuuksi oli tästä yksi sukupuolirooliin sopiva askel eteenpäin. Itse toiminta oli melko samanlaista riippumatta siitä, harjoittivatko naiset sitä käteistuloelinkeinona vai hankkivatko he puuta kotitarvepolttopuuksi. Puiden käsittelyssä oli kuitenkin eroa: tutkimuskylässä laitettiin ruokaa yleisimmin kolmen kiven päälle asetetulla kattilalla, jolloin naiset syöttivät kivien välissä palavaan tuleen suurehkoja oksia tai kokonaisia puunrunkoja ja sitä mukaa kun ne paloivat. Polttopuukauppiaille naisten piti hakata pienempiä puita kirveellä lyhyiksi pätkiksi ja niputtaa ne.

Kylän naisilla vaikutti olevan yksinoikeus karitepähkinöiden prosessoinnin lisäksi myös tähän käteistuloelinkeinon. Voi myös olla, että puukauppa ei kiinnostanut miehiä siitä saatavien tulojen mataluuden vuoksi. Puukauppaa eivät kylässä harjoittaneet miehet, mutta jotkut miehistä valmistivat puista puuhiiltä myydäkseen sitä markkinoilla. Puuhiilen valmistaminen oli miehille määrityn työ. Se edellytti suurten puumäärien keruuta, puukeon rakentamista jonkin matkan päähän kylän asutuksesta, keon peittämistä maa-aineksella ja sen alla olevien puiden hidasta polttamista usean päivän

ajan. Kylän naiset eivät käyttäneet ruuanlaittoon puuhiiltä, sillä sitä pidettiin tähän käyttöön liian kalliina.

Pienkauppaa tutkimuskylässä harjoittivat molempien sukupuolten edustajat, mutta vain naiset ansaitsivat ruoka-ainesten myynnillä ja valmistuksella. Valtaosa naisten harjoittamasta pienkaupasta koski ruokatalouteen liittyviä tuotteita. Naiset myivät muun muassa savustettua kalaa, hirssicouscousia, sokeroituja ja suolattuja pähkinöitä, spagettia ja erilaisia mausteita. Osa tuotteista oli itse valmistettuja ja osa sellaisenaan ostettuja edelleen myytäväksi. Ruuanlaittoyhteyden vuoksi myös näiden elinkeinojen voi nähdä sopivan naisen kotitalousrooliin ja mukailevan siten paikallista sukupuolijärjestelmää. Yksi haastattelemani nainen kertoi myyvänsä kylässä lasten vaatteita, jotka hän kävi ostamassa suuremmasta kylästä. Hän oli siten poikkeus ruoka-aineita myyvien naisten joukossa, mutta toisaalta lasten vaatteiden myynti sopi naisen rooliin lasten kasvattajana ja lasten kuluista vastuussa olevana henkilönä. Valtaosa naisten myymistä tuotteista oli sellaisia, joiden hankinta oli perheissä aviovaimojen vastuulla. Pääosan naisten myymistä pienkauppatuotteista ostivat toiset naiset. Kylässä oli myös pieni kauppa, jota piti yksi kylän miehistä. Tässä kaupassa myytiin miesten suosimia ylellisyystuotteita, kuten tupakkaa ja teetä, mutta myös naisten ruuanlaittoon käyttämiä kuiva-aineksia, kuten liemikuutioita. Kyläkaupan asiakkaita olivat kaikki kylän asukkaat.

Tutkimani kotitalousryhmittymän naisilla oli suuri kiinnostus aloittaa nykyistä systemaattisempi ja laajempi puutarhaviljelyelinkeino. He olivat nähneet, kuinka vihreiden papujen viljelystä oli muodostunut kylän miehille viimeisten vuosien aikana tuottoisa elinkeino. Arvioni on, että paikallista sukupuolijärjestelmää myötäillen naisilla saattoi olla hyvä mahdollisuus päästä tämän käteistuloelinkeinoon harjoittajiksi, sillä vihannesten kasvatusta perheen tarpeisiin oli ollut kylän naisille perinteisesti määrittynyt kotityö. Vihannesten viljely oli kylän naisille tuttua kotitarveviljelyn vuoksi, mutta monille haaste oli sopivan maa-alan saanti ja puutarhaa suojaavien aitojen ja kaivojen rakentaminen. Tutkielman aineistoa kerätessäni oli epäselvää, oliko naisten mahdollista päästä tähän elinkeinoon kiinni sen vaatiman maa-alan ja investointien vuoksi. Työni viimeisessä luvussa kerron, miten puutarhaviljely kehittyi kylässä muutamia vuosia myöhemmin.

Työvälineiden, maan ja veden omistus- ja käyttöoikeudet

Tutkimani kotitalousryhmittymän naisten käteistuloelinkenojen valikoitumiseen vaikuttivat keskeisesti heidän mahdollisuutensa omistaa ja käyttää erilaisia tuotantovälineitä, viljelymaata ja kaivovettä. Kylässä avioliitot solmittiin virilokaalin käytännön mukaisesti: siellä syntyneet tytöt avioituivat muihin kyliin ja tutkimuskylän miesten vaimot muuttivat kylään muualta. Sukulaisuussuhteet muodostuivat bamanakulttuurin mukaisesti perheen miesten kautta: isät ja pojat muodostivat suvun. Kotitalouteen tai kotitalousryhmittymään kylän ulkopuolelta naituja naisia pidettiin lähtökohtaisesti suvun ulkopuolisina (Hylland-Eriksen 2004, 138; Hoffman 2002, 11). Bamanakulttuurin muovaaman sukupuolijärjestelmän mukaan naiset eivät voineet periä isänsä tai aviomiehensä omaisuutta, eikä heidän omistukseensa voitu siirtää maata tai rakennuksia. Suvun omaisuus vaihtoi omistajaa ainoastaan miesten sukulinjan kautta, yleensä isiltä pojille ja joissain tapauksissa veljiltä veljille tai veljenpojille.

Karen Sacksin (1979) mukaan naisella voi kotitaloudessaan ja yhteisössään olla vahva ja itsenäinen asema, jos hänellä on oikeuksia tuotantovälineiden käyttöön ja hallintaan ja sitä kautta tuotantoon. Tutkimuskylässäni oli tunnistettavissa Sacksin siirtomaavaltaa edeltävältä ajalta identifioima sukuryhmiin perustuva tuotantotapa, jossa naiset saavat oikeuksia joko vaimoina tai sukunsa miesten sisarina. Vaimon roolissa naisella on mahdollisuus hyödyntää tuotantovälineitä, kuten maata tai karjaa, vain aviomiehensä suostumuksen kautta. (Sacks 1979, 112–123.) Tutkimani kotitalousryhmittymän naiset saivat käyttöoikeuden viljelymaahan aviomiehensä kautta. Kaikilla kotitalousryhmittymän naisilla oli käytössään heille osoitettuja peltoja. Kaikki kotitalousryhmittymän naiset sanoivat, että heillä on käytössään tarpeeksi viljelymaata ja että he saisivat sitä myös lisää, jos vain pyytäisivät. On huomattava, että tutkimani kotitalousryhmittymä oli yksi kylän perustajasuvuista. Tästä syystä sen käytössä oli enemmän viljelyalaa kuin myöhemmin kylään muuttaneilla suvuilla. Ymmärsin, että kaikki kylän naiset eivät saaneet viljelymaata käyttöönsä. Jos perhe oli muuttanut kylään myöhemmin, heillä oli yleensä omistuksessaan vähemmän maata.

Tutkimani kotitalousryhmittymän naisten viljelytoiminta oli mahdollista mutta turvatonta, sillä naisen viljelemä pelto saatettiin ottaa häneltä pois satokauden jälkeen, esimerkiksi silloin, jos sen multa osoittautui hyvin hedelmälliseksi. Tuollaisessa tilanteessa peltoa saattoi alkaa viljelemään hänen aviomiehensä tai kotitalouden joku muu mies, ja kyseiselle naiselle osoitettiin viljeltäväksi jokin toinen alue. Pysyvää

käyttöoikeutta tiettyyn maa-alueeseen ei näin naisille myönnetty. Puutarhaviljelyn harjoittaminen oli kuitenkin mahdollistunut osalle tutkimuskyläni naisista, koska he olivat onnistuneet neuvotellen hankkimaan pääsyn käyttämään aviomiehensä puutarhaa. Aviomiehensä mailla viljellessään nainen saattoi hyödyntää aviomiehen rakentamaa aitaa, joka suojasi viljelyksiä vapaina kulkevilta vuohilta, lehmiltä ja lampailta. Samassa tilanteessa naiset saattoivat myös hyötyä aviomiehensä kaivattamasta kaivosta tai jostakin muusta kylän kaivosta, mikäli se oli lähellä puutarhaa. Monet naiset kuitenkin kokivat puutarhaviljelyn haastavaksi, koska aviomiehillä oli aina etuoikeus paitsi maan käyttöön myös kaivoveden käyttöön.

Jos on vettä, viljelen vihreitä papuja aviomieheni puutarhassa. Kaivovesi on kuitenkin ensisijaisesti mieheni viljelyksiä varten. Jos vesi on vähissä, jätän veden miehelleni. (H2)

Jotkut naiset kertoivat veden puutteesta silloin kun puutarha jaettiin aviomiehen, vaimon ja mahdollisesti vielä toisenkin vaimon kesken. Aviomies saattoi antaa vaimojensa käyttää puutarhassa sijaitsevan kaivon vettä tai, jos hän niin halusi, kieltää vaimoiltaan sen käyttö kokonaan tai rajoittaa sitä merkittävästi. Naiset olivat täysin riippuvaisia aviomiehensä viljelymaasta ja hänen suopeudestaan päästää vaimo viljelemään maillaan käteistulovihanneksia.

Maa-alan lisäksi keskeisiä elinkeinojen harjoittamisen resursseja olivat työvälineet. Naisten tavoissa saada käyttöönsä työvälineitä näkyi monia sukupuolijärjestelmän vaikutuksia. Haastatteleman naiset sanoivat, että he eivät pystyisi viljelemään useampia peltoja vaikka saisivatkin lisää maata käyttöönsä. Tulkintani mukaan tämä johtui ainakin osittain naisten käytössä oleviin työvälineisiin.

Paikallisen sukupuolijärjestelmän mukaan naisilla ei ollut oikeutta käyttää aviomiehensä kotitalousryhmittymän omistamia työlehmä, auraa tai muita työvälineitä pelloillaan. Aviomiehen suvun työvälineiden rajatut käyttöoikeudet kytkeytyivät naisen ulkopuoliseen asemaan aviomiehensä kotitaloudessa vastaavalla tavalla kuin se, ettei nainen voinut periä miehensä maata. Naisella ei ole automaattista käyttöoikeutta aviomiehensä suurkotitalouden työvälineisiin, vaan hänen odotetaan hankkivan itse omiin elinkeinoihinsa käyttämät työvälineet.

Olen ostanut itselleni kuokan, jota käytän viljellessäni maapähkinöitä perheelleni. Työlehmät ovat mieheni peltoja varten. (H4)

Joissain tapauksissa tutkimani kotitalousryhmittymän naiset olivat saaneet työlehmät ja niiden vetämät työvälineet käyttöönsä esimerkiksi yhdeksi päiväksi neuvottelemalla kotitalouden miesten, erityisesti sen päämiehen kanssa. Koska kaikilla naisilla oli vapaus ansaita käteistä ja koska he yleensä päättivät itse ansaitsemiensa rahojen käytöstä, naiset pyrkivät ostamaan itselleen työvälineitä. Heidän odotettiin hankkivan työvälineensä silloinkin, kun he tarvitsivat niitä, esimerkiksi kuokkaa, oman perheen ruuan kasvattamiseen. Tutkimani kotitalousryhmittymän naisten harjoittama pelto- ja puutarhaviljely tapahtuikin poikkeuksetta kuokkien avulla, jotka he olivat ostaneet itselleen. Kotitalousryhmittymän miesten hyödyntämiin työlehmien vetämiin viljelylaitteisiin verrattuna pelkällä kuokalla viljely vaati naisilta suurta fyysistä työpanosta.

Sukupuolijärjestelmän vaikutukset näkyivät vahvasti myös kotitalousryhmittymän naisten kahden yleisimmän käteistuloelinkeinon eli karitevoin prosessoinnin ja polttopuukaupan tuotantovälineiden hallinnassa ja saatavuudessa. Voin ja saippuan valmistaminen karitepähkinöistä oli naisille usean päivän mittainen monivaiheinen tehtävä. Siihen tarvittiin erilaisia tuotannon välineitä ja resursseja. Tarvittavia välineitä olivat uuni jossa kuivata karitepähkinöitä, mylly jolla murskata pähkinät, polttopuu pähkinämassan keittämistä varten sekä erilaiset astiat karitehedelmien keräämiseen, taikinan vaivaamiseen, keittämiseen ja tuotteiden varastointiin.

Paikallisen sukupuolijärjestelmän mukaisesti jokaisen aviomiehen tehtävä oli muurata vaimolleen karitepähkinöiden kuivaamiseen tarkoitettu uuni perheen kotipihaan. Tämä velvoite kuului samaan kokonaisuuteen kuin aviomiehelle kuuluva tehtävä muurata tai rakentaa kotipihaan jokaiselle vaimolle oma pieni talo sekä oma erillinen keittiömaja ruuanvalmistusta varten. Tämä tarkoitti, että naisten karitepähkinäelinkeinoja tuki fyysisen kodin piiriin institutionalisoitunut käytäntö, jossa naiset saivat käyttöönsä elinkeinonsa tuotantovälineen omalta aviomieheltään. Tutkimuskylässäni saatoinkin nähdä tämän käytännön olevan voimissaan. Lähes jokaisessa pihapiirissä seisoj jyrävä, noin metrin korkuinen karitepähkinäuuni. Huomasin kuitenkin, että toisinaan uuni oli vanhentunut tai rikkoutunut, eikä sitä ollut heti uusittu. Silloin naiset kuivasivat karitepähkinöitä auringossa pihalla tai tasakattoisten talojen katolla.

Karitevoin prosessointiin tarvittavat suurehkokt astiat ja kattilat naisten tuli hankkia itse. Maaseudulla kyseisiä astioita annettiin usein naisille häälahjaksi. Toisinaan naiset olivat

hankkineet sopivia kattiloita ja vateja ennen naimisiinmenoa osana morsiamilta vaadittavia kappioita eli morsiusarkkua, johon kerättiin tarpeistoja tulevaan kotiin. Jos naimisiinmenosta oli kulunut aikaa, naiset ostivat tarvittavia välineitä ansaitsemillaan rahoilla naapurikylien markkinoilta.

Jauhetuista karitepähkinöistä syntynyttä karitevoimassaa naiset keittivät useiden päivien ajan. Keittämiseen tarvittavan polttopuun naiset hakivat kylää ympäröiviltä yhteismailta. Siihen tarvittiin naisten työpanos, mutta polttopuut eivät maksaneet heille mitään. Kuten aiemmin totesin, naisten ruuanlaittorooliin liittyen naisilla oli avoin pääsy hyödyntämään kylän alueella kasvavia puita. Kylässä oli yhteiskäytössä myös dieselöljykäyttöinen mylly, jonka avulla karitepähkinät saattoi puristaa öljyksi helposti. Ilman myllyäkin pähkinöiden puristaminen öljyksi oli mahdollista, mutta se vaati erittäin suurta työvoimapanosta ja runsaasti aikaa. Samalla myllyllä jauhettiin myös ruokahirssiä. Mylly oli saatu kylään vuosia sitten kehitysapuna, ja se oli myllyn hallinnointia varten nimetyn naisten ryhmän hallinnassa. Ryhmä organisoi myllyn käyttömaksujen keräämisen: jotkut naiset maksoivat myllyn käytöstä pienellä rahasummalla, toiset keräämällä polttopuulla. Myllyn käyttömaksuina kertyneet polttopuuniput myytiin puukauppiaalle heidän saapuessaan kylään. Myllyn tuloilla ostettiin polttoainetta ja pidettiin myllyä kunnossa. Naiset kertoivat ylpeänä hallinnoineensa myllyn käyttöä, huoltoa ja taloutta alusta lähtien, vaikka yleensä koneiden käyttö oli kylän kulttuurissa miehille määritynyt tehtävä.

Polttopuukauppaa harjoittaakseen nainen tarvitsi työvälineekseen kirveen. Koska polttopuun haku kotitarvekäyttöön oli kylän naisille määritynyt tehtävä, oli kaikilla avioituneilla naisilla oma kirves hallussaan. Kuten kuokan, myös kirveen kaikki haastattelemanaiset olivat ostaneet tai teettäneet itse.

Useat tutkimani kotitalousryhmittymän naiset olivat toiveikkaita sen suhteen, että vihannesten puutarhaviljelystä voisi tulla heille uusi tuottava käteiselinkeino. Malissa naisten elinkeinon tutkineen Paule Simardin (1998) mukaan naisten vihannesviljelyn aloittamisessa rajoitettuja resursseja ovat aviomiehen suvun hallinnassa oleva maa, vaikeasti kerättävä pääoma, miesten työvoimaa rakentamisvaiheessa edellyttävä kaivo ja miesten työpanosta tai suostumusta edellyttävä maanviljelyvälineiden hankinta ja käyttö (Simard 1998, 189–199). Tutkimani kylän naiset kohtasivat nämä samat haasteet.

Ratkaisuna maan ja kaivovesien hallinnan rajoituksiin naiset toivoivat voivansa perustaa kylän maille kaikkien naisten yhteisen vihannespuutarhan.

Haluaisimme perustaa oman puutarhan kylän naisille. Neuvottelisimme perheiden päämiehiltä sille sopivan alueen. Voisimme yhdessä löytää resursseja puutarhan aidan rakentamiseen ja kaivojen kaivamiseen. (H1)

Yksi haastattelemistani naisista korosti, että haaste on naisille suuri:

Puutarhan tekeminen naisten voimin on vaikeaa, koska se vaatii maan raivausta, aitojen pystytystä, kaivojen kaivamista. Ne ovat raskaita töitä. (H6)

Paikallisessa kulttuurissa rakentaminen ja puun rakennuskäyttö oli miesten työtä, ja naiset toivoivat kylän miehiltä tukea yhteispuutarhan aidan rakentamiseen alueen puuvarannosta. Yksi haastattelemaninainen sanoi, että naiset voisivat säästää keskuudessaan varoja maksaakseen palkkaa kaivon kaivajille. Useat tutkitun kotitalousryhmittymän naiset olivat vakuuttuneita siitä, että kylän vanhimpien miesten yhteisellä päätöksellä naisille myönnetty maa-alue olisi turvallisempi ja pysyvämpi kuin nykyiset, perheiden sisäiset puutarhamaajärjestelyt. Tämä johtui siitä, että naisten yhteiskäyttöön myönnettyä aluetta eivät kunkin naisen oman kotitalouden miehet voisi ottaa haltuunsa. Siihen tarvittaisiin vastaava kylän päämiesten päätös siinä missä yleensä päätökset maa-alojen hallinnasta tehtiin kotitalouden miesten kesken. Näin naisten yhteispuutarhan suunnitelmassa nojaututtiin paikalliseen sukupuolijärjestelmään siten, että kylän päämiesten päätösvalta suojelisi lopulta naisten kollektiivisessa käytössä olevaa luonnonresurssia.

Asema kotitalouden naishierarkiassa

Tutkimassani kotitalousryhmittymässä naisten mahdollisuuksiin käyttää aikaansa, voimavarojaan ja tulojaan käteistuloelinkeinojen harjoittamiseen vaikutti ratkaisevasti heidän asemansa samassa kotitalousryhmittymässä asuvien naisten hierarkiassa. Toisaalta naisten mahdollisuudet saada elinkeinojen harjoittamiseen lisätyövoimaa kasvoivat merkittävästi heidän synnyttäessään ja kasvattaessaan tyttäriä. Kuten useimmissa bamanoiden muodostamissa maaseutuyhteisöissä (Freeman 2002, Grosz-Ngaté 1989, Hoffman 2002, Kone 2002, Toulmin 1992), tutkimani kylän asukkaat elivät pitkälle

järjestäytyneessä yhteisössä, jossa miehillä ja erityisesti vanhemmilla miehillä oli keskeinen asema. Kylän asukkaiden ikä, sukupuoli, siviilisääty sekä naisilla poikalasten määrä määrittivät heidän sosiaalisen, taloudellisen ja poliittisen asemansa. Naisen asema määrittyi näiden tekijöiden perusteella sekä omassa ydinperheessä, aviomiehen suvun muodostamassa kotitalousryhmittymässä että kyläyhteisön tasolla. Kotitalousryhmittymien alimmalla hierarkiatasolla olivat nuoret, vastikään kotitalouteen avioituneet naiset.

Kotitalousryhmittymän korkeimmassa asemassa olivat vanhimmat miehet, joita kutsuttiin perheen päämiehiksi. Stephen Wootenin (2003) Malissa tekemiä huomioita mukaillen perheen päämiehellä oli suvun edustajana oikeus päättää kotitalouden yhteisten varojen hallintaan ja maankäyttöön liittyvistä asioista (Wooten 2003, 168). Keskeisiä tuotannon resursseja, kuten maata ja karjaa, hallinnoitiin kotitalouden tasolla tämän päämiehen johdolla. Myös kylän yhteisistä asioista päättivät kotitalouksien päämiehet, jotka muodostivat tutkimuskyläni kyläneuvoston.

Karen Sacksin mukaan naimattomien, naimisissa olevien, äitien ja vaihdevuotensa ohittaneiden naisten oikeudet ja velvollisuudet poikkeavat usein suuresti toisistaan (Sacks 1979, 242–243). Myös tutkimassani kotitalousryhmittymässä asema kotitalouden naishierarkiassa vaikutti ratkaisevasti naisen kodinhoitotehtävien määrään ja sisältöön. Kodin piirissä naisen vastuulla olevien tehtävien määrällä oli merkittäviä vaikutuksia naisen ajankäyttöön ja sitä kautta mahdollisuuksiin harjoittaa käteistuloelinkeinoja. Käteistuloelinkeinoihin käytettävissä oleva aika puolestaan heijastui usein suoraan siihen, kuinka paljon naisella oli omia tuloja. Kylään avioituneiden nuorten naisten piti osallistua avioliiton ensimmäisinä vuosina suuressa määrin aviomiehensä kotitalousryhmittymän kotitöihin. Jos aviomiehen äiti oli elossa tai jos aviomiehellä jo oli ensimmäinen vaimo perheessä, oli nuoren naisen tehtävä ottaa suurin osa heidän kotitöistään hoitaakseen. Tästä syystä nuoret, alle 25-vuotiaat naiset harjoittivat tutkimuskylässä huomattavasti vähemmän käteistuloelinkeinoja kuin vanhemmat naiset. Nuoret naiset eivät myöskään olleet mukana suosituissa kylän naisten säästöringeissä, sillä he eivät pystyneet säästämään niihin tarvittavia viikkomaksuja. Säästöringit olivat naisten tapa hankkia pääomaa, sillä he eivät voineet saada lainaa pankista. Säästöringin naiset toivat yhteiseen pottiin viikoittain pienen summan, ja kukin ringin jäsen sai vuorollaan koko potin käyttöönsä. Haastatteleman 22-vuotias nainen kertoi tilanteestaan näin:

En ole minkään kylän naisten säästöriingin jäsen, vaikka haluaisin olla. Säästöriinki auttaisi minua kehittämään elinkeinojani. Minulle on liian vaikeaa maksaa jäsenmaksua ja kerätä rahaa. (H7)

Tutkimuskylässäni merkittävä voimavara naisten elinkeinoille olivat heidän tyttärensä. Kuten Thiam (1986) on bamanayhteisöistä todennut, tyttäret osallistuvat naisille kuuluviin kotitöihin pienestä pitäen (Thiam 1986, 74). Tutkimassani kotitalousryhmittymässä tyttäret työskentelivät äitinsä mukana paitsi kotitaloustöissä myös äitien käteistuloelinkeinojen parissa. Otteet havainnointimuistiinpanoistani kertovat tilanteista, jossa tyttäret osallistuvat äitinsä käteistuloelinkeinoon harjoittamiseen:

”K. pesi ison kattilan hiekalla ja haki siihen kaivosta vettä. Klo 13.15 hän alkoi sekoittaa kattilassa karitevoitaikinaa käsin. Aina välillä hän nousi lepuuttamaan selkäänsä seisten. Perheen pienet tytöt auttoivat taikinan vaivaamisessa (alle 10-vuotiaita).” (V 5.2.2003)

”Oltiin A:n ja S:n puutarhassa kastelemassa papuja klo 16-17. Perheen tytöt (6 v. ja 12 v.) keräsivät papuja ja nostivat vettä kaivosta aika tottuneen näköisesti. Ovatko joka ilta mukana puutarhassa?” (P 20.2.2003)

Näin kylässä 5–16-vuotiaita tyttäriä äitiensä kanssa paitsi monenlaisissa uusintavissa kotitöissä, kuten vedenhaussa ja pihan lakaisussa, myös naisten käteistuloelinkeinojen parissa: vaivaamassa karitevoitaikinaa, hakemassa savannilta myytävää polttopuuta, kastelemassa vihannespuutarhaa ja valmistamassa sokeroituja maapähkinöitä. Näistä elinkeinoista karitevoityöt, polttopuun haku ja puutarhaviljely olivat erityisen työvoimaintensiivisiä. Jos naisella oli tyttölapsia, tytärten työpanos saattoi olla hyvinkin merkittävä ja kasvattaa naisen ansaitsemia tuloja huomattavasti. Myös se, että vanhempien tytärten tehtävä oli hoitaa nuorempia sisaruksiaan, vapautti naisilta aikaa käteistulojen harjoittamiseen.

Tutkimuskylässä, kuten bamanakulttuurissa laajemminkin naisen ajankäytön vapautuminen ja tulojen kasvu tapahtui samalla kun hänen asemansa naishierarkiassa kohosi. Aseman kohoaminen tapahtui lasten saannin ja poikalasten naimisiinmenon myötä. Maria Grosz-Ngaté (1989) on kuvannut, että pojan tuodessa miniän kotitalousryhmittymään, muuttuu pojan äidin tilanne huomattavasti (Grosz-Ngaté 1989,

176). Miniän odotetaan ottavan hoitaakseen aviomiehensä kotitalousryhmittymän ruuanlaittovuoron, jota hänen anoppinsa on hoitanut siihen asti, sekä ruuanlaittovuoroon liittyvän kastikeainesten hankinnan ja huolehtivan lisäksi appivanhemmistään. Miniän perheeseen tulon jälkeen nainen siirtyy vanhan naisen rooliin, jonka ”vatsa on viilentynyt” (Freeman 2002, 115–123). Tällöin naisella vapautuu kotitöiltä merkittävästi aikaa käteistulojen harjoittamiseen. Tutkimassani kotitalousryhmittymässä vanhemmat naiset (noin 45-vuotiaat) jatkoivat tarmokkaasti käteistuloelinkeinojen harjoittamista ja kykenivät usein investoimaan niihin voittojaan ja kasvattamaan tulojaan edelleen. Toisaalta he kokivat itsensä jo vanhoiksi ja sairaiksi, kuten seuraava haastattelemani noin 45-vuotias, useita eri käteistuloelinkeinoja harjoittava nainen:

Minulla ei ole paljonkaan voimia, koska olen jo aika vanha. Tuloja hankkiakseni ostin käsikäyttöisen spagettikoneen kuusi vuotta sitten. On hyvä, että spagettia voi valmistaa kotona, niin ei tarvitse lähteä pois kylästä keräämään pähkinöitä tai puuta. Riisin viljely on vaikeaa, koska sateita on vähän. Yritän sitä silti. Vihreiden papujen puutarhaviljely kiinnostaa minua myös. (H4)

Paikallisen sukupuolijärjestelmän mukaan vanhempienkin naisten odotettiin edelleen hankkivan käteistuloja henkilökohtaisten kulujensa kattamiseen. Nämä naiset olivat kotitalouden sukupuolihierarkiassa kohoamisen myötä vapautuneet kodinhoitotehtävistä, mutta he kokivat, että monet käteistuloelinkeinot – kuten savannilla kulkeminen pähkinöiden tai polttopuun hakumatkoilla tai kasteluveden nostaminen puutarhassa – olivat heille liian raskaita töitä.

Pääsy tietojen ja taitojen pariin

Yksi paikallisen sukupuolijärjestelmän vaikutus naisten elinkeinojen valikoitumiseen tutkimuskylässä oli pääsy osaamisen ja tietotaidon pariin. Sukupuoleen liittyvät käsitykset ja käytännöt rajoittivat naisten pääsyä virallisen koulutuksen pariin, mutta toisaalta ne mahdollistivat naisille pääsyn vain naisille määrittyneen tietotaidon pariin. Tietojen ja taitojen hankintamahdollisuudet olivat keskeisiä tekijöitä naisten käteistuloelinkeinojen harjoittamisessa. Cotê d’Ivoirein Abidjanissa käteistuloelinkeinoja harjoittavia naisia koskevassa tutkimuksessa todetaan, että lähes 40 prosenttia taloudellista toimintaa harjoittavista naisista oli käynyt jotakin toisen asteen koulua.

Luku on korkea verrattuna naisten yleiseen koulutustasoon. (Balestri & Meda 2016.) Tämä viittaa siihen, että käteistuloelinkeinoissa menestyäkseen koulussa opitut taidot ovat merkittävä tuki.

Tutkimuskyläni naisista valtaosa ei ollut käynyt koskaan koulua. Keräämässäni kyselyssä, joka kattoi kuusitoista kotitalousryhmittymää eli puolet kylän kotitalousryhmittymistä, koulua käyneitä naisia oli vain kahdessa ryhmittymässä. Myös kylän miesten keskuudessa koulunkäyntitausta oli melko harvinainen, mutta kuitenkin yleisempi kuin naisilla. Tulkintani on, että alueella vallitsevat sukupuoleen liitetyt oletukset ja toimintatavat olivat yhteydessä naisten matalaan koulutustasoon.

Toimeentulon ollessa tiukoilla tyttöjen koulutusta ei asetettu etusijalle. Tytöt olivat paikallisessa kulttuurissa merkittävä työvoimaresurssi erityisesti äitiensä vastuulla olevissa tehtävissä. Heidän työpanostaan pidettiin tärkeänä kodinhuollon ja naisten käteistuloelinkeinojen piirissä. Siinä missä isän linjasuvun ulkopuolisina pidetyt tytöt naitettiin kotikylän ulkopuolelle, poikien odotettiin huolehtivan vanhemmistaan taloudellisesti kun nämä ovat vanhoja. Tämä antoi lisämotivaatiota lähettää toisinaan esimerkiksi yksi perheen poikalapsista kouluun naapuripaikkakunnalle.

Tutkimuskylässä oli kuitenkin nähtävissä muutos pienten lasten koulutuksessa. Kouluttomaan kylään oli vuotta aiemmin rakennettu ensimmäisen ja toisen luokan kattava koulu. Sen oppilaina oli jokainen 6–9-vuotias kylän lapsi. Tyttöjä ja poikia oli koulussa yhtä paljon.

Koulutuksen puute liittyi todennäköisesti siihen, että seitsemästä haastattelemastani naisesta kolme ei osannut lainkaan arvioida käteistulojaan viikko- tai kuukausitasolla, jotkut eivät edes päivätasolla. Käteiselinkeinojen harjoittaminen voittoa tuottavalla tavalla oli todennäköisesti monille kouluja käymättömille naisille vaikeaa.

Tarkastellessani naisten harjoittamia käteistuloelinkeinoja saatoin todeta, että niiden harjoittamiseen liittyvä tietotaito siirtyi joko äidiltä lapsille tai kotitalousryhmittymän vanhemmilta naisilta nuoremmille naisille. Karitepähkinöiden keruu ja prosessointi oli paikallisessa kulttuurissa naisille määrittynyt tehtävä, jonka taidot naiset oppivat lapsena äideiltään.

Aloitin karitepähkinöiden keräämisen ja pähkinävoin valmistamisen kuusivuotiaana. Tein sitä yhdessä äitini kanssa, ja samalla opin häneltä.

(H1)

Tämä osaaminen siirtyi sukupuolijärjestelmän tukemana naiselta toiselle, koska tietotaidon eteenpäin välittäminen katsottiin jokaisen äidin tehtäväksi. Myös polttopuun hankinta savannilta kotitarvekäyttöön oli taito, jonka äidit opettivat tyttäriilleen jo nuorella iällä. Osa haastattelemistani naisista ei ollut kerännyt tai kaatanut puuta myyntitarkoituksiin kotikylässään, mutta he olivat oppineet puukaupan käytännöt oman kotitalousryhmittymänsä muilta naisilta muutettuaan kylään naimisiinmenon yhteydessä. Myös puutarhaviljelyn taidon äidit välittivät tyttäriilleen. Osa tutkitun kotitalousryhmittymän naisista viljeli kotitarvepuutarhaa ja muutamat myös myyntivihanneksia. Rahakasvien viljelyyn naiset kaipasivat kuitenkin lisää tietotaitoa. Koska naisilla ei usein ollut pääsyä formaaliin koulujärjestelmään, olivat kylässä toimivat lukuisat kehityshankkeet heille tärkeä väylä tiedon ja osaamisen hankkimisessa. Jotkut haastattelemani naiset toivat esiin, että kylässä toimivassa Sinsibere-hankkeessa tarjottavan koulutuksen avulla heidän voisi olla mahdollista oppia valmistamaan korkealaatuisempaa karitevoita ja -saippuaa ja saada näin enemmän tuloja:

Toivon, että hankkeen toiminnassa voin oppia valmistamaan karitesaippuaa paremmilla menetelmillä. Jos saippua on laadukkaampaa, voi siitä saada hyvä hinnan markkinoilla. (H1)

Liikkumisen mahdollisuudet

Gambialaisia naisyrittäjiä tutkineet Della-Giusta ja Phillips keräsivät aiemmista tutkimuksista tietoa alueen naisten yritystoimintaan vaikuttavista tekijöistä. Paitsi että naisilla on usein miehiä matalampi koulutus ja rajoitetumpi pääsy taloudellisiin resursseihin, on Della-Giustan ja Phillipsin mukaan oleellista kiinnittää huomiota naisten liikkumisen ja matkustamisen mahdollisuuksiin. Kodinhoidon velvoitteet pitävät naisia usein fyysisesti kodin piirissä ja vaikeuttavat pienyrittämistä. (Della-Giusta & Phillips 2006, 1054.) Tutkimassani kotitalousryhmittymässä naisten aviomiesten ja kylässä vallitsevassa kulttuurissa ylläpidetyt käsitykset naiselle kuuluvasta liikkumisen vapauden asteesta rajoittivat naisten mahdollisuuksia liikkua kylän ulkopuolella ja kehittää siten elinkeinojaan. Naisten odotettiin ensisijaisesti huolehtivan kodista, sen asukkaista ja pihapiiristä. Velvoite ruuanlaittoon, lasten- ja vanhustenhoitoon, siivoukseen sekä kodin irtaimiston valvontaan teki naisille vaikeaksi poistua kotoa edes

päivittäisille polttopuunhakumatkoille. Valmistamiensa tuotteiden vieminen myytäväksi naapurikyliin tai myytävien ainesten ostaminen sieltä oli mahdollista joillekin naisille, joiden aviomiehet tukivat naisten elinkeinoja.

Tutkitun kotitalousryhmittymän naisten liikkumismahdollisuudet kylän ulkopuolella riippuivat paitsi heidän aviomiestensä suostumuksesta, myös kulkuvälineistä. Tutkimani kotitalousryhmittymän naisilla ei ollut käyttöoikeutta aviomiesten kotitalousryhmittymän omistamiin aaseihin, aasikärryihin tai kotitalouden miesten henkilökohtaisesti omistamiin polkupyöriin tai moottoripyöriin. Jos naiset halusivat päästä lähimmälle, yhdeksän kilometrin päässä olevalle torille myymään tuotteitaan, vaihtoehdot olivat joko kävellä, hankkia kyyti aviomieheltä tai pojalta tai matkustaa kerran viikossa kylään ajavalla bussilla, joka oli usein täynnä. Tästä syystä useat naiset keskittyivät tuotteisiin, jotka saattoi myydä kylässä. Polttopuun ostajia saapui Bamakosta tutkimuskylään 1–2 kertaa viikossa kuorma-autonsa kanssa. Vihreiden papujen ostajat saapuivat kylään muutamien viikkojen välein. Karitevoita naiset myivät joskus oman kylän kauppiaalle tai kylään saapuville ostajille, joskus he lähtivät bussilla myymään voinsa torille. Karitevoien kuljetus oli kuitenkin haastavaa, sillä lämmössä voi oli herkkä sulamaan juoksevaksi öljyksi. Naisten rajoitetut mahdollisuudet myydä tuotteitaan kylän ulkopuolella heijastuivat heidän myymiensä tuotteiden hintaan. Sekä kylään saapuvilla polttopuukauppiailla että kylän naisilta karitevoita ostavalla kauppiaalla oli valta määrittellä ostohinta, koska kilpailua ostajien kesken ei ollut. Kotitalousryhmittymän naiset kertoivat hinnan olevan molemmista tuotteista useimmiten liian alhainen työmäärään nähden.

Yhteisresurssien käyttöoikeudet

Tutkimuskylää ympäröivillä kylän yhteismailla kasvavat puut olivat tutkimani kotitalousryhmittymän naisille tärkein ansaitsemisen resurssi. Tutkimani kotitalousryhmittymän naiset hyödynsivät yhteisresursseja elinkeinoihinsa kaatamalla kylän yhteismailta polttopuita myytäväksi ja keräämällä karitepuiden hedelmiä vain ja saippuan tekoa varten. Kylässä naisilla ei ollut omistusoikeutta kotitaloutensa maalla tai kotipihassaan kasvaviin puihin. Naisilla oli kuitenkin käyttöoikeus kylän ympärillä sijaitsevien yhteismaiden puiden antimiin, kuten niiden hedelmiin ja lehtiin. Tapana oli, että kotitalousryhmittymän miehet jättivät savannilla uutta peltoa raivatessaan pystyyn

muutamia karitepuita, jotta naiset saattoivat niitä hyödyntää. Naisilla oli yksinoikeus niihin karitepähkinäpuihin, jotka kasvoivat heidän aviomiestensä kotitalousryhmittymän mailla. Myös Kamerunissa tutkitussa maaseutuyhteisössä naiset vastasivat taloudellisiin ja luonnonympäristön haasteisiin hyödyntämällä paikallisia metsätuotteita entistä voimallisemmin. Siinä missä metsätuotteita kerättiin aiemmin lasten ruokatarpeisiin, olivat naiset alkaneet myydä kaikkia keräämiään metsätuotteitaan saadakseen käteistuloja. (Brown & Lapuyade 2001, 1147.) Beck ja Nesmith (2000) pitävät yhteisresursseja (*common property resources*) keskeisenä tekijänä vähävaraisten, haavoittuvien ja sosiaalisesti marginalisoitujen ihmisryhmien selviytymisstrategioissa. Yhteisresursseilla on heidän mukaansa tuloja tasaava vaikutus, sillä ne muodostavat suuremman osan köyhempien ihmisten tuloista. Erityisesti naiset käyttävät yhteisresursseja, mutta heillä ei useinkaan ole oikeutta niiden hallintaan. (Beck & Nesmith 2000, 129–130.)

Tässä alaluvussa olen eritellyt sukupuoleen liittyviä tekijöitä, jotka vaikuttivat siihen, mitkä käteistuloelinkeinot olivat tutkimani kotitalousryhmittymän naisten ulottuvilla. Sukupuolella oli suuri merkitys elinkeinojen valikoitumisessa. Usein sukupuoli rajasi naisten mahdollisuuksia, mutta joissain tapauksissa se mahdollisti tiettyjen elinkeinojen harjoittamisen.

6 Johtopäätökset ja pohdinta

Tässä työssä olen perehtynyt naisten käteistuloelinkeinoihin ja vuorovaikutukseen luonnonympäristönsä kanssa Malissa. Tutkielman aineiston kerääminen täysin uudessa ympäristössä, maaseutukylässä Malissa, oli minulle haastava ja antoisa tehtävä. Arvioni mukaan onnistuin keräämään monipuolisen aineiston, joka antoi rikasta tietoa kylän asukkaiden arjesta, paikallisesta sukupuolijärjestelmästä ja tutkimani kotitalousryhmittymän naisten elinkeinoista. Aineiston perusteella pystyin tekemään varsin selkeän päätelmän, jonka mukaan sukupuoli vaikuttaa hyvin määräävästi tekijänä tutkimani kotitalousryhmittymän naisten käteistuloelinkeinoihin. Lähes kaikilla esiin nousseilla elinkeinoihin vaikuttavilla tekijöillä oli yhteys paikalliseen sukupuolijärjestelmään. Pidän tätä tutkimukseni keskeisenä löydöksenä.

Tutkielmassani on myös heikkouksia. Niistä oleellisin on se, etten onnistunut tavoittamaan naisten sosiaalisten suhteiden vaikutusta heidän elinkeinoihinsa. Useat tutkimukset afrikkalaisista yhteisöistä ovat pitäneet naisten verkostoja, neuvottelukykä, samaan ikäryhmään kuuluvien naisten kumppanuuksia ja sisaren roolista käsin toimimista keskeisinä naisten elinkeinojen harjoittamisessa ja kehittämisessä (Rocheleau & Edmunds 1997; Simard 1998; Toulmin 1992). Vaikka esitin haastatteluissa tätä aihepiiriä koskevia kysymyksiä, en saanut naisten vastausten kautta juurikaan tietoa aiheesta. Joiltain osin sosiaalisia suhteita koskevat haastatteluvastaukset näyttivät olevan jopa ristiriidassa kylässä tekemiäni havaintojeni kanssa. Tämä tutkimuksen heikkous johtuu arvioni mukaan siitä, että en osannut tutkimuskylässä puhuttua kieltä. Olin siten hyvin riippuvainen tulkatuissa haastatteluissa saamastani tiedosta. Tapani muotoilla kysymyksiä, tai tulkin tapa kääntää ne, saattoi olla joiltain osin vaikea ymmärtää haastateltaville.

Seuraavassa esittelen tutkielmani tuloksia vastaamalla ensin tutkielmani alakysymyksiin ja lopuksi sen pääkysymykseen.

Työni ensimmäinen alakysymys on: Mitä elinkeinoja kylän naiset ja miehet harjoittavat?

Lähes kaikkien tutkimuskyläni kotitalousryhmittymien ja kotitalouksien pääelinkeino oli hirssin ja durran viljely. Lisäksi useimpien kotitalousryhmittymien ja kotitalouksien piirissä viljeltiin puuvillaa ja maissia myyntiin. Tutkimassani kylässä sukupuolten

väläinen työnjako oli hyvin eriytynyt. Peltotyöt olivat pääosin kollektiivista miesten työtä. Miesten keskeisin tehtävä oli huolehtia kotitalouden ruokaviljan viljelystä ja naisten tuli huolehtia ruokaviljan kastikkeesta, kodinhuoltotehtävistä ja lasten kulujen kattamisesta. Merkittävä taloudellinen toiminta-alue olivat henkilökohtaiset elinkeinot, joita harjoittivat sekä naiset että miehet ja joiden tulojen käytöstä he saivat päättää itse. Kylän naisten tärkeimmät elinkeinot olivat karitepähkinöiden keruu ja prosessointi voiksi ja saippuaksi, polttopuun kaataminen myyntiin sekä pienkauppa, joka tarkoitti useimmiten mausteiden ja ruokatarpeiden myyntiä kylässä. Lisäksi jotkut kylän naiset pitivät kanoja ja vuohia ja viljelivät vihanneksia myyntitarkoituksiin. Miesten yleisimmät ja tuottoisimmat henkilökohtaiset elinkeinot olivat puuvillan ja vihannesten, erityisesti vihreiden papujen, viljely ja myynti. Jotkut kylän miehistä harjoittivat myös hunajan keräämistä, metsästystä sekä bamanakulttuurissa miehille määrittäneitä käsityöläisammatteja. Kylän asukkaiden elinkeinot ja niiden jakautuminen sukupuolten kesken olivat tyypillisiä Malissa tutkituille bamanayhteisöille (Gaudio 1995; Thiam 1986; Wooten 2003).

Böserup (1970) painottaa, että tuottavaa työtä tekevät ihmiset ovat kaikkien yhteiskuntien hierarkioissa muita korkeammalla, sillä uusintavaa työtä ei missään pidetä oikeana ja arvostettuna työnä. Hänen mukaansa naisten taloudellista toimintaa tulisikin tukea, jotta he voisivat saavuttaa tasa-arvon yleisemmälläkin tasolla. (Böserup 1970, 214–217.) Onkin kiinnostavaa pohtia, tukeeko aineistoni tätä Böserupin esittämää väitettä: kohottivatko tutkimuskyläni naisten omat käteistuloelinkeinot heidän asemaansa yhteisössä? Eräs tutkimukseen haastattelemani vanhempi nainen sanoi, että naisten kaupallinen puutarhaviljely voisi olla alku sille, että naiset voivat osallistua enemmän kotitaloutensa päätöksentekoon. Syynä tälle hän piti sitä, että vihannesten viljelyllä nainen voi ansaita aiempaa paremmin ja tulla näin itsenäisemmäksi aviomiehestään ja anopistaan. Tutkimuskylässäni valtaosa avioituneista naisista oli harjoittanut taloudellisesti tuottavaa toimintaa jo pitkään. Tein yhden havainnon siitä, että käteistuloelinkeinoissaan erityisen menestyvällä naisella oli perheessään mahdollisesti muita naisia enemmän toimintavapauksia. En kuitenkaan voinut tietää, johtuiko tämä ansaitsemistoiminnasta, kyseisen naisen neuvottelutaidoista, hänen aviomiehensä asenteista tai muista syistä. Oma aineistoni antaa siis vain varovaista tukea Böserupin näkemykselle, jonka mukaan naisten tasa-arvo voisi toteutua taloudellisen toiminnan myötä. Tutkimassani kotitalousryhmittymässä naisten asema oli heikko huolimatta heidän tuloja tuovista

elinkeinoistaan. Heillä ei esimerkiksi ollut mahdollisuutta osallistua kotitalousryhmittymänsä päätöksentekoon, saada pysyvää käyttöoikeutta viljelymaahan tai käyttää perheen maiden kaivovettä tasaveroisena aviomiehensä kanssa. Tämä tukee Ortnerin ja Whiteheadin näkemystä siitä, että sukupuolirakenteet ja käsitykset eivät ole suoraa heijastusta sosiaalisten tai taloudellisten rakenteiden järjestyksestä (Ortner & Whitehead 1981, 10). Tutkimukseni osalta selvittämättä jää kuitenkin kysymys siitä, onko tulojen suuruus ratkaiseva tekijä. Tutkimani kotitalousryhmittymän naisten tulot olivat yhtä naista lukuun ottamatta vaatimattomat.

Työni toinen alakysymys on: Miten kulttuurisesti rakentuneet käsitykset sukupuolesta vaikuttavat tutkitun kotitalousryhmittymän naisten käteistuloelinkeinojen valikoitumiseen ja harjoittamiseen?

Paikallisilla sukupuoleen liittyvillä käsityksillä ja käytännöillä oli merkittäviä vaikutuksia tutkimani kotitalousryhmittymän naisten käteistuloelinkeinojen valikoitumiseen ja harjoittamiseen. Sukupuolijärjestelmän kautta naisten elinkeinoihin vaikuttavia tekijöitä olivat naisen rooli perheen ja kodin uusintajana, hänen asemansa kotitalouden naishierarkiassa, mahdollisuudet omistaa ja käyttää työvälineitä, maata ja kaivovettä, mahdollisuudet päästä tietojen ja taitojen pariin, mahdollisuudet liikkua kylän ulkopuolella sekä mahdollisuudet hyödyntää kylän yhteisiä resursseja. Nämä tekijät ohjasivat naisia harjoittamaan suhteellisen rajattua käteistuloelinkeinojen valikoimaa. Niiden vaikutuksesta kaikki tutkitun kotitalousryhmittymän naisten tärkeimmät käteistuloelinkeinot olivat sidoksissa ruokatalouteen tai kylän yhteisresurssien hyödyntämiseen. Sukupuolijärjestelmään liittyvät tekijät rajoittivat naisten mahdollisuuksia tarttua joihinkin heitä kiinnostaviin ja tuottoisiin elinkeinoihin, kuten pääosin miesten harjoittamaan vihannesten puutarhaviljelyyn tai miehille määrittyneisiin käsityöläisammatteihin. Toisaalta kulttuurisesti rakentuneet sukupuolikäsitykset vahvistivat naisten oikeutta harjoittaa tiettyjä elinkeinoja. Paikalliset käytännöt suojelivat ja tukivat erityisesti naisten karitepähkinöiden hyödyntämiseen liittyvää elinkeinoa.

Elinkeinojen harjoittamisen tapoihin sukupuoli vaikutti siten, että naisten oli hankittava työvälineensä itse. Heillä ei ollut oikeutta käyttää kotitalousryhmittymänsä työvälineitä, kuten aasia, aasikärryjä tai työlehmiiä. Tämä heikensi naisten tekemän työn tehokkuutta ja tuottavuutta. Kotitalouksien sisäisen hierarkian vuoksi nuorten aviovaimojen oli

vanhempia naisia vaikeampi löytää aikaa käteistuloelinkeinojen harjoittamiselle. Tytärten synnyttäminen mahdollisti sen, että äideillä oli tytärten työvoimapanos elinkeinajensa tukena, kunnes tyttäret avioituivat ja muuttivat pois kylästä. Naisten miehiä matalampi koulutusaste vaikutti todennäköisesti siihen, missä määrin naiset olivat kykeneviä suunnittelemaan elinkeinojaan ja laskemaan tuloja ja menoja. Toisaalta kylässä toimivat naisille suunnatut kehityshankkeet tarjosivat naisille arvokasta tietotaitoa elinkeinojen harjoittamisen tueksi.

Työni kolmas alakysymys on: Miten tutkitun kotitalousryhmittymän naiset vastaavat luonnonympäristön muutosten aiheuttamaan uhkaan elinkeinoilleen?

Sekä kylän asukkaat että tutkimani kotitalousryhmittymän naiset olivat kokeneet alueen luonnonympäristön köyhtyneen viimeisten vuosikymmenten aikana. Sateiden kerrottiin muuttuneen ennakoimattomiksi, alueen puuston ja kasvien, metsätuotteiden ja eläinten vähentyneen sekä eroosion lisääntyneen. Nämä muutokset olivat tuoneet haasteita kylän asukkaiden toimeentulolle. Tutkimassani kotitalousryhmittymässä naiset olivat reagoineet tilanteeseen monipuolistamalla käteistuloelinkeinojaan ja hyödyntämällä yhteisiä luonnonresursseja intensiivisemmin. Naisille tärkeiden karitepähkinäsatojen vähentyessä he olivat aloittaneet polttopuun myynnin läheisen pääkaupungin markkinoille. Tutkimuksessani tuli ilmi, että naisten tulot polttopuun myynnistä olivat hyvin matalat, että he pitivät työtä äärimmäisen raskaana ja että retket kylän ulkopuolelle puunhakuun olivat vaikeasti sovitettavissa naisten arkeen. Lisäksi naiset olivat huolissaan kylän alueen luonnon köyhtymisestä ja siitä, että he puita kaataessaan häiritsevät puissa asuvia henkiä. Näistä syistä tutkimani kotitalousryhmittymän naisilla oli korkea motivaatio lopettaa polttopuukauppa, mutta heille oli haastavaa löytää sitä korvaavia toimeentulon lähteitä. Kotitalousryhmittymän naiset ilmaisivat suurta mielenkiintoa vihannesten puutarhaviiljelyä kohtaan. Kylän miesten tuottoisaa puutarhaviiljelyä seurattuaan ja osin siihen osallistuttuaan naiset näkivät elinkeinon mahdollisuutena korvata polttopuusta saatavat tulot ja samalla säästää alueen puut hakkuulta. Paikalliset sukupuoleen liittyvät käsitykset ja käytännöt olivat kuitenkin estäneet naisten ryhtymisen täysipainoisesti tähän elinkeinotoimintaan, sillä puutarhaviiljelyyn tarvitaan turvallisessa omistuksessa olevaa maata, aita suojaksi lehmillä ja lampailta sekä kaivoja. Nämä edellyttivät rahaa, työvoimaa ja maan omistusoikeutta, jotka eivät olleet helposti naisten ulottuvilla. Kotitalousryhmittymän naiset olivat kuitenkin toiveikkaita sen suhteen, että nämä asiat voisivat olla

järjestettävissä, jos kylän naisille perustettaisiin yhteinen puutarha, ja että naiset voisivat saada sille kylän miehiltä tarvittavan välttämättömän tuen

Eräs kylän naisten tavoista vastata vähentyneisiin karitepähkinäsatoihin liittyi paikalliseen kulttuuriperintöön ja luonnonuskontoon. Kylän naiset elvyttivät unohtumassa olleen perinteen karitepuiden kunniaksi järjestetystä rituaalien sarjasta. Kylän kaikki naiset olivat mukana tässä tapahtumassa, myös tutkimani kotitalousryhmittymän naiset. Vuorokauden pituisen juhlan tavoitteena oli osoittaa naisen arvostus ja kiitollisuus kylän alueella kasvavia karitepuita kohtaan ja pyytää puilta anteliaita pähkinäsatoja tulevaisuudessa. Aineistoni perusteella naiset vastasivat luonnonympäristön muutosten elinkeinoilleen aiheuttamaan uhkaan hyvin erilaisin tavoin: he monipuolistivat elinkeinojaan ja turvautuivat kylän yhteisiin resursseihin, mutta myös järjestivät paikalliseen luonnonuskontoon liittyviä rituaaleja.

Työni pääkysymys on: Miten sukupuoli vaikuttaa naisten vuorovaikutukseen luonnonympäristönsä kanssa bamanakylässä Malissa?

Aineistoni perusteella voidaan todeta, että paikalliset sukupuoliin liitetyt käsitykset ja käytännöt vaikuttivat tutkimani kotitalousryhmittymän naisten vuorovaikutukseen luonnonympäristönsä kanssa merkittävästi. Lähes kaikki kylässä harjoitetut elinkeinot ovat riippuvaisia alueen luonnonvarojen hyödyntämisestä, joten elinkeinojen valikoitumiseen ja harjoittamiseen vaikuttavilla sukupuoliin liitetyillä käsityksillä ja käytännöillä oli suora vaikutus ympäristöön. Sukupuoleen liittyvien odotusten vuoksi naisilla oli suuri tarve käteistuloille, mutta miehiä vähemmän elinkeinovaihtoehtoja. Kylää ympäröivän alueen puut, pensaat ja kasvit olivat kylän asukkaiden vapaasti hyödynnettäviä yhteisiä resursseja. Naisten rajoitettu pääsy maanomistukseen, pääoman hankintaan, työvälineiden hyödyntämiseen ja kylän ulkopuolella liikkumiseen sekä miehille ja naisille paikallisessa kulttuurissa määrittyneet tehtävät ohjasivat naisia hyödyntämään metsätuotteita ja kylän ulkopuolella kasvavia puita. Näistä syistä johtuen naisten elinkeinoilla oli miesten elinkeinoja suurempi todennäköisyys kuormittaa luonnonympäristön yhteisresursseja liiallisesti. Kun naisten tärkein elinkeino, karitepähkivävoimien valmistaminen, oli vaikeutunut karitepähkinäsatojen vähenemisen myötä, naiset olivat aloittaneet puiden kaatamisen ja myymisen polttopuuna pääkaupunkiseudun markkinoille. Paikallisten sukupuolikäsitysten mukaan naisten työtehtäviin kuului puun kerääminen savannilta, koska kotitalouden polttopuutyöt

kuuluivat ruuanlaitto- ja pesuveden lämmitystehtävien vuoksi naisten vastuulle. Paikallinen sukupuolijärjestelmä mahdollisti siten naisille myös puiden kaatamisen myyntitarkoituksiin, sillä naisilla oli siihen tarvittavat työvälineet, osaaminen ja yhteisön hyväksyntä. Puun myynti oli kyläläisten arvion mukaan johtanut kylän maa-alueilla metsäkatoon ja sitä kautta alueen asukkaiden hyödyntämien kasvien ja riistaeläinten vähenemiseen.

Ei voi kuitenkaan sanoa, että tutkimuskylässä vallitsevat sukupuoleen liittyvät käsitykset ja käytännöt vaikuttaisivat naisten elinkeinoihin yksinomaan luonnonympäristöä kuormittavasti. Tutkimani kotitalousryhmittymän naisten harjoittama metsätuotteiden ja puiden hyödyntäminen johti sekä kestävään että kestäättömään vuorovaikutukseen ympäristön kanssa. Paikallisessa kulttuurissa naisten puuksi määrittäneen karitepuun kunnioitus vaikutti siihen, että tutkimassani kyläyhteisössä kyseisiä puita suojeltiin ja niiden kaatamista vältettiin. Sama käytäntö päti nere- ja baobab-puihin, joita naiset hyödynsivät perheen ruokahuollossa. Naisten käytettävissä olevien työvälineiden käyttöä rajoittamalla paikallinen sukupuolijärjestelmä myös hillitsi naisten harjoittaman polttopuukaupan laajamittaisuutta, koska naisilla ei ollut asemansa vuoksi pääsyä kotitalousryhmittymänsä aasien ja aasikärrijen käyttämiseen. Kärrijen avulla naiset olisivat voineet kuljettaa enemmän puita ja ulottaa puunhakkuun kauemmas kylästä. Toisaalta samoilla aasikärriillä he olisivat voineet kerätä myös enemmän karitepähkinöitä, joka olisi hillinnyt puiden kaatamista tulojen hankkimiseksi.

Minulla oli mahdollisuus seurata tutkimani kylän elämää myös tutkimusaineistoni keruun jälkeisenä aikana. Kävin kylässä vuosina 2006, 2008 ja 2010. Sinsibere-hankkeen toimintaryhmään liittyneet naiset olivat saaneet hankkeelta vuonna 2004 rahasumman pesämunaksi uudelle säästöringille. Säästöringin avulla sen jäsenet olivat saattaneet tehdä investointeja tehostaakseen omaa pienkauppatoimintaansa. Minulle kerrottiin, että nämä naiset olivat onnistuneet vuosien mittaan säästämään maksamallaan säästöringin koroilla merkittävän summan rahaa, jonka he päättivät käyttää yhteisen kaivon kaivattamiseen. Vuonna 2006 kylän päämiesten kyläneuvosto osoitti kylän naisille yhteisen maa-alan, johon Sinsibere-hankkeen tuella voitaisiin perustaa naisten vihannespuutarha. Käydessäni kylässä vuosina 2008 ja 2010 näin vihannespuutarhan kylän naisten käytössä. Satojen neliömetrien kokoinen puutarha oli rajattu jämäkällä verkkoaidalla ja sinne oli kaivatettu useita kaivoja. Kylän naiset olivat osallistuneet

hankkeen koulutuksiin, joissa he olivat saaneet tietoa myyntiin sopivista lajikkeista ja niiden kasvatuksesta. Puutarhaa saivat käyttää kaikki kylän naiset. Havaintojeni mukaan kymmenet naiset viljelivät puutarhassa vihanneksia myyntiin. Minulle kerrottiin, että polttopuukauppaa harjoittivat kylässä enää harvat. Syyksi annettiin, että vihannesten myynnistä tienasi paljon paremmin ja että puutarhaviiljely vei aikaa niin paljon, ettei polttopuun hakumatkoihin olisi ollut edes aikaa. Vuonna 2010 näin naisten puutarhassa uusia kaivoja, jotka vihanneksia viljelevät naiset olivat kaivattaneet vihanneksista ansaitsemillaan voitoilla. Puutarhaan oli myös hankittu vesipumppu, jolla viljelysten kastelu oli helpompaa kuin vettä kaivosta nostamalla. Naisten puutarhaa viljeltiin edelleen aktiivisesti.

Tämän tapahtumakulun seuraaminen osoitti, että kylän naisten oli mahdollista laajentaa elinkeinotoimintaansa ja ylittää yhteistoiminnan avulla sukupuolijärjestelmän heille asettamia esteitä. Cruz-Torres ja McElwee (2017) ovat todenneet, että elinkeinojen monipuolistaminen voidaan nähdä jatkuvana prosessina, jossa kotitaloudet lisäävät, jatkavat tai jättävät taloudellisia toimia pitääkseen toimeentulonsa tasapainossa. He painottavat, että elinkeinomuutokset eivät kuitenkaan ole yksisuuntainen väylä, jossa erilaiset globaalit kriisit vain heikentävät ihmisten toimintamahdollisuuksia paikallistasolla. Tässä työssä tutkimani kylän myöhempien tapahtumien eli kylän naisten yhteisen puutarhatoiminnan alkamisen kannalta kiinnostava on Cruz-Torresin ja McElween huomio siitä, että haastavissa tilanteissa ihmiset ovat kehittäneet paikallistasolla uusia sosiaalisia ryhmittymiä ja tapoja toimia. Yksi naisten yleisimmistä ja tehokkaimmista toimintatavoista vastata globaaleihin haasteisiin on heidän mukaansa yhteisöllinen järjestäytyminen. Naisten toimijuus on kriisien myötä saanut lisää tilaa edistää asioita paikallisissa ruohonjuuritason sosiaalisissa liikkeissä, yhdistyksissä ja järjestöissä sekä kansainvälisessä feministiliikkeessä. (Cruz-Torres & McElwee, 2017, 138.) Tutkimukseni tulosten valossa näyttää siltä, että myös naisten ekologisesti kestävien elinkeinojen edellytykset voivat kohentua naisten voimautumisprosessin myötä. Ympäristömuutosten naisille asettamat haasteet saattavat saada naiset yhdistämään voimansa ja laajentamaan oikeuksiaan kotitalouksien ja yhteisöjen tasolla. Jos naiset onnistuvat laajentamaan toimintakenttäänsä ja pääsevät sukupuolijärjestelmää haastamalla myös miehille määrittyneiden elinkeinojen piiriin, kasvavat naisten mahdollisuudet ympäristön kannalta kestäviin elinkeinoihin selvästi. Sellaisissa yhteisöissä, joissa paikallinen sukupuolijärjestelmä ei kehity tasa-arvoisempaan

suuntaan, on vaarana ajautua entistä merkittävämpään luonnonympäristön köyhtymiseen naisten suppean elinkeinovalikoiman vuoksi.

Tässä työssä olen tarkastellut sukupuolen vaikutusta Malissa sijaitsevan bamanakylän naisten käteistuloelinkeinoihin sekä naisten vuorovaikutusta luonnonympäristönsä kanssa. Tämä tapaustutkimus antaa lisävalaistusta aiemmin käytyyn tutkimuskeskusteluun: se konkretisoi käsitystä siitä, miten kulttuurisesti rakentuneet sukupuolijärjestelmät voivat käytännön tasolla vaikuttaa maaseutuyhteisöjen naisten harjoittamiin elinkeinoihin. Tutkimus antaa tietoa siitä, millä mekanismeilla sukupuoleen liitetyt käytännöt ja käsitykset voivat heijastua tapoihin, joilla kyläyhteisön jäsenet vaikuttavat luonnonympäristönsä tilaan. Tämän kaltaista tietoa tarvitaan aikana, jolloin ilmastonmuutos aiheuttaa merkittäviä uhkia maailman ruokaturvalle, maataloustuotannolle, köyhimpien yhteisöjen toimeentulolle ja yhteiskuntien poliittiselle vakaudelle. Hallitusten välinen ilmastonmuutospaneeli IPCC on todennut Saharan eteläpuolisen Afrikan kaikkein haavoittuvimmaksi alueeksi ilmastonmuutoksen aiheuttamille sään vaihteluille. Kaksi kolmasosaa Afrikan alueesta on määritelty aavikoksi tai kuivaksi maaksi (*dry land*), jolla on heikko sopeutumiskyky ilmastonmuutoksen aiheuttamaan lämpötilojen nousuun, sademäärien vaihteluihin ja sään ääri-ilmiöiden yleistymiseen. (IPCC 2019.) Tässä tilanteessa tarvitaan paikalliset olosuhteet ja kulttuuripiirteet huomioivaa tietoa tekijöistä, jotka vaikuttavat ihmisten mahdollisuuksiin harjoittaa kestäviä elinkeinoja. Tällaista tietoa voivat hyödyntää esimerkiksi valtion viranomaiset ja kehitysorganisaatiot suunnitellessaan toimintaa maaseutuyhteisöjen kestävien elinkeinojen tueksi.

Kiinnostava aihe tuleville tutkimuksille voisi olla naisten yhteistoiminnan ja järjestäytymisen tarkastelu: mitä vaikutuksia yhteistoiminnalla on naisen asemaan yhteisöissään sekä naisten mahdollisuuksiin tehdä elämänsä ja elinkeinojaan koskevia päätöksiä? Toinen tarkasteluun kutsuva aihe on maaseutuyhteisöjen yhteismaiden ja -resurssien tilanne maa-alojen kaupallisen yksityistämisen paineessa. Riski on, että yhteisresursseista riippuvaiset, haavoittuvimmat ihmisryhmät menettävät elinkeinojen lähteitään, kun kyläasukkaiden yhteiskäytössä olevia maita myydään ulkopuolisille.

Lähteet

- Anhava, Jaakko. 2002. *Maaailman kielet ja kielikunnat*. Tampere: Gaudeamus.
- Assan, Joseph K. & Caminade, Cyril & Obeng, Frances. 2009. Environmental variability and vulnerable livelihoods. Minimising risks and optimizing opportunities for poverty alleviation. *Journal of International Development* 21, 403–418.
- Assmuth, Laura & Tapaninen, Anna-Maria. 1994. Antropologian naisongelma. Teoksessa Nisula, Tapio (toim.) *Näköaloja kulttuureihin – antropologian historiaa ja nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Balestri, Sara & Meda, Stefania G. 2016. Income generating activities (IGAs) and women empowerment. A pilot experience from Côte d'Ivoire. *DISEIS Working Paper Series*, WP 1604. Università Cattolica del Sacro Cuore.
- Beck, Tony & Nesmith, Cathy. 2001. Building on poor people's capacities: The case of common property resources in India and West Africa. *World Development* 29 (1), 119–133.
- Becker, Laurence C. 2000. Garden money buys grain: Food procurement patterns in a Malian village. *Human Ecology* 28 (3), 219–250.
- Berry, Sara, S. 1993. *No condition is permanent*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Boserup, Ester. 1970. *Women's role in economic development*. London: Allen & Unwin.
- Brown, Katrina & Lapuyade, Sandrine. 2001. A livelihood from the forest: Gendered visions of social, economic and environmental change in Southern Cameroon. *Journal of International Development* 13, 1131–1149.
- De Bruijin, Mirjam & van Halsema, Ineke & van den Hombergh, Heleen. 1997. Gender, land use and environmental management. Analyzing trends and diversity. Teoksessa de Bruijin, Mirjam & van Halsema, Ineke & van den Hombergh, Heleen (toim.) *Gender and land use. Diversity in environmental practices*. Amsterdam: Thela Publishers.
- Carney, Judith & Elias, Marlène. 2013. Gendered knowledge and the African shea-nut tree. Teoksessa Hecht, Susanna B. & Morrison, Kathleen D. & Padoch, Chistine (toim.)

- The social lives of forests: past, present and future of woodland resurgence*. Chicago and London: University of Chicago Press
- Cruz-Torres, Maria Luz & McElwee, Pamela. 2017. Gender, livelihoods, and sustainability. Anthropological research. Teoksessa MacGregor, Sherilyn (toim.). 2017. *Routledge Handbook of Gender and Environment*. London: Routledge.
- Della-Giusta, Marina & Phillips, Christine. 2006. Women entrepreneurs in the Gambia: Challenges and opportunities. *Journal of International Development* 18, 1051-1064.
- Eskonheimo, Anu. 2006. *Women, environmental changes and forestry-related development. Gender-affected roles of rural land degradation and environmental rehabilitation in a dry region of Sudan*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto: Maatalous- metsätieteellinen tiedekunta ja valtiotieteellinen tiedekunta.
- Fairhead, James & Leach, Melissa. 1998. *Reframing deforestation. Global analysis and local realities: studies in West Africa*. London: Routledge
- Freeman, Julianne E. 2002. Knowledge, secrecy and the practice of senior womanhood among the Bamana of the Bèlèdugu (Mali). *Mande Studies* 4, 115–127.
- Gaudio, Attilio. 1995. *Le Mali*. Paris: Karthala.
- Goheen, Miriam. 1996. *Men own the fields, women own the crops: Gender and power in the Cameroon Grassfields*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Grosz-Ngaté, Maria. 1989. Hidden meanings: Explorations into a bamanan construction of gender. *Ethnology* 2 (1989), 167–183.
- Guyer, Jane I. 1997. *An African niche economy: farming to feed Ibadan 1968-88*. Edinburgh: Edinburgh University Press for the International African Institute.
- Guyer, Jane I. & Pauline E. Peters. 1987. Introduction. Special issue: Conceptualizing the household: issues of theory and policy in Africa. *Development and change* 18 (3), 197–214.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula. 2009. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hoffman, Barbara G. 2002. Gender ideology and practice in Mande societies and in Mande studies. *Mande Studies* 4, 1–20.

- Hylland-Eriksen, Thomas. 2004. *Toista maata? Johdatus antropologiaan*. Tampere: Gaudeamus.
- IPCC. 2019. Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems. Viitattu 18.2.2020. Osoitussa: <https://www.ipcc.ch/srccl/>
- Kabeer, Naila. 1994. *Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought*. London & New York: Verso.
- Kallinen, Timo & Nygren, Anja & Tammisto, Tuomas (toim.). 2012. *Ympäristö ja kulttuuri*. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2012:11. Helsingin yliopisto. Helsinki: Unigrafia.
- Kone, Kassim. 2002. When male becomes female and female becomes male in Mande. *Mande Studies* 4, 21–29.
- Mansourian, Stephanie & Wildburger, Christoph & Vira, Bhaskar. 2015. *Forests and Food: Addressing Hunger and Nutrition Across Sustainable Landscapes*. Cambridge, UK: Open Book Publishers.
- Meillassoux, Claude. 1981. *Maidens, meal and money. Capitalism and the domestic community*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moore, L. Henrietta. 1988. *Feminism and anthropology*. Cambridge: Polity Press.
- Ortner, Sherry B. & Whitehead, Harriet. 1981. *Sexual meanings: The cultural construction of gender and sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rocheleau, Dianne & Edmunds, David. 1997. Women, Men and Trees: Gender, Power and Property in Forest and Agrarian landscapes. *World Development* 25 (8), 1351-1371.
- Sacks, Karen. 1979. *Sisters and Wives. The past and future of sexual equality*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Simard, Paule. 1998. Assessing autonomy among Sahelian women: An analytical framework for women's production work. *Development in Practise* 8 (2), 186–202.

Thiam, Mariam. 1986. The role of women in rural development in the Segou Region of Mali. 67–79. Teoksessa *Women Farmers in Africa*. Lucy Creevey (toim.), Syracuse & New York: Syracuse University Press.

Toulmin, Camilla. 1992. *Cattle, women and wells: Managing household survival in the Sahel*. Oxford & New York: Oxford University Press.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Weather-Atlas. 2020. Viitattu 15.3.2020. Osoitteessa: <https://www.weather-atlas.com/en/mali/bamako-climate#rainfall>

Wooten, Stephen. 2003. Women, men, and market gardens: Gender relations and income generation in rural Mali. *Human Organisation* 62 (2), 166–177.

Yusuf, H. A. & Nuhu, K. J. & Shuaibu, H. & Yusuf, H. O. & Yusuf O. 2015. Factors affecting the involvement of women in income generating activities in Sabon-Gari local government area of Kaduna state, Nigeria. *American Journal of Experimental Agriculture* 5 (1), 54–59.

Liitteet

LIITE 1. Kotitalouskysely

1. Famille

1.1 Le nom du chef de la famille _____

1.2 Nombre des hommes _____

1.3 Nombre des femmes _____

1.4 Nombre des enfants de moins de 12 ans _____

1.5 Nombre de tous les membres de la famille _____

1.6 Quelles âges ont des hommes de la famille ?

1.7a) Est-ce que la famille a toujours habité ici ? _____

1.7b) Si non, d'où est-ce que vous-êtes venus? _____

1.7c) C'était quand ? _____ 1.7d) Pour quelle raison êtes-vous

venus ? _____

1.8a) Est-ce qu'il y a des membres de la famille qui ont déménagé du village ? _____

1.8b) Si oui, où ?

1.8c) Est-ce qu'ils aident la famille économiquement ?

1.8d) Si oui, comment ?

1.9a) Est-ce que les membres de la famille font l'exode rural ?

1.9b) Si oui, quelles membres ?

1.9c) Dans quelle saison ? _____

1.9d) Où est-ce qu'ils vont ? _____

1.9e) Pour faire quoi ? _____

2. L'éducation

2.1a) Est-ce qu'il y a des membres de la famille qui ont été à l'école ? _____

2.1 Si oui, combien des années ont-ils été à l'école ?

2.1b) Les hommes _____

2.1c) Les femmes _____

Quelle est la situation des enfants de la famille et l'école ?

2.2 Les garçons _____

2.3 Les filles _____

3. Les activités économiques

3.1 Quelle est l'activité principale de la famille ? _____

3.2 Quelles sont les autres activités ?

3.3 Lesquelles de ces activités vous ont
profité ? _____

3.4 Qui décide leur gestion ? _____

Quelles sont les activités des hommes...

3.5 ...pendant la saison sèche ? _____

3.6 ...pendant la saison des pluies ? _____

3.7 Quelles sont les activités économiques des
hommes ? _____

3.8 Comment les revenus des hommes sont-ils gérés ? _____

Quelles sont les activités des femmes...

3.9 ...pendant la saison sèche ? _____

3.10 ...pendant la saison des pluies ? _____

3.11 Quelles sont les activités économiques des
femmes ? _____

3.12 Comment les revenus des femmes sont-ils gérés ? _____

3.13 Est-ce que les femmes ont pratiqué de commercialisation du bois ? _____

3.14 Est-ce qu'il y a eu changement d'activités de la famille pendant 10 dernières années ? Si oui, pour quelles raisons et comment ?

LIITE 2. Haastattelurunko

Taustatiedot

Ikä, syntymä- ja kasvupaikka, tutkimuskylään muuttoikä, siviilisääty, monesko vaimo, lasten lukumäärä, omaisuus

Elinkeinot ja kulutus

Omat taloudelliset aktiviteetit kuivalla kaudella ja sadekaudella, mieluisin elinkeino, työvälineiden käyttömahdollisuudet ja hankinta, muutokset elinkeinoissa viimeisen 10 vuoden aikana, kiinnostava elinkeino jota ei ole voinut harjoittaa, muiden vaikutusmahdollisuudet omiin elinkeinoihin

Mistä elinkeinosta saa eniten tuloja, kuka päättää ansaittujen käteistulojen käytöstä, kulut joista on vastuussa, oman kulutuksen määrä kuukaudessa, miten käyttäisi ekstra 5000 CFA:ta (n. 8 EUR), vaikutusmahdollisuudet kotitalouden taloudellisiin päätöksiin,

Karitevoituotteiden valmistus

Harjoittaako, milloin oppi taidon ja keneltä

Haasteet ja edut elinkeinossa, mitä tuotteita valmistaa, mihin käyttöön, tulojen määrä, mihin käyttää tulot, pitääkö karitetyöstä – miksi, syitä jotka estävät ansaitsemasta enemmän karitetyöllä, karitetulojen mahdollisuudet korvata puukaupan tulot

Miehille sopivat elinkeinot, miesten mahdollisuus ansaita karitepähkinöillä.

Puutarhaviljely

Viljeleekö, mitä, missä, milloin, kenen kanssa, mistä sai idean, myykö kaiken

Haasteet ja edut elinkeinossa, pääsy viljelymaan käyttöön, mihin käyttää tulot, puutarhatulojen mahdollisuudet polttopuutulojen korvaamiseen

Polttopuukauppa

Harjoittaako, elinkeinon aloittamisen ajankohta, mistä sai idean

Elinkeinon haasteet ja edut, tulojen määrä, minkälaista puuta kerännyt (elävä puu / kuolleet oksat), kaadettavaksi ja säästettäväksi valikoituvat puut

Omat ajatukset polttopuukaupasta ja niiden mahdolliset muutokset, kiinnostus puukaupan vähentämiseen, mahdollisuudet korvata puukauppatuloja muilla elinkeinoilla

Aviomiehen asenne puukauppaan, miesten mahdollisuudet ansaita puukaupalla

Kanojen ja pieneläinten kasvatus

Kokemukset, edut ja haasteet, tulot

Luontosuhde ja ympäristö

Muutokset kylän alueen luonnossa 10 viimeisen vuoden aikana, tykkääkö kulkea/olla luonnossa, alueet joilta puita ei kaadeta, suhde puiden henkiin

Kylän tulevaisuus jos puukauppa jatkuu tai vähenee/ päättyy, kokemukset puita säästävistä liesistä.

Kaivojen käyttö eri tarkoituksiin, vaikutusmahdollisuudet uusien kaivojen suhteen

Muuta

Mukanaolo Sinsibere-hankkeen toiminnassa ja kyläyhteisön ympäristökoulutuksessa, ajatukset niistä.